

T.C.
ATILIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ VE SİYASET BİLİMİ ANABİLİM DALI
KAMU YÖNETİMİ VE SİYASET BİLİMİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

TÜRK-ÇİN SİYASAL VE EKONOMİK İLİŞKİLERİNİN
TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Çağrı Ceren ŞATANA

Ankara-2019

T.C.
ATILIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ VE SİYASET ANABİLİM DALI
KAMU YÖNETİMİ VE SİYASET BİLİMİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

TÜRK-ÇİN SİYASAL VE EKONOMİK İLİŞKİLERİNİN
TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ

Yüksek Lisans Tezi

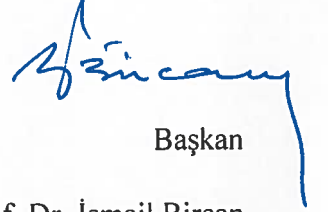
Çağrı Ceren ŞATANA

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Halil İbrahim ÜLKER

Ankara-2019

KABUL VE ONAY

Çağrı Ceren ŞATANA tarafından hazırlanan 'TÜRKİYE-ÇİN SİYASAL VE EKONOMİK İLİŞKİLERİNİN TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ' başlıklı bu çalışma, 25.06.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi dalında Yüksek Lisans Tezi olarak oy birliği ile/oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

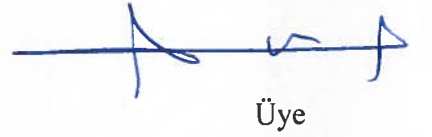
Başkan

Prof. Dr. İsmail Bircan

Danışman

Prof. Dr. Halil İbrahim Ülker

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan Erdoğan

ETİK BEYAN

Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesi'ne uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasını;

- Akademik ve etik kurallar çerçevesinde hazırladığımı,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir,

Aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

25.06.2019

Çağrı Ceren ŞATANA

ÖZ

ŞATANA, Çağrı Ceren. Türk-Çin Siyasal ve Ekonomik İlişkilerin Türkiye Ekonomisine Etkileri. Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2019.

Türklerin, tarih boyunca Çin ile ekonomik ve siyasi ilişkileri olmuştur. Çin'in birçok açıdan çeşitli büyüklüklere sahip olması dünya için hem bir fırsat hem de bir tehdit olarak algılanmıştır. Ekonomik yönüyle büyük bir pazar olması Çin'i, diğer ülkeler karşısında cazip hale getirmektedir. Çin sosyalist piyasa ekonomisi olarak adlandırılan kendine özgü bir ekonomik modele sahiptir. Pragmatik açıdan en üst düzeyde faydaya odaklı bu model Çin'i dünya karşısında sürekli avantajlı hale getirmiştir.

Türkiye'nin 1995'li yıllar sonrasında Çin ile olan dış ticaretindeki canlanma zamanla Türkiye ekonomisinin aleyhine dönmüştür. Özellikle Çin'in ulusal parasını devalüe etmesi diğer tüm ülkeler gibi Türkiye'yi de dış ticaret açısından olumsuz etkilemiştir. Zaman içerisinde ucuz malların en büyük tedarikçisi olan Çin, Türkiye'nin ithalat artışlarında en çok öne çıkan ülke olmuştur.

Ülke ekonomisi için orta ve uzun vadede dış ticaret açığı diğer bir deyişle ödemeler dengesindeki bozukluk önemli bir konudur. Türkiye'nin sahip olduğu avantajları kullanarak Çin ile olan dış ticaretinde kazançlı çıkması için firmaların devlet desteğine ihtiyacı vardır. Ayrıca dış ticarete etkin rol oynayan Türk firmalarının yapılan ekonomik faaliyette Türkiye'nin kazançlı çıkması için önceliklerini gözden geçirmesi gerekmektedir.

Anahtar Sözcükler: Siyasal İlişki, Ekonomik İlişki, Ekonomik Etki, Dış Ticaret, Çin

ABSTRACT

ŞATANA, Çağrı Ceren. Turkey-China Economic Relations and the Effects of Political Economy of Turkey. M.Sc Thesis, Ankara, 2019.

The Turks have had economic and political relations with China throughout history. The fact that China has a variety of sizes in many respects has been perceived as an opportunity and a threat to the world. A large market in the economic aspect makes China attractive to other countries. It has a distinctive economic model called the Chinese socialist market economy. This model, focused on the highest level of pragmatic perspective, has made China a constant advantage across the globe.

The revival of Turkey's foreign trade with China in the years of 1995 has turned against the Turkish economy over time. In particular, the devaluation of China's national money has adversely affected Turkey, such as in all other countries, in terms of foreign trade. China, which is the largest supplier of cheap goods over time, has become the most prominent country in Turkey's import increases.

The foreign trade deficit for the country's economy in the medium and long term, in other words, is an important issue in the balance of payments. In order to gain a profitable foreign trade with China using Turkey's advantages, firms need state support. In addition, Turkish firms that play an active role in foreign trade should review their priorities for Turkey's profitable economic activity.

Keywords: Political Relations, Economic Relations, Economic Impact, Foreign Trade, China

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın yürütülmesi sırasında Öncelikle bana her daim, tecrübesi ve bilgisiyle destek olan, geleceğime ışık tutup bu yolda yürümem için her zaman baba sevgisiyle yaklaşan ve nasihatlerini büyük bir ilgiyle dinlediğim, Tez konusu tayini ve katkılarından dolayı tez danışmanım Prof. Dr. HALİL İBRAHİM ÜLKER'e,

Derslerine severek katılıp dinlediğim Prof. Dr. İSMAİL BİRCAN'a

Araştırma süreci içinde sürekli olarak beni motive eden ve daima zorluklara karşı kolaylık sağlayan Babam Op. Dr. Davut Tarık ŞATANA'ya

Çalışmamın gerçekleşmesinde beni, maddi-manevi sabır ve inançla dinleyen Annem Handan ŞATANA'ya

Her zaman vakit ayırıp yardımcı olmaya çalışan ve çalışmanın olgunlaşmasında katkı sağlayan herkese

Tüm içtenliğimle teşekkür ederim.

Çağrı Ceren ŞATANA

Haziran 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	i
ABSTRACT	ii
TEŞEKKÜR	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR DİZİNİ	vi
TABLolar DİZİNİ	viii
ŞEKİLLER DİZİNİ	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇİN SİYASAL VE SOSYO-EKONOMİK YAPISI

1.1. Çin Siyasal Yapısı.....	3
1.1.1. Çin'in kısa tarihçesi.....	3
1.1.2. Çin'in idari yapısı.....	5
1.1.3. Çin'de iktisadi değişimler	6
1.1.4. Sosyalist piyasa ekonomisine geçiş.....	7
1.1.5. Çin'in demografik yapısı	9
1.2. Çin Ekonomisinin Genel Çerçevesi	11
1.2.1. Ekonomik gücü	12
1.2.2. Dış ticaret politikası.....	24
1.2.3. Ekonomik büyümede yabancı sermayenin rolü	27
1.2.4. Küresel ekonomi ile bütünleşme süreci	28
1.2.5. Dünya ticaret örgütü ilişkileri	29

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE VE ÇİN ARASINDAKİ SİYASAL İLİŞKİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1. Tarihsel Süreç.....	33
2.2. Türkiye ve Çin Arasındaki İlk Diplomatik Temaslar	34
2.3. Türkiye-Çin İlişkilerinin Gelişim Seyri	34

2.4. İki Ülke Arasında Yapılan Anlaşmalar	35
2.4.1. Ekonomik anlaşmalar	36
2.4.2. Çin ve Türkiye'nin ikili dış ticareti.....	40

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇİN'İN TÜRKİYE EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

3.1. Türkiye-Çin Ekonomik İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi	47
3.1.1. Çin pazarın başlıca özellikleri.....	48
3.1.2. Türk girişimcilerin Çin pazarına giriş yöntemleri.....	51
3.1.3. Türkiye ile Çin ticari ilişkilerinin gelişimi.....	54
3.2. Türkiye'nin Çin'le Olan Ekonomik İlişkilerindeki Yol Haritası.....	55
3.2.1. Türkiye'nin ihracatına Çin'in etkisi.....	56
3.2.2. Çin'in ekonomik gelişiminden etkilenen sektörler.....	58
3.2.3. Çin'in Türkiye ihracatına olumsuz etkileri.....	59
3.2.4. Türkiye dış ticaretinin yapısal durumu	60
3.2.5. Türkiye'de ve Çin'de imalat sanayinin yapısı.....	62
3.3. Türkiye-Çin İkili İlişkilerinin Boyutları	69
3.3.1. Türkiye-Çin dış ticaretini etkileyen faktörler.....	69
3.3.2. Ticari ve ekonomik ilişkilerde karşılaşılan başlıca sorunlar	72
3.3.3. Türkiye ile Çin arasındaki yatırım ilişkileri	74
SONUÇ.....	77
KAYNAKÇA	81
ÖZGEÇMİŞ.....	87

KISALTMALAR DİZİNİ

\$: Amerikan Doları
¥	: Çin Yuanı
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AT	: Avrupa Topluluğu
BM	: Birleşmiş Milletler
ÇC	: Çin Cumhuriyeti
ÇHC	: Çin Halk Cumhuriyeti
ÇKP	: Çin Komünist Partisi
ÇMB	: Çin Merkez Bankası
ÇUIB	: Çin Ulusal İstatistik Bürosu
DB	: Dünya Bankası
DEİK	: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
FTA	: Free Trade Agreement
FTCs	: Foreign Trade Companies
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GSMH	: Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
KKİ	: Kasaba ve Köy İşletmeleri
km²	: kilometre kare
MOFTEC	: Ministry of Foreign Trade and Economic Cooperation (Ticaret Bakanlığı)
MÖ	: Milattan Önce

MS	: Milattan Sonra
NAFTA	: North American Free Trade Agreement
NBS	: National Bureau of Statistics of China
ÖEB	: Özel Ekonomik Bölge
PRC	: The People's Republic of China
ROC	: Republic of China
s	: sayfa
SCE	: Standard Coal Equivalent
SKE	: Standart Kömür Eşdeğeri
STA	: Serbest Ticaret Anlaşması
STB	: Serbest Ticaret Bölgesi
TC	: Türkiye Cumhuriyeti
TVEs	: Township and Village Enterprises
UHK	: Ulusal Halk Konseyi
UİB	: Uludağ İhracatçı Birlikleri
UN	: United Nations
UNCTAD	: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
vb	: ve benzeri
WB	: The World Bank
WTO	: World Trade Organization

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1:	Ülkelere Göre Bazı Ekonomik Büyüklükler: 2017	11
Tablo 2:	Çin'in Bazı Temel Ekonomik Göstergeleri: 2001-2004	12
Tablo 3:	Dünya Kalkınma Göstergeleri: Bazı Ekonomik Büyüklükler (2017)....	13
Tablo 4:	Beş Yıllık Plan Dönemlerinde Sanayi ve Tarımdaki Yıllık Ortalama Artış Oranı (%): Mao ve Deng Dönemleri.....	16
Tablo 5:	Bazı Ülkelere Doğrudan Yabancı Sermaye Girişleri (Milyon \$): 2000-2011	20
Tablo 6:	Çin'in Bazı Finansal Göstergeleri: 2001-2003	21
Tablo 7:	Toplam Enerji Üretimi ve Dağılımı: 2008-2017.....	22
Tablo 8:	Toplam Enerji Tüketimi ve Dağılımı: 2008-2017	23
Tablo 9:	İthal ve İhraç Mallarının Toplam Değeri (¥, \$): 2008-2017	25
Tablo 10:	Bölgesel Ticari Örgütler ve Anlaşmalar: 1958-1995	30
Tablo 11:	Seçilmiş Bazı Ülkelerin Dünya GSYH içindeki Payı (%): 1700-2001..	31
Tablo 12:	Türkiye-ÇHC Diplomatik İlişkilerin Seyri: 1971-2001	35
Tablo 13:	Türkiye-Çin Arasındaki Başlıca Anlaşma ve Protokoller: 1972-2010 ..	36
Tablo 14:	Türkiye ile Çin Arasındaki Dış Ticaret Miktarı: 1993-2010.....	41
Tablo 15:	Çin ile Türkiye Arasındaki Dış Ticaret Miktarı: 1993-2010	42
Tablo 16:	Türkiye ile Çin Arasındaki Dış Ticaretinin Karşılaştırılması: 1993-2010.....	43
Tablo 17:	Türkiye-Çin Dış Ticaretinin Son 3 yıllık Görünümü: 2016-2018	44
Tablo 18:	Çin'e İhracat Edilen İlk 10 Kalem Ürün (2015)	57
Tablo 19:	Türkiye-Çin Dış Ticaret Rakamları: 2005-2014 (Bin \$).....	58
Tablo 20:	Türkiye'nin Çin'e İhracatında Potansiyel Taşıyan Hedef Ürünler	61
Tablo 21:	Çin'de Yatırımların Sermaye Yapısı: 1953-1978 Dönemi (%).....	65
Tablo 22:	Türkiye'deki Çin Sermayeli Şirketlerin Sektörel Dağılımı.....	73
Tablo 23:	Karşılaştırmalı Yurtdışı Doğrudan Yatırım Miktarları	74

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1:	Türkiye'nin Toplam Mal Cinsinden Dış Ticaret Hacmi: 2004-2017	37
Şekil 2:	Türkiye'nin Toplam Hizmet Cinsinden Dış Ticaret Hacmi: 2004-2017... ..	38
Şekil 3:	Türkiye'deki Yabancı Sermayeli Şirket Sayısı: 2013	45
Şekil 4:	Türkiye-Çin Ticareti (1975-2015)	58
Şekil 5:	Türkiye'nin Dünya ve Çin ile Olan Dış Ticaretinde Denge	61
Şekil 6:	Türkiye'de İmalat Sanayinin Ekonomideki Yeri: 1998-2013	64

GİRİŞ

Türkler tarih boyunca, kadim bir kültür ve tarihe sahip Çin ile ekonomik ve siyasi ilişkiler içerisinde olagelmıştır. Bu ekonomik ve siyasi ilişkilerde İpek Yolu ekonomik ilişki bağlamında en öne çıkarken Orta Asya Türk Devletleri'nin Çin ile olan savaş ve barışları ise siyasi ilişki bağlamında öne çıkan konular olmuştur.

Çin'in siyasal ve sosyo-ekonomik yapısı incelendiğinde tarihi, idari, iktisadi ve demografik özellikleriyle ayırt edici ve dikkat çekici birçok unsur söz konusudur. Çalışmada Çin'in siyasal tarihi genel olarak dört dönem halinde incelenmiş olup her bir dönem kendi içerisinde farklı siyasal yapılanmaları ve yönetim şekillerini barındırmaktadır. Özellikle Türkiye'yi ilgilendiren dönem dördüncü ve son dönem olan 1949'dan günümüze olan Çin Halk Cumhuriyeti dönemidir. Türkiye Cumhuriyeti'nin Çin ile olan ilk diplomatik teması 1929 yılında gerçekleşmiştir. Fakat bu ilişki yoğun olmayıp 1949'a kadar sınırlı düzeyde kalmıştır. Esasında yoğun temasların başladığı yıllar 1970'li yılların başları olup ilerleyen zamanlarda artarak devam etmiştir.

Çin Halk Cumhuriyeti'nin 1949'da kurulmasıyla birlikte Çin ilerleyen yıllarda modern dünya için hem bir tehdit hem de bir fırsat olarak kendini göstermeye başlamıştır. Çin'in kendine has siyasi ve ekonomik yapılanması ne tam olarak komünist sisteme ne de liberal sisteme benzetilemez. Daha çok kendi iç dinamiklerini dikkate alarak ve halkının refahını ön plana çıkaran pragmatik bir anlayışa sahip olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

1949'dan sonra iktisadi yönden büyük bir değişim ve dönüşüm yaşayan ve Çin tarzı sosyalist piyasa ekonomisine geçiş yapan ülke hızla dış dünyaya ayak uydurma çabası içine girmiştir. 1980'li yıllardan itibaren dış dünyaya açılan Çin doğal olarak diğer ülkelerin dikkatini çekmiştir. 2018 itibarıyla 1,4 milyar nüfusa sahip ve orta gelirli bir ülke olarak sınıflandırılan Çin hızla uluslararası pazarlara uyum sağlayarak ekonomik ilişkilerini güçlendirmektedir. Kendi içinde farklı pazar yapılarına sahip olup ülkenin gelişmişlik düzeyi bölgeler arasında farklılık arz etmektedir.

Çin dış ticaretini artıran faktörlerden olan; ekonomideki yapısal değişim, doğrudan yabancı yatırımlar, tekstil kotaları ve gümrük tarifelerindeki değişiklikler

doğal olarak Türkiye ekonomisini de etkilemiş ve iki ülke arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkiler artmaya başlamıştır. Özellikle Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne uyum çalışmaları ve diğer bölge ülkeleriyle uyum ve entegrasyon çalışmaları Çin için Türkiye'nin Avrupa'ya açılan kapısı haline gelmesine yol açmıştır. Özellikle Çin'in Dünya Ticaret rgt'ne yeliği dünya ile entegrasyonunda bir kilometre taşı olarak nitelendirilebilir. Her lke kendi dış ticaretini artırmak ve ekonomik gelişmesini tamamlamak için bölgesel ticari örgütler kurmuş ve/veya ye olmuştur. Çin ve Türkiye de bu örgütlere ye olarak çeşitli ticari ve ekonomik anlaşmalar imzalamıştır.

1995 yılından itibaren hızla büyüyen Çin'in Türkiye ile olan dış ticareti özellikle 2004'den itibaren Türkiye aleyhine olup diğer bir deyişle ithalat ağırlıklı olup Türkiye açısından sürekli bir dış ticaret açığının verdiği ikili bir ekonomik ilişkiye dönüşmüştür. Tezin temel hipotez "küreselleşme sonrasında Çin ile olan ekonomik ilişkiler Türkiye ekonomisinin aleyhine gelişmiştir". Eğer gerekli önlemler anılıp dış ticarete yeni stratejiler geliştirilmez ise Türkiye ekonomisinin aleyhine olan Çin ile yapılan dış ticaret Türk ekonomisine yüksek düzeyde dış ticaret açığı olarak geri dönmeye devam edecektir.

Söz konusu "Türk-Çin Siyasal ve Ekonomik İlişkilerin Türkiye Ekonomisine Etkileri" başlıklı bu Tez alışmasındaki Birinci Bölümde; Çin'in siyasi ve ekonomik yapısı ele alınarak siyasi tarihine genel olarak değinilmiş ve böylelikle bugün içinde bulunduğu siyasi anlayışın kökenleri hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca ekonomik yapısının genel erevesi çizilerek kimi ülkeler için bir tehdit kimi ülkeler için ise bir fırsat olan Çin ekonomisi daha anlaşılır kılınmaya çalışılmıştır. İkinci Bölümde; Türkiye ile Çin arasındaki siyasi ilişkiler değerlendirilerek ikili ilişkilerin ilk defa ne zaman başladığı ve nasıl bir gelişim seyri izlediği ele alınmıştır. Bu siyasi ilişkiler sürecinde şimdiye kadar iki taraf arasında imzalanan siyasi ve ekonomik anlaşmalara da değinilmiştir. nc Bölümde ise Çin ekonomisinin doğrudan ve dolaylı olarak Türkiye ekonomisi üzerindeki ekonomik etkileri ele alınmıştır. Burada tarihsel süreç ekonomik ilişkiler özelinde ele alınıp Çin pazarının genel özellikleri ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Çin ile olan dış ticaret çalışmanın sınırlılıkları ölçüsünde açıklanmaya çalışılmış mevcut durumun Türkiye ekonomisine olan olumsuz etkileri dile getirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇİN SİYASAL VE SOSYO-EKONOMİK YAPISI

Bu bölümde; Çin siyasi ve sosyo-ekonomik yapısında üst başlığında öncelikle Çin'in siyasi yapısı kapsamında tarihi, idari, iktisadi ve demografik özellikleri incelenecektir. Daha sonra Çin'in ekonomik yapısı hakkında geçmiş ve günümüz dikkate alınarak genel bir çerçeve çizilmeye çalışılacak olup ekonomik yapı içerisinde özellikle dış ticaret unsurları incelenecektir.

1.1. Çin Siyasi Yapısı

Çin'in siyasi yapısı hakkında bilgi sahibi olabilmek için öncelikle konunun genel çerçevesini belirlemek gerekmektedir. Bu nedenle Çin'in siyasi yapısını anlamak için; (i) kısa tarihçesini, (ii) idari yapısını, (iii) yaşanan iktisadi değişimleri, (iv) sosyalist piyasa ekonomisine geçişini, (v) demografik yapısını irdelemek daha yararlı olacaktır.

1.1.1. Çin'in kısa tarihçesi

Çin'in tarihçesi incelenirken genellikle dört döneme ayrılmaktadır. Her bir dönemin süreleri farklı olmakla birlikte kendi içerisinde ortak özellikler barındırması nedeniyle böyle bir ayrıma gidilmiştir. Bu dönemler; tarihsellik gözeterek sırlamak gerekirse, (i) başlangıç tarihi bilinmemekle birlikte 1840'lı yıllara kadar olan kısma *Modern Çağ Öncesi Dönem*, (ii) 1840-1919 yılları arasını kapsayan kısma *Modern Çağ Dönemi*, (iii) 1919-1949 yılları arasını kapsayan kısma *Yeni Demokratik Devrim Dönemi* ve son olarak (iv) 1949'dan günümüze uzanan kısma da *Çin Halk Cumhuriyeti Dönemi* denilmektedir. Aşağıda, bu dört döneme kısaca değinilmektedir (Unay, 2005).

Modern çağ öncesi dönem (antik dönemden – 1840):

Bu dönemde; yönetim, babadan oğula geçmekte ve ülke (imparatorluk), hanedanlar tarafından yönetilmektedir. Bu hanedanlar içinde (M.Ö. 1050-247) Chou

Hanedanı önemli bir yere sahipti. Meşhur Çin Seddi bu dönemde inşa edilmiştir. İlk defa refahın ve kapitalist anlayışının ortaya çıktığı M.S. 580-906 yılları arasında Sui ve Tang hanedanlığı hüküm sürmüştür. İpek Yolu olarak bilinen ticaret yolu ilk defa bu dönemde şekillenmeye başlamıştır. 13 üncü yüzyılda Moğolların saldırılarıyla önemli yaralar alan Çin, tarihte ilk defa başka bir milletin egemenliği altına (1279-1368 yıllar arası) girmiştir.

Modern çağ dönem (1840-1919):

Çin'in; Avrupa'nın etkisi altında kaldığı dönem olarak bilinen bu süre zarfında Batının, ekonomiden kültüre birçok alanda etkisi olmuştur. İç siyasette etkileri olan dört önemli savaş yaşamış olan Çin, bu savaşların birçok alanda etkisiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu savaşlar; (i) 1839 yılındaki *Afyon savaşının* sebebi Çin ile İngiltere arasındaki afyon ticareti, (ii) 1895 yılındaki *Çin-Japon savaşının* nedeni Japonya'nın emperyalist anlayışla Kore'yi işgal etmek istemesi, (iii) 1900 yılındaki *Boxer Ayaklanmasının* sebebi ülke içindeki yoksulluğun artması, yabancıların saldırıları ve bir bölgedeki grubun güç kazanması, (iv) 1905 yılındaki *Rus-Japon savaşının* nedeni ise Rusya'nın Doğu Asya politikası ile Japonya'nın yayılmacı politikasının karşı karşıya gelmesidir. Japonya'nın 1905 yılındaki savaşta Rusya'yı yenmesi sonucu Çin'de reform isteyenler artmıştır. Kısa süreli reform ve monarşi çatışmaları sonucunda 1911 yılında ortaya çıkan ihtilalle cumhuriyet kurulmuştur.

Yeni demokratik devrim dönemi (1919-1949):

Rusya'daki 1917 Ekim Devrimi Çin'i de etkisi altına alarak 1919-1949 yılları arasında demokratik devrimlerin yapılmasını sağlamıştır. Emperyalizme ve feodalizme karşı Mao öncülüğünde Çin Komünist Partisi (ÇKP) kurulmuştur. Zamanla güçlenerek ülkenin diğer alanlarında güçlenen ÇKP, Yenan şehrini komünist serbest bölgesi ilan etmiştir. Ülke, söz konusu dönem içinde dört büyük çatışma ve savaş yaşamıştır. Bunlar; (i) 1924-1927 arasındaki Mahalli Diktatörlere Karşı Savaş, (ii) 1927-1937 arasındaki Çiftçi Devrimi Savaşı, (iii) 1937-1945 arasındaki Japonya'ya karşı yapılan Direniş Savaşı ve (iv) 1945-1949 arasındaki Kurtuluş Savaşıdır.

Çin halk cumhuriyeti dönemi (1949'dan günümüze):

Mao'nun 1 Ekim 1949 tarihinde Çin Halk Cumhuriyeti'ni (ÇHC) kurmasıyla *demokratik halk diktatörlüğü* olarak tanımlanan yeni bir yönetim şekli oluşturulmuştur. Halk desteği yönüyle Rusya Devrimine benzese de burjuva ve diğer kesimlerin desteği nedeniyle farklılaşmakta ve kendine özgü bir yapı sergilediği görülmektedir. Feodalizm kaldırılarak toprak köylüye dağıtılmış ve 1985 yılındaki Büyük Atılım Hareketi adı verilen devlet destekli sanayileşme hamlesiyle 900 milyon köylü devlete ait çiftliklere gönderilmiştir. Ayrıca tüm hurdaların çeliğe çevrilmesi nedeniyle tarım yapılamamış ve 1959 Çin Kıtılığı adı verilen insan eliyle oluşan kıtlıkta yaklaşık 40 milyon kişi açlıktan hayatını kaybetmiştir. 1966-1968 yılları arasındaki Kültür Devrimi, kapitalist anlayışa engel olmak için yapılmıştır. 1976 yılında Mao'nun ölümüne kadar siyasi gerginlikler devam etmiştir. 1978'de Deng Xiaoping'in Çin ekonomisini piyasa ekonomisinin kurallarına göre yeniden inşa etmesiyle bugünkü bilinen modern Çin ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu süreçte ÇKP sahip olduğu konumu korurken serbest piyasa kurallarına göre gerekli düzenlemeleri de yapmayı ihmal etmemiştir. 1989 yılındaki Tiananmen Meydanı'nda toplanan öğrenci ve protestocular şiddetle bastırılmış ve bu olay devlet içindeki güç savaşlarını ve demokrasi taraftarlarının durumlarını daha belirgin hale getirmiştir. Deng Xiaoping 1997'de ölmüş ve yerine Jiang Zemin seçilmiş olmasına rağmen ekonomi politikalarında değişiklik olmadan modern dünyayla uyum sağlamaya devam edilmiştir.

1.1.2. Çin'in idari yapısı

Resmi adıyla Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) 1 Ekim 1949'da tek parti yönetimine dayalı olarak kurulmuştur. Ülkenin tek siyasi hâkimi olan Çin Komünist Partisi (ÇKP), 1921'de kurulmuş olup 86 milyondan fazla üyesi bulunmaktadır. Parti ile devlet bütünleşmiş bir şekilde olup, devlet politikası Parti aracılığıyla uygulanmaktadır. ÇKP'nin Genel Sekreteri aynı zamanda Devlet Başkanı olup mevcut Anayasa 1982'de kabul edilmiştir. Anayasa'ya göre devletin merkez organları içinde yer alan Ulusal Halk Kongresi (Meclis) üyeleri ÇKP tarafından seçilen temsilcilerden oluşmakta olup genel seçim uygulaması söz konusu değildir (Şanlıurfa Ticaret ve Sanayi Odası [SUTSO], 2018).

Devlet Konseyi (hükümet), devlet idaresinin ve yürütmenin en üst organı olup idari mevzuata ilişkin yasama işlemlerini gerçekleştirmeye yetkilidir. Başbakan, Devlet Başkanı tarafından atanmaktadır. Devlet yönetiminin en yetkili organı ÇKP Merkez Komitesi'ne bağlı olan Politbüro Daimî Komitesi olup Hükümetin de üzerinde bir kurum olarak ülkeyi ilgilendiren önemli konularda son söz sahibidir. Yedi üyeden oluşan Daimî Komite'nin başkanı Devlet Başkanı Xi Jinping 17 Mart 2013 tarihinde göreve başlamış olup Başbakan da Komitenin üyeleri arasındadır. Daha çok temsili görevi olan meclis, Ulusal Halk Kongresi (UHK) adı verilen meclis üyeleri halk tarafından değil, ÇKP tarafından belirlenmektedir (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu [DEİK], 2014; SUTSO, 2018).

ÇHC, (The People's Republic of China, PRC), 5 özerk bölge, 23 eyalet, 4 doğrudan kontrol edilen belediye ve 2 esas olarak kendi kendine yönetilen özel idari bölgeden (Macau ve Hong Kong) meydana gelmektedir. ÇHC ayrıca, Çin Cumhuriyeti (ÇC, Republic of China, ROC) olarak adlandırılan ayrı bir siyasi kuruluş tarafından kontrol edilen Tayvan 23 üncü eyaleti olarak kabul edilmektedir (China Population, 2018; SUTSO, 2018).

1.1.3. Çin'de iktisadi değişimler

Çalışmanın kapsamı dikkate alındığında bir zaman sınırlamasının yapılması zorunluluk haline gelmektedir. Ayrıca Türkiye'nin Çin ile olan siyasi ve ekonomik ilişkilerinin Türkiye ekonomisine olan etkileri ele alındığında Çin'deki iktisadi değişimleri 1949'dan bu yana ele almak daha uygun olacağı düşünülmektedir.

Yukarıda dile getirilen nedenden dolayı bir zamansal başlangıç noktası dikkate alındığında Çin'deki iktisadi değişimler genel olarak iki dönem halinde incelenmektedir. Bu dönemler;

- i. 1949-1978 yıllarını kapsayan Mao Dönemi ki bu dönem planlı ekonominin uygulandığı yıllardır olup ekonomik karar ve uygulamalar bir planlama ekseninde ele alınmıştır.

- ii. 1976 ve sonrasında liderliğe getirilen Deng Dönemi ki bu tarihten sonra ekonomik anlayış değişerek Çin tarzı sosyalist piyasa ekonomisi hayata geçirilmiştir. Deng'den sonra da devam eden Çin tarzı sosyalist piyasa ekonomisi, zamanın getirdiği bazı küçük değişimlere uygun olarak yapılan değişiklikler dikkate alınmadığı takdirde uygulanmaya devam etmiştir.

1.1.4.Sosyalist piyasa ekonomisine geçiş

Çin tarzı sosyalist piyasa ekonomisi, esas itibariyle hem zamanın ihtiyaçları dikkate alınıp dünyadaki değişim ve gelişmelere uygun olarak yapılan düzenlemelerle piyasa ekonomisinin diğer bir deyişle kapitalist ekonomik anlayışının uygulandığı, hem de bu ekonomik anlayışın Çin'in sahip olduğu tarihsel, sosyal, kültürel ve ekonomik özellikleri göz önünde bulundurularak sosyalist anlayışla harmanlanması sonucu ortaya çıkan farklı ve aynı zamanda yeni bir ekonomik sistemin hayata geçirildiği anlayıştır, denilebilir.

Sosyalist piyasa ekonomisi; aslında bu ekonomik sistemi hayat geçiren ve kendi döneminde sıkı bir şekilde uygulayarak sağlam temellere oturtan sonrasında da uygulamaya devam etmesinde büyük katkıları olan Deng Xiaoping'e borçludur. Bu nedenle bu başlık altında 1978-1992 yılları arasında Çin'in lideri olan Deng Xiaoping, dönemini irdelemek daha uygun olacaktır.

Deng, Aralık 1978'de Çin'in önde gelen lideri haline geldiğinde, üst düzey liderlik ekibine katılan Chen Yun; büyüme vizyonlarının ortadan kalktığına, bütçenin dengesiz hale geldiğine, yurtdışından teknoloji satın alma taahhütlerinin Çin'in döviz rezervlerini aştığına ve bu ödemelerinin yapılması halinde ekonomide potansiyel bir krizin ortaya çıkacağına dikkat çekmiştir. Deng dönemindeki ekonomi kurmayları arasında genel olarak iki zıt görüş hâkimdi. Bir grup; yeni fabrikalar ve altyapı projeleri başlatmaya istekli olan inşaatçıların çevresinde toplanmış, diğer grup ise dengeleyiciler adı verilen Chen Yun liderliğinde tüm ulusal öncelikler için mevcut kaynakların temkinli bir şekilde korunarak kullanılmasından yanaydı (Vogel, 2011, s. 424; Tekiner, 2017).

1975’de Deng, Kasaba ve Köy İşletmelerini (KKİ; Township and Village Enterprises, TVEs) kurmuştur. Böylelikle köyler ve kasabalar tarafından işletilen çok sayıda işletme ortaya çıkmıştır. Planlara müdahale edilmediği sürece pazarların genişlemesine izin vermek şartıyla ekonomik planlama yapısının sürdürülmesine devam edilmiştir. TVEs, hükümetten bağımsız olmasına rağmen, hala yerel parti yetkililerinin gözetimi altındaydı. TVEs, *kooperatifler* olarak kabul edildiğinden Komünist muhafazakârların kabul etmesi, bireylerin sahip olduğu *özel girişimlerden* daha kolaydı. Ancak, bu tür bireysel olarak sahip olunan işletmelerin tipik olarak sunduğu hizmetler ve ürünler için muazzam bir bastırılmış talep vardı. 1955-1956’da kollektifleşmeden sonra kentsel özel işletmeler elimine edilmiştir. Ancak reformlar 1970’lerde başladığında insanlar restoranlar, mahalle dükkânları, onarım dükkânları ve her türlü malın bulunduğu dükkânlar için istekli durumdaydı. Deng ve meslektaşları, kentsel alanlarda küçük özel girişimlere ihtiyaç duyulduğunu bilmesine rağmen muhafazakâr yetkililerden bu tür işletmelerin yeniden başlamasına izin verilmesi gerekiyordu (Vogel, 2011, ss. 445-448; Tekiner, 2017).

1982’de Chen Yun’un işten çıkarma politikasının başarısı paradoksal olarak Deng’e, Chen Yun’un kabul etmeyeceği bir politikayı destekleme konusunda çok daha güçlü bir hedef verdi: *Çin’in büyümesini hızlandırmak*. 1980 yılında bütçe açığı gelirin %11,7’sini oluştururken, bu oran 1982’ye kadar %2,6’ya düşmüştür. 1980 yılında dış rezervler sadece 4 milyar \$ 1982’de 14 milyar \$ yükselmiştir. Buna ek olarak, 1982’de, tahıl hasadı önceki yıla göre %9 artarak 354 milyon ton olarak gerçekleşmiş ve fiili ekonomik büyüme oranı %7,7 iken, öngörülen %4 oranının neredeyse iki katına çıkmıştır (Vogel, 2011, s. 450).

Ekonomi iyiyken, Deng reformları hızlandırmak için gereken politik desteğe sahipti. Ancak ekonomi enflasyon gibi sorunlarla karşılaştığında, Chen Yun ve temkinli dengeleyiciler; planlama ve enflasyonist baskılar üzerindeki dizginleri sıkılaştırmalarını sağlamak için politik bir kaldıraç olarak kullanmıştır. 1982-1983’te ekonomi daha hızlı büyümeye başladığında ve enflasyon kontrol altına alındığında, politik eğilim Deng’den yanaydı. Sadece tahıl üretimi artmakla kalmadı, aynı zamanda tüketim sektörünün önemli bir parçası olan tekstil üretimi de belirgin bir şekilde arttı. Resmi rakamlara göre, kişi başına düşen kırsal gelir miktarı, 1978’de 134 Yuan (¥) iken 1984’de 355 ¥ olmuştur (Vogel, 2011, s. 464).

Deng'in tüm stratejilerinin temeli; Çin'i tamamen dış dünyadaki fikirlere ve ticarete açma taahhüdüydü. Sovyet liderleri, yabancı iş adamlarının ve yabancı işletmelerin Sovyetler Birliği'nde girişimler kurmasına izin vermeleri konusunda temkinli davrandılar ve çok sayıda Sovyet öğrencisini yurtdışına göndermek konusunda endişeliydiler. Deng, Çin'in yabancılar işletmelerce yapılan değişikliklerden ve eğitim için yurt dışına gönderilen ve ülkeye geri dönen öğrencilerden büyük değişiklik sorunları yaşayacağını bilmesine rağmen ulusların dünyaya açık hale geldiğinde ancak o zaman en iyi şekilde büyüyeceklerine inanıyordu. Çin'in yabancı ve yabancı uygulamalar tarafından boğulacağından korkan bazı meslektaşlarının aksine Deng, ÇKP'nin onları kontrol edebilecek kadar güçlü olduğundan emindi. Yurtdışına kamu görevlileri ve öğrencileri göndermeyi, yabancı kitap ve makalelerin Çinceye çevrilmesini, yabancı danışman ve iş adamlarını Çin'e davet edilmesini şiddetle destekledi. Çin'in yaşam tarzlarının ve çıkarlarının dış rekabetten olumsuz etkileneceğinden korkanların eleştirisi ile yüzleşmeye hazırды. Yabancı şirketlerden gelen rekabetin Çin ekonomisini tahrip etmeyeceğine ve Çin işletmelerini güçlenmeye teşvik edeceğine inanıyordu. Ayrıca, yurtdışına gidenlerin önemli bir yüzdesinin geri dönmemesi konusunda endişelenmemiştir. Çünkü onların ana vatanlarına yardım etmeye devam edeceğine inanmaktaydı (Vogel, 2011, s. 476).

1970'lerde ve 1980'lerde Çin'in dış dünyaya açılışına iten süreç Deng Xiaoping'le başlamamıştı. Aksine Mao, 1969'da Sovyetler Birliği ile çatışmalar yaşandıktan sonra ülkeyi dış dünyaya açmaya başladı. Hem Zhou Enlai hem de Hua Guofeng girişimini sürdürdü. Ancak Deng, kapıları selefinden daha geniş bir alana, dış fikirlere, yabancı teknolojiye ve yabancı sermayeye daha fazla ittiği için benzersizdi. Neden olduğu aksaklıklara rağmen açılmayı genişletme zorluğuna öncülük etmiştir. Çin'in potansiyeline olan derin güveni ve politik engeller karşısında ustaca manevralarıyla Çin tarihinde yeni bir döneme öncülük etmiştir (Vogel, 2011, s. 476).

1.1.5. Çin'in demografik yapısı

Dünyanın en kalabalık nüfusuna sahip Çin'in 2018 nüfusu, Birleşmiş Milletler (BM) projeksiyonlarına göre 1,42 (1,417,773,779) milyar kişidir. Resmi olarak Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) olan Çin, bugün dünyanın en büyük ülkesidir. Ocak 2013'te

Çin Hükümeti, Çin nüfusunun 1.354.040.000 kişi olduğunu doğrulayan verileri yayınlamıştır. Fakat bu rakam; Tayvan, Hong Kong ve Makao'yu içermemektedir. Eylül 2013 itibariyle, bu rakam 1.360.720.000'e yükseltilmiştir (China Population, 2018).

2017 yılında yayınlanan en son Çin Ulusal İstatistik Bürosu (ÇUIB, National Bureau of Statistics of China, NBS) resmi rakamlarına göre toplam nüfus 1.390.080.000 kişi olup bunların 813.470.000'i kentlerde, 576.610.000'u ise kırsal alanlarda yaşamaktadır. Ayrıca; doğum oranı %1,243; ölüm oranı %0,711 ve ulusal büyüme oranı ise %0,532'dir (China Statistical Yearbook, 2018).

Çin, Dünya Bankası (DB; The World Bank, WB) tarafından orta gelirli bir ülke olarak sınıflandırılmaktadır. Ülkedeki nüfusun yaklaşık %10'u, sadece 35 yıl önceki %64 ile karşılaştırıldığında, günde 1 \$ ile yaşamaktadır. Çin'de 56 farklı etnik grup resmi olarak tanınmakla birlikte, Çinlilerin %91,51'i Han Çinlilerinden oluşmaktadır. Çin kültürü ve medeniyeti, son bin yıldaki birçok dini hareketten etkilenmiş olup Taoizm, Budizm ve Konfüçyüsçülük, kültürel ve tarihi etkilerine dayanarak ülkenin *Üç Öğretisi* olarak kabul edilmiştir. Bu üç din arasında ülke genelinde yaygın olan bir halk dini biçiminde ilginç bir senkronizasyon vardır (China Population, 2018).

Çin nüfusunun büyüklüğü uzun süredir sıcaklığını koruyan bir siyasi konu olmuştur. 20 nci yüzyılın ortasındaki hızlı nüfus artışından sonra, Çin hükümeti, ünlü *Tek Çocuk Politikasını* uygulamaya koyarak nüfus artışını sınırlamaya çalışmıştır. Fakat bu politika istenmeyen sonuçlar doğurmuştur. Uzmanlar, yaşlanan nüfusu ile birlikte Çin'in düşük doğum oranının gelecekteki ekonomik kalkınmasına zarar vereceğinden endişe etmektedir. Tek Çocuk Politikası, 2016'da Çin hükümeti tarafından sonlandırılmıştır. Çin'in ekonomik büyümesinin çoğu, düşük sosyal maliyetleri ile birlikte, bol ve ucuz işgücüne bağlanmıştır. Bununla birlikte, genç Çinli sayısı düşerken ve yaşlı Çinli sayısı arttıkça, Çin ekonomisinin aynı hızla büyümeye devam edip edemeyeceği kesin değildir. Çin'de erkek-kadın doğumlarında anormal bir oran söz konusudur. Çoğu ülkede erkeklerden daha fazla kız çocuğu doğarken, Çin'de ise bunun tam tersi bir durum söz konusudur (China Population, 2018).

1.2. Çin Ekonomisinin Genel Çerçevesi

Çin ekonomisinin genel çerçevesini çizebilmek için belli başlı konuları bilmek ve bu çerçeveyi belirleyen hususlara değinmek gerekmektedir. Bu nedenle söz konusu çalışmada ekonominin genel çerçevesini ana hatlarıyla belirlemek için Çin'in; (i) ekonomik gücüne, (ii) dış ticaret politikasına, (iii) ekonomik büyümede yabancı sermayenin rolüne, (iv) küresel ekonomi ile bütünleşme sürecine, (iv) Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ile olan ilişkilerine değinilecektir.

Tablo 1: Ülkelere Göre Bazı Ekonomik Büyüklükler: 2017

Ülkeler	Nüfus (milyon)	Yüz ölçümü (km ²)	Nüfus yoğ. (km ²)	GSMH, (milyar\$)	Kişi başı GSMH, (\$)	Satın alma gücü paritesi GSMH (kişi başına \$)	GSYH (% büyüme)
Arjantin	44.3	2,780.4	16	577.1	13,040	20,270	2.9
Almanya	82.7	357.4	237	3,596.6	43,490	51,680	2.2
Avustralya	24.6	7,741.2	3	1,263.5	51,360	47,160	2.0
Brezilya	209.3	8,515.8	25	1,796.5	8,580	15,160	1.0
Çin	1,386.4	9,562.9	148	12,042.9	8,690	16,760	6.9
A.B.D.	325.7	9,831.5	36	18,980.3	58,270	60,200	2.3
Fransa	67.1	549.1	123	2,548.3	37,970	43,790	1.8
G. Afrika	56.7	1,219.1	47	308.2	5,430	13,090	1.3
Hindistan	1,339.2	3,287.3	450	2,430.8	1,820	7,060	6.6
Hollanda	17.1	41.5	509	791.3	46,180	52,200	3.2
İspanya	46.6	505.9	93	1,265.9	27,180	37,990	3.1
İtalya	60.6	301.3	206	1,878.3	31,020	39,640	1.5
Japonya	126.8	378.0	348	4,888.1	38,550	44,850	1.7
Kanada	36.7	9,984.7	4	1,573.5	42,870	46,070	3.0
Meksiko	129.2	1,964.4	66	1,112.5	8,610	17,840	2.0
Rusya	144.5	17,098.3	9	1,355.6	9,230	24,890	1.5
Türkiye	80.7	785.4	105	882.9	10,930	26,160	7.4

* GSMH: Gayri safi milli hâsıla,

** GSYH: Gayri safi yurtiçi hâsıla

Kaynak: (The World Bank, 2017)

Tablo 1’de görüleceği üzere Çin’in sahip olduğu kalabalık nüfus bir yandan ekonomik kalkınma için bir avantaj ve aynı zamanda işgücü olarak kaynak teşkil ederken diğer taraftan bu yüksek nüfus sayısı kişi başına gelir hesaplamasında olumsuz bir etkiye sahiptir. Aynı durum kişi başına satın alma gücü paritesi hesaplanırken de yaşanmaktadır. Fakat her ne kadar durum böyle olsa da Çin ekonomisinin büyüklüğü karşılaştırmalı olarak Almanya, Fransa, Japonya ve Hindistan ekonomilerinden daha büyük olduğu ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ekonomisine en yakın ekonomi olduğu görülmektedir.

1.2.1. Ekonomik gücü

Çin’in ekonomik gücünü bazı temel ekonomik göstergeler etrafında yansıtan Tablo 3’deki veriler, her ne kadar 2001-2004 yılları arasına ait olsa da bu dört yıllık süre boyunca ne denli hızlı ve büyük oranlarda ve de ölçeklerde büyüdüğü açıkça görülmektedir. Bu denli büyük bir ekonomik yapı sadece çevre ülkeleri değil aynı zamanda dış ticaret dolayısıyla doğrudan ilişkili olduğu ve küresel ekonominin varlığı nedeniyle de dolaylı olarak etkileri sebebiyle tüm dünya ekonomisine etki edecek bir ekonomik güce sahiptir.

Tablo 2: Çin’in Bazı Temel Ekonomik Göstergeleri: 2001-2004

	2001	2002	2003	2004
<i>Toplam GSYH (Milyar \$)</i>	1080	1175	1270	1445
<i>Reel Büyüme Hızı (Yıllık % Değişme)</i>	8.0	7.5	8.0	9.3
<i>Kişi Başına GSYH (\$)</i>	853	921	989	1118
<i>Enflasyon (Yıllık Ortalama TÜFE)</i>	0.4	0.7	-0.8	1.2
<i>Mal İhracatı (Milyar \$)</i>	249.1	266.1	325.6	438.2
<i>Mal İthalatı (Milyar \$)</i>	214.7	232.1	281.5	393.6
<i>Dış Ticaret Dengesi (Milyar \$)</i>	20.5	17.4	35.4	45.9
<i>Döviz Rezervleri (Milyar \$)</i>	168.3	215.6	291.1	408.2

Kaynak: (Yılmaz ve Koyuncu, 2005)

Tablo 2’de dünyadaki ülkeler dört farklı gelir grubuna göre ayrılarak bazı ekonomik büyüklükler verilmiştir. Bu ekonomik büyüklükler ile Çin’in sahip olduğu ekonomik büyüklükler karşılaştırıldığında Çin ekonomisinin sadece kendisi için değil dünya için de ne anlam ifade ettiği daha iyi anlaşılacaktır. Örneğin, sahip olduğu nüfus miktarı ile dünyadaki tüm düşük gelirli ülkelerin toplam nüfusundan fazla olmakla

birlikte km²'ye düşen nüfus yoğunluğu ile de hepsinden daha kalabalıktır. Sahip olduğu Gayri Safi Milli Hâsıla (GSMH) ile de hem tüm düşük gelirli ülkelerden hem de düşük orta gelirli ülkelerden daha iyi durumdadır. Kişi başı GSMH ile düşük gelirli, düşük orta gelirli ve üst orta gelirli ülkelerden daha iyi konumdadır. Ayrıca satın alma gücü paritesi GSMH kişi başına \$ olarak da düşük gelirli ve düşük orta gelirli ülkelerden fazla ve neredeyse üst orta gelirli ülkelerle aynı düzeydedir. Son olarak ise Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (GSYH) oranı olarak da dünyanın tamamından daha yüksektir.

Tablo 3: Dünya Kalkınma Göstergeleri: Bazı Ekonomik Büyüklükler (2017)

Ülkeler	Nüfus (milyon)	Yüz ölçümü (km ²)	Nüfus yoğ. (km ²)	GSMH, (milyar \$)	Kişi başı GSMH, (\$)	Satın alma gücü paritesi GSMH (kişi başına \$)	GSYH (% büyüme)
Çin	1,386.4	9,562.9	148	12,042.9	8,690	16,760	6.9
<i>Düşük gelirli</i>	732.4	15,326.0	51	545.0	744	2,085	5.7
<i>Düşük orta gelir</i>	2,972.6	22,269.1	135	6,296.5	2,118	7,191	5.3
<i>Üst orta gelir</i>	2,576.2	56,967.0	46	21,103.4	8,192	17,546	4.8
<i>Yüksek gelirli</i>	1,249.1	39,763.1	33	50,132.5	40,136	47,560	2.2

* GSMH: Gayri safi milli hâsıla,

** GSYH: Gayri safi yurtiçi hâsıla

Kaynak: (The World Bank, 2017)

Bu ekonomik gücün ortaya çıkışında elbette ki tarihsel arka plan önem arz etmektedir. Ayrıca, ekonomik gelişmenin hangi faktörlere bağlı olduğu ve bu ekonomik yapı ve büyüklüğün dış dünyayla diğer bir deyişle dış ticaret yoluyla elde ettiği hangi rekabetler avantajlarına sahip olarak kazandığı da elbette diğer önemli hususlardandır.

Tarihsel olarak Çin ekonomisinin gelişimi

Çok gerilere gitmeden Çin ekonomisinin tarihsel arka planını, yukarıda daha önceden açıklanan Çin'in kısa tarihindeki dördüncü ve son dönem olan *Çin halk cumhuriyeti dönemi: 1949'dan günümüze* başlatmak daha makul bir seçim olacaktır. Çünkü kapitalist ekonomik düşüncenin ağır bastığı 1949 ve sonraki yıllardaki ekonomik gelişmeler çalışmanın konusuyla daha yakından ilgilidir.

1949 yılından sonra Çin'deki ekonomik kalkınma politikalarının temel yapı taşları iki lider dönemimdeki iki çeşit ekonomi politikası etrafında şekillenmiştir.

Öncelikle 1949-1976 yılları arasında hayata geçirilen ve Mao Zedong döneminde uygulanan Plan Ekonomisi, sonrasında 1976'dan itibaren uygulamaya konulan ve Deng Xiaoping dönemindeki Sosyalist Piyasa Ekonomisi Çin'in kendi içinde ve dış dünya ile olan ekonomik ilişkilerini şekillendirmiştir (Unay, 2005). Aşağıda bu iki liderin dönemindeki ekonomi politikalarına genel hatlarıyla değinilmektedir.

Plan ekonomisi (Mao Zedong dönemi, 1949-1976):

ÇKP'nin kurucularından olan Mao, 1930'dan ölene kadar parti liderliğini devam ettirmiştir. 1950'lilerden itibaren milliyetçilik eksenli bir planlı ekonomi politikası uygulamaya konularak var olan mali ve maddi kaynaklar teknolojinin de desteğiyle kalkınma ve sanayileşmeye yönelik önemli projelerde kullanılmıştır. Sovyet Rusya'nın Beş Yıllık Kalkınma Planları örnek alınarak yapılan planlamalar kapsamında 1949'da toprak reformu yapılarak 1952 yılında Tarım Kooperatifleri ile 1958 yılında Halk Komünleri kurulmuştur (Unay, 2005).

Ayrıca, (i) 1949-1956 yılları arasında sosyalist dönüşüm büyük oranda gerçekleşmiş, (ii) 1957-1966 yılları arasında Kültür Devrimi öncesine kadar olan süre zarfında sosyalist yapılanma tamamlanmış, (iii) 1966-1976 yılları arasındaki Kültür Devriminin hem diğer alanlarda hem de ekonomik alanda istenilen sonuçların alınamaması hatta çok kötü sonuçlarının olmasına rağmen 1953-1978 yılları arasındaki %6,1'lik ekonomik büyüme dikkatlerden kaçmamıştır (Unay, 2005).

Her ne kadar yaşanan olumsuzluklara rağmen yüksek büyüme oranları yakalanmış olsa da Çin'in sahip olduğu kalabalık nüfus nedeniyle uluslararası alanda diğer ülkelerle kişi başına gelir, satın alma gücü paritesi, büyüme gibi konulardaki karşılaştırmalarda çoğunlukla son sırada yer almıştır.

Sosyalist piyasa ekonomisi (Deng Xiaoping dönemi, 1978- ve sonrası):

Mao'nun ölümünün ardından iki yıllık bir belirsizlik ve siyasi karışıklık yaşayan Çin, 1978'de Deng Xiaoping'in liderliğe geçmesiyle yeni bir dönem başlamıştır. 1978-1997 yılları arasında etkin olan Deng, ekonomik alanda bugünkü modern ve dünyayla

yarısan ekonomik yapıya kavuşmasında önemli reformlar yapmıştır (Arısoy, Bayar ve Soranlar, 2004; Tekiner, 2017).

Deng, ilk olarak merkeziyetçilik ile âdem-i merkeziyetçiliği birleştirerek alınacak ücreti üretime bağlamış ve bunun için de Sözleşmeli Aile Sorumluluk Sistemini oluşturmuştur. Böylelikle kırsal kesimde sürekli ve sorunsuz işleyen bir sitem kurarak sanayi için girdi devamlılığı sağlanmıştır. Çin, 1984 yılındaki ÇKP toplantısında alınan kararlar kent merkezli bir üretim anlayışına geçmiştir. Alınan kararlardaki temel amaçlar arasında (Shi, 1997, s. 93):

- Mülkiyet yapısında ilişkin değişiklik,
- Genel sosyalist piyasa ekonomik sistem içerisinde farklı mülkiyet sistemlerinin geliştirilmesi,
- Kamuya ait teşebbüslerle ilgili verilecek kararlarda devlete daha çok inisiyatif sağlayacak şekilde yetkilerin genişletilmesi,
- Firmalar arasında yatay bağlantılarının kurularak firma gruplarının oluşturulması,
- Fiyat reformunun uygulanarak piyasa sisteminin meydana getirilmesi,
- Planlama ve kamu, maliye ile bankacılık alanında reformların hayata geçirilerek planlamaya dönük anlayıştan ziyade piyasa rolünün etkin olduğu bir yapının oluşturulması,
- Çin'in dış ticaretini geliştirecek ilgili reformların yapılarak dünyayla daha çok ticaretin yapılmasının sağlanması,
- Gelir dağılımını iyileştirerek kişilere çalışması esas alınarak gelir dağılımından pay almasının sağlanması ve ayrıca farklı gelir dağılımı türlerinin hayata geçirilmesi amaçlanmıştır.

Çin Tarzı Sosyalist Piyasa Ekonomisinin hayata geçirilebilmesi için 1993 yılında anayasal güvence sağlanmıştır. Söz konusu ekonomi modelinin temel felsefesi; kamunun tüm piyasayı makro seviyede kontrol ederek mevcut olan ve daha sonra elde edilecek kaynakların tahsis edilmesinde temel dağıtıcı araç olarak görev almasıdır.

Diğer bir deyişle kalkınma ve büyüme için gerekli olan tüm kaynakların dağıtımının devlet eliyle yapılması hedeflenmiştir. Bu hedefi gerçekleştirebilmek için de aşağıdaki alan ve konularda bazı değişikliklere gidilmiştir. Bahse konu politikalar kısaca şunlardan oluşmaktadır (Shi, 1997, s. 95):

- Kamu mülkiyeti esas mülkiyet olmak üzere farklı mülkiyet çeşitlerinin geliştirilmesine devam edilmesi ve devlete ait mülkiyetlerin işletilmesinde piyasa ekonomisi kurallarının geçerliliğinin uygulanması,
- Kır ve kent pazarlarının birleştirilerek kaynak tahsisinin optimum düzeye getirilmesi amacıyla Ulusal Pazar Sisteminin kurulması,
- Verimlilik öncelikli, dağıtımda hakkaniyetin esas olduğu ve işe göre dağıtım sisteminin oluşturulması,
- Esas amacın ortak refahın artırılması olmakla birlikte bazı kişi ve bölgelere benzerlerinden önce zenginleşme önceliği verilmesi,
- Kır ve kentte yaşayanları kapsayan, sosyo-ekonomik kalkınmayı destekleyen ve Çin'in ulusal niteliklerine uygun bir sosyal güvenlik sisteminin kurulması kararlaştırılmıştır.

Tablo 4: Beş Yıllık Plan Dönemlerinde Sanayi ve Tarımdaki Yıllık Ortalama Artış Oranı (%): Mao ve Deng Dönemleri

	<i>Sanayi ve tarım üretimi</i>	<i>Tarım üretimi</i>	<i>Sanayi üretimi</i>	<i>Hafif sanayi üretimi</i>	<i>Ağır sanayi üretimi</i>
<i>1953-57: 1. Beş Yıllık Plan Dönemi</i>	10,9	4,5	18,0	12,9	25,4
<i>1958-62: 2. Beş Yıllık Plan Dönemi</i>	0,6	-4,3	3,8	1,1	6,6
<i>1963-65: Dengeleme Dönemi</i>	15,7	11,1	21,2	21,2	14,9
<i>1966-70: 3. Beş Yıllık Plan Dönemi</i>	9,6	3,9	11,7	8,4	14,7
<i>1971-75: 4. Beş yıllık plan Dönemi</i>	7,8	4,0	9,1	7,7	10,2
<i>1976-80: 5. Beş yıllık plan Dönemi</i>	8,1	5,1	9,2	11,0	7,8
<i>1981-85: 6. Beş yıllık plan Dönemi</i>	11	8,1	12	13,4	10,8

Kaynak: (Celil, 2002)

Mao Dönemi'nde uygulanan Plan Ekonomisi'nin içinde yer alan 1953-1975 yıllarını kapsayan dört tane Beş Yıllık Plan Dönemi ile Dengeleme Döneminde sanayi

ve tarım sektöründeki değişim oranları dalgalı bir seyir izlemektedir (Tablo 4). Örneğin birinci beş yıllık plan döneminde tüm sanayi ve tarım üretim oranları yüksek düzeydeyken bir sonraki dönem olan ikinci beş yıllık plan döneminde ciddi düşüşler yaşanmıştır. Özellikle tarım üretimi negatif değerlere ulaşmıştır. Bu nedenle 1963-1965 yılları arasındaki süre Dengeleme Dönemi olarak adlandırılmış olup artış oranlarında ciddi yükselişler olmuştur. Mao Dönemi'nin üçüncü beş yıllık planlı döneminde ise söz konusu oranlar ağır sanayi üretimi hariç yarı yarıya düşmüştür. Bu düşüş dördüncü beş yıllık planlı döneminde de devam etmiştir. Deng Dönemi'nde uygulanmaya başlanılan Sosyalist Piyasa Ekonomisi'nin içinde yer aldığı 1976-1985 yıllarını kapsayan iki tane beş yıllık plan döneminden beşinci beş yıllık plan döneminde ağır sanayi üretimi hariç diğer alanlarda artış olmuştur. Altıncı beş yıllık plan döneminde ise bu artış tüm alanları kapsayacak şekilde ve daha yüksek düzeyde devam etmiştir.

Çin ekonomisinin gelişiminde önemli olan faktörler

1995'de Çin, önceki ekonomik rekorları destekleyen yapısal reformları hayata geçirmiştir. Ticari banka yasası yürürlüğe konularak Çin Merkez Bankası'na (ÇMB; The People's Bank of China, PBoC) ilişkin önemli düzenlemeler yapılmıştır. 1996'da özelleştirmelerin yoğun olarak yaşandığı yıl olmuştur. Devlet mülkünde olan 1000 kadar işletme özelleştirilmiş ayrıca küçük ölçekli işletmelerin birleşerek daha büyük işletmeler olmasının teşvik için %23'e kadar vergi indirim teşvikleri getirilmiştir (Unay, 2005).

1996'nın sonunda 305.000 kadar devlet işletmesinden 118.000 için 1998 yılının mart ayında üç temel strateji belirlenerek önemli değişiklikler yapılmıştır. Bu üç strateji kısaca şöyledir (Ok ve İlyas, 1998, s. 24):

- i. Devlet, imkân ve yetkisini büyük ve aynı zamanda anahtar role sahip 1.000 kadar işletme üzerinde yoğunlaştıracaktır. Bu işletmelerden 880 adedi sanayi işletmesi olması nedeniyle devlet bünyesinde kalacaktır.
- ii. Sayıları 15.600 adet olan ve stratejik olmayan orta ve büyük işletmeler statüleri değiştirilerek limited şirkete dönüştürülecektir.

- iii. Devlete ait 102.300 adet işletme özelleştirilerek mülkiyeti başka kişi veya kurumlara devredilecektir.

Çin'in 1998'de gerçekleştirdiği yönetim reformuyla ilk olarak 40 olan bakanlık sayısı 28'e düşürülmüş olup bu bakanlıkların 8 tanesi ekonomik konularla ilişkilendirilmiştir. Geniş idari yetki alanlarına sahip bir bakanlık da kurulmuştur. Ekonomik izinlere ilişkin kararlarda en yetkili birim olan Planlama Komisyonu'nun izin yetkisi sadece makro alanlar ile sınırlandırılmıştır (Karaca, 2003, s. 47).

Çin ekonomisinin gelişmesinde, yukarıda sayılan ekonomik ve yönetime ilişkin reformların büyük katkısı olmuştur. Ayrıca bu reformlar aracılığıyla önemli düzenlemeler ve uygulamalar hayata geçirerek ekonomik anlamda büyük avantajlar sağlanmıştır. Bunlardan bazılarını sıralamak gerekirse; (i) *özel ekonomik bölgelerin kurulması*, (ii) *açık kıyı kentlerin varlığı*, (iii) *serbest ticaret bölgelerinin oluşturulması*, (iv) *açık sınır kentler* sayılabilir.

Özel ekonomik bölgeler:

Çin'in dış dünyaya açılım penceresi olan ve reform ve ekonomik kalkınmada önemli rol oynayan Özel Ekonomik Bölgeler (ÖEB), dışa açılımın hem motoru hem de deney sahası olmuştur. İlk ÖEB, 1979 yılında sosyalist piyasa ekonomisi anlayışının benimsenmesi sonucu olarak kurulmuştur. Bu ÖEB'ler günümüze kadar sermaye akımının başlangıcı görevini üstlenmiş olup 1980'de 1,7 milyar \$ olan net özel sermaye akışı 1995 yılında 44,3 milyar \$'a yükselmiştir. Bu ÖEB'ler aynı zamanda teknoloji ve know-how girişlerini de sağlamıştır (Yıldırım, 2001, s. 262).

Açık kıyı kentler:

1984 yılının Nisan ayında Çin'in 14 açık kıyı kenti, yabancı yatırımcılara tercihli muamele yapabilmeleri için açılmıştır. Bu kıyı kentlerinin en büyük özelliği I. Dünya Savaşı öncesinde Doğu Asya'nın ticaret ve finans şehirleri olmasıdır. Ayrıca bu kentlerde hem ticaretten iyi anlayan hem de birçok yabancı dili konuşabilen yetişmiş insan gücüne yaşamaktaydı. Bu şehirler, doğrudan yabancı sermayenin ülke ekonomisine girmesinde diğer şehirlerden çok daha avantajlı bir konumdaydı (Unay, 2005).

Serbest ticaret bölgeleri:

Serbest Ticaret Bölgeleri'nin (STB) kurulması Çin'in dış dünyaya açılmasında, ekonomik kalkınmanın sağlanmasında ve yabancı sermayenin ülke ekonomisine katkısında önemli roller oynamıştır. İhraç ürünlerinin işlendiği, özel gümrük tarifelerinin uygulandığı, özel idari yönetimleri olan yabancı ülke işletmelerinin de bulunduğu STB, dışa kapalı tesislerden oluşan bölgelerdir. 1995 yılının Eylül ayına kadar 13 adet STB kurulmuştur (Unay, 2005).

Açık sınır kentler:

Çin'in komşu ülkelerle olan sınır bölgelerinde; ekonomik ve ticari iş birliğinin geliştirilmesi amacıyla açık sınır kentler oluşturulmuştur. İlk kez 1992 yılında başlanılan uygulama sayısı 1995 yılında 13' yükselmiştir (Shi, 1997, s. 104).

Dış dünya ile rekabetinde avantaj sağlayan unsurlar

Çin'in dünya ticaretindeki ağırlığı her geçen gün artmaktadır. Özellikle emek yoğun ürünlerin üretilmesindeki ezici avantajı nedeniyle gelişmekte olan ülkeler ileriki yıllarda çok zor durumda kalacaklarına ilişkin ekonomistlerin fikir birliği yaptığı konuların başında gelmektedir. Çin'in dünya toplam ihracat oranlarındaki payı giderek artmaktadır. Bu durum diğer ülkelerin ekonomilerini olumsuz yönde etkileyerek başta işsizlik ve durgunluk olarak olumsuz yansımaları olmaktadır. Büyük miktarda üretim için gerekli olan ham madde ve kaynak ihtiyacını dünya genelinden temin etmesi nedeniyle Çin, sadece büyük bir ihracatçı değil aynı zamanda büyük bir ithalatçı konumundadır. Çin'in dünya ekonomik yapısı içerisindeki büyük bir alıcı ve satıcı olması ham madde fiyatlarının belirlenmesinde önemli aktör haline gelmesine neden olmuştur.

Çinin avantajlı konuma gelmesinde bazı faktörler etkili olmuştur. Söz konusu bu faktörler arasında; (i) *doğrudan yabancı sermaye yatırımları*, (ii) *işgücü piyasasının yapısı*, (iii) *finans piyasasının yapısı*, (iv) *enerji politikası* sayılabilir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları:

Gelişmekte olan ülke ekonomilerinin kalkınmasında karşılaşılan sorunların başında sermaye ihtiyacı gelmektedir. Yeterince iç kaynağa sahip olamayan bu ülkeler için dışarıdan gelecek sermaye ve yatırımlar ekonomik kalkınmada itici güç vazifesi görecektir. Bu ülkeler doğrudan yabancı sermayeyi ülkelerine çekebilmek için yabancı yatırımcılara birçok kolaylık ve fırsat sunmaktadır. Doğrudan yabancı sermaye ihtiyacı sadece gelişmekte olan ülke ekonomilerinin kalkınması için değil aynı zamanda gelişmiş ülke ekonomilerinin büyümesi için de gereklidir. 2000-2011 yılları arasında Çin'e doğrudan yabancı sermaye girişi çok yüksek düzeyde artmıştır (Tablo 5). Örneğin 2000 yılında 38,4 milyar \$ olan miktar 2011 yılı itibariyle 220,2 milyar \$'a yükselmiştir. Benzer bir artış Rusya, Hindistan ve kısmen Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde de görülmektedir.

Tablo 5: Bazı Ülkelere Doğrudan Yabancı Sermaye Girişleri (Milyon \$): 2000-2011

Yıllar	Ülkeler						
	<i>Çin</i>	<i>Rusya</i>	<i>İspanya</i>	<i>Hindistan</i>	<i>Meksika</i>	<i>Polonya</i>	<i>Türkiye</i>
2000	38.399	2.714	38.835	3.584	18.110	9.343	982
2001	44.241	2.748	28.164	5.472	29.861	5.714	3.352
2002	49.308	3.461	39.993	5.626	23.932	4.131	1.082
2003	47.077	7.958	25.607	4.323	18.554	4.589	1.702
2004	54.936	15.444	24.792	5.771	24.821	12.716	2.785
2005	104.109	12.886	30.531	7.269	24.435	11.051	10.031
2006	124.082	29.701	41.429	20.029	20.230	21.518	20.185
2007	156.249	55.073	83.393	25.228	31.840	25.573	22.047
2008	171.535	75.002	77.884	43.406	27.475	15.031	19.504
2009	131.057	36.500	19.427	35.581	16.282	14.388	8.411
2010	243.703	43.288	46.707	26.502	20.956	17.074	9.038
2011	220.143	52.878	31.419	32.190	20.823	15.296	16.049

Kaynak: (The World Bank, 2018)

İşgücü piyasasının yapısı:

Üretimin temel faktörlerinden olan işgücü Çin'in fazlasıyla sahip olduğu bir kaynaktır. 2002 yılı verileri dikkate alındığında 769 milyon işgücüne sahip olan Çin, bu

durum karşısında her ne kadar bir istihdam sorunu yaşasa da küresel ekonomide bunu avantaja çevirerek üretim maliyetlerini olabildiğince düşürmekte ve ihraç mallarında fiyat avantajı elde etmektedir. Ayrıca uluslararası alanda işçi maliyetlerinin artışı çok uluslu şirketlerin üretim hatlarını Çin'e kaydırmasına neden olmaktadır (Unay, 2005).

Her ne kadar ucuz işgücüne sahip olan Çin, küresel piyasalarda vasıfsız işgücüne sahip olduğu izlenimi oluştursa da zamanla işgücünün verimliliğini artıracak politikalarla hem işgücünü daha vasıflı hale getirmekte hem de işgücünün verimliliğini artırmaktadır. Verimlilik artışı kısa vadede mal fiyatlarının ucuzlaşmasına, orta vadede işçi ücretlerinin artışına, uzun vadede ise artan işçi ücretleri nedeniyle mal fiyatlarının artışına yol açacaktır.

Finans piyasasının yapısı:

2001-2003 yılları arasındaki Çin'in finansal göstergelerine göre döviz kuru üç yıl boyunca istikrarlı bir seyir izlemiştir. Enflasyon ise dalgalı bir seyir izleyerek önce çok düşük sonra eksi değerde en sonunda ise bir öncekine göre hızlı bir artış yaşamıştır. Toplam mevduatın hem kurumsal bazda hem de ev halkı bazında arttığı gözükmektedir. Ticari krediler hariç tutulursa kısa dönemli kredilerde sürekli ve dikkate değer bir artış yaşanmıştır. Fakat orta ve uzun vadeli kredilerde ise düşüş söz konusudur (Tablo 6).

Tablo 6: Çin'in Bazı Finansal Göstergeleri: 2001-2003

	2001	2002	2003
<i>Döviz kuru (Dolar/Yuan)</i>	2,28	2,28	2,28
<i>Enflasyon</i>	0,7	-0,8	1,2
<i>Toplam mevduat</i>	16,0	19,0	23,1
<i>Kurumsal</i>	16,9	16,5	24,1
<i>Ev halkı</i>	14,7	17,8	19,5
<i>Krediler</i>	13,0	16,9	23,4
<i>Kısa dönem</i>	2,4	10,3	14,3
<i>Sanayi</i>	9,5	8,3	11,6
<i>Ticari</i>	3,9	-3,2	-0,7
<i>Tarımsal</i>	16,8	20,5	21,8
<i>Orta ve uzun dönem</i>	40,5	24,0	21,8

Kaynak: (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, 2003).

Çin'in dış dünyaya açılma kararından sonra uyguladığı politikalar içinde finans piyasalarına yönelik en önemli düzenlemeler arasında bankacılık sistemine yönelik

yapısal ve köklü değişiklikler söylenebilir. Çeşitli kredi türlerini kullanıma sunan Çin, modern bankacılık araçlarını kullanmaya başlayarak finansal alanda önemli ilerlemeler sağlamıştır. 1948’de tüm bankaları tek çatı altında toplayarak oluşturulan ÇMB, 1979’a kadar tek para sistemiyle modern merkez bankacılık fonksiyonu yerine getirmiştir. 1979-1984 arası dışa açılma politikalarının yoğun şekilde uygulandığı yıllar olup bu süreçte tarım bankası, dış ticaret bankası, altyapı yatırımlarının finansmanı ve genel iç ticaret bankası olmak üzere çok sayıda yeni banka kurulmuştur. Ayrıca DB ve Uluslararası Para Fonu’na (International Money Fon, IMF) 1980’de yeniden üye olarak dış dünya ile bütünleşmeye devam etmiştir (Unay, 2005).

Enerji politikası:

Çin büyük bir nüfusa, dolayısıyla da ucuz işgücüne sahip olsa da devasa üretiminin devamı adına büyük miktarda enerjiye ihtiyaç duymaktadır. Özellikle petrol ve doğalgaz rezervleri yönünden yeterli miktara sahip olmayan Çin, bu açığını uluslararası enerji piyasalarından karşılamaktadır. Dünyanın birçok ülkesiyle ikili anlaşmalar çerçevesinde enerji ihtiyacını karşılamaya çalışan Çin, özellikle Afrika ve Orta Doğu ülkeleriyle petrol ve doğalgaz ticaretine yönelik iş birliği içindedir. Çin, her ne kadar yeterli enerji kaynağına sahip olmasa da dünya genelindeki en büyük enerji ithalatçısı olması nedeniyle fiyatların oluşmasında önemli bir etkiye sahiptir. Ayrıca nükleer enerji alanındaki yatırımlarıyla da enerji ihtiyacına alternatif politikalar üretmektedir.

Tablo 7: Toplam Enerji Üretimi ve Dağılımı: 2008-2017

Yıllar	Toplam Enerji Üretimi (10.000 ton SCE)*	Toplam Enerji Üretiminin Dağılımı (%)			
		Kömür	Ham petrol	Doğalgaz	Elektrik ve diğer enerjiler
2008	277419	76.8	9.8	3.9	9.5
2009	286092	76.8	9.4	4.0	9.8
2010	312125	76.2	9.3	4.1	10.4
2011	340178	77.8	8.5	4.1	9.6
2012	351041	76.2	8.5	4.1	11.2
2013	358784	75.4	8.4	4.4	11.8
2014	361866	73.6	8.4	4.7	13.3
2015	361476	72.2	8.5	4.8	14.5
2016	346037	69.8	8.2	5.2	16.8
2017	359000	69.6	7.6	5.4	17.4

*SCE: Standard Coal Equivalent, (SKE: Standart Kömür Eşdeğeri)

Kaynak: (China Statistical Yearbook, 2018)

Yukarıdaki Tablo 7’de görüldüğü üzere Çin’in enerji üretimi 2008-2017 arasındaki on yıllık süre içerisinde 277.419.000’den 359.000.000 tona çıkmıştır. Toplam enerji üretiminin dağılımına bakıldığında kömür üretimi %76,8’den %69,6’a düşmüş, ham petrol üretimi %9,8’den %7,6’a düşmüş, doğalgaz üretimi %3,9’den %5,4’e yükselmiş ve son olarak elektrik ve diğer enerji kaynakları üretimi ise %9,5’dan %17,4’e yükselmiştir. Bu tablodan çıkarılacak sonuç; enerji üretimi toplam miktarda artarken üretim kaynakları arasında yer alan kömür ve ham petrolün payı azalmış fakat doğalgaz ile elektrik ve diğer enerji kaynakları üretimdeki payı artmıştır. Özellikle elektrik ve diğer enerji kaynaklarının üretimdeki payı iki katına çıkmıştır.

Tablo 8: Toplam Enerji Tüketimi ve Dağılımı: 2008-2017

Yıllar	Toplam Enerji Tüketimi (10.000 ton SCE)*	Toplam Enerji Tüketiminin Dağılımı (%)			
		Kömür	Ham petrol	Doğalgaz	Elektrik ve diğer enerjiler
2008	320611	71.5	16.7	3.4	8.4
2009	336126	71.6	16.4	3.5	8.5
2010	360648	69.2	17.4	4.0	9.4
2011	387043	70.2	16.8	4.6	8.4
2012	402138	68.5	17.0	4.8	9.7
2013	416913	67.4	17.1	5.3	10.2
2014	425806	65.6	17.4	5.7	11.3
2015	429905	63.7	18.3	5.9	12.1
2016	435819	62.0	18.5	6.2	13.3
2017	449000	60.4	18.8	7.0	13.8

*SCE: Standard Coal Equivalent, (SKE: Standart Kömür Eşdeğeri)

Kaynak: (China Statistical Yearbook, 2018)

Çin’in enerji tüketimi 2008-2017 arasındaki on yıllık süre içerisinde 320.611.000 tondan 449.000.000 tona çıkmıştır. Toplam enerji tüketimi dağılımına bakıldığında kömür tüketimi %71,5’den %60,4’e düşmüş buna karşın ham petrol tüketimi %16,7’den %18,8’e, doğalgaz tüketimi %3,4’den %7’e ve elektrik ve diğer enerji kaynakları tüketimi %8,4’den %13,8’e yükselmiştir (Tablo 8). Enerji tüketimi toplam miktarda artarken tüketim kaynakları arasında sadece kömürün payı azalmış; ham petrol, doğalgaz, elektrik ve diğer enerji kaynaklarının tüketimdeki payı artmıştır. Özellikle doğalgaz ile elektrik ve diğer enerji kaynaklarının tüketimdeki payı iki katına çıkmıştır.

1.2.2. Dış ticaret politikası

Özellikle 1978'den sonra Çin, ekonomideki hızlı büyümesiyle birlikte dış ticarete de hızlı gelişmelere sahne olmuştur. Dünya genelinde ki dış ticaret hacmi sıralamasında yıllar itibariyle çok hızlı yükselen Çin, 1978'de 32, 1989'da 15, 1997'de 10 ve 2001'de ise 6 ncı sıraya çıkmıştır. Şu an için ise ABD'den sonra 2 nci sıradadır. 2001'deki toplam dış ticaret hacmi 500 milyar \$ iken 2016'da 4 trilyon \$'a yaklaşmıştır. 2016 yılı verileri dikkate alındığında Çin, dünya ticaretinde 2 inci sırada olup dış ticaret fazlası yaklaşık 510 milyar \$'dır. ABD, Hong Kong, Japonya, Güney Kore ve Almanya; en önemli ticari partnerleri arasında yer almaktadır (Bulut, 2017).

Ticaret politikası gereğince tarife ve tarife dışı kotaları uygulayan Çin'de, Dış Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Bakanlığı (Ministry of Foreign Trade and Economic Cooperation, MOFTEC) tarafından yürütülmekte olup tüm kuruluşlar ve şirketler MOFTEC'in bünyesi altındadır. Dış ticaretle ilgili iki tür resmi model bulunmakta olup; (i) dış ticaret yapma izni olan *Dış Ticaret Şirketleri (Foreign Trade Companies FTCs)* ve (ii) *Üretim Şirketleri* ki bunlar kendi ürettikleri mal ve hizmetleri ihraç edebildikleri gibi üretim için gerekli girdileri ve hammaddeleri de serbestçe ithal edebilme hakkına sahiptir. Yabancı sermayeli kuruluşlar da ülke içi satışlar ve ihracat açısından kendi üretimleri ile sınırlandırılmıştır. 1998'e kadar Çin'de şahıs ve bireysel şirketler dış ticaret yapmamaktadır. Dış ticareti sadece devlet mülkiyetindeki FTCs ve yabancı sermayeli şirket olup ürettiğini ihraç etmek zorunda olan şirketler dış ticaret yapabilmektedir. Ocak 1999'dan itibaren ihracatın özel kesime ve sektöre açıldığı ilan edilmiş ve sonraki yıllarda dış ticaret yapan özel firma sayısında önemli artışlar olmuştur (Bulut, 2017).

Çin'in dış ticaret unsurları

Dış ticareti oluşturan iki temel unsur vardır. Bu unsurlar; yurt dışından mal alımı şeklinde gerçekleşen *ithalat* ve yurt dışına mal satımı şeklinde gerçekleşen *ihracat* olarak karşımıza çıkmaktadır. Çin dış ticaret unsurlarından olan ithalat ve ihracata ilişkin değer bazlı (¥ ve \$) bir karşılaştırmanın yapılması bazı ipuçları vermektedir. ¥ ve \$ bazlı karşılaştırmada dikkat edilecek en önemli husus, döviz kurlarındaki

değişikliklerdir. ¥ bazlı değerler kimi zaman durumu tam olarak yansıtamasa da \$ bazlı karşılaştırmalar daha gerçekçi bir görünüm sergilemektedir.

Çin'in ithal ve ihracat mallarının toplam değeri Yuan (¥) ve \$ bazında olmak üzere 2008-2017 arasındaki on yıllık süre içerisindeki değişim Tablo 9'da gösterilmiştir. 2008'deki toplam ithalat ve ihracat miktarı ¥ bazında 179.921,5 milyon, \$ bazında ise 25.632,6 milyon iken 2017 yılında 278.101 milyon ¥ veya 41.071,6 milyon \$ olarak gerçekleşmiştir. 2008'de toplam ihracat miktarı ¥ bazında 100.394,9 milyon, \$ bazında ise 14.306,9 milyon iken 2017 yılında 153.311,2 milyon ¥ veya 22.633,7 milyon \$ olarak gerçekleşmiştir. 2008'de toplam ithalat miktarı ¥ bazında 79.526,5 milyon, \$ bazında ise 11.325,6 milyon iken 2017 yılında 124.789,8 milyon ¥ veya 18.437,9 milyon \$ olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 9: İthal ve İhracat Mallarının Toplam Değeri (¥, \$): 2008-2017

Yıl	100 milyon Yuan				USD (\$) 100 milyon			
	Toplam İthalat & İhracat	Toplam İhracat	Toplam İthalat	Denge	Toplam İthalat & İhracat	Toplam İhracat	Toplam İthalat	Denge
2008	179921.5	100394.9	79526.5	20868.4	25632.6	14306.9	11325.6	2981.3
2009	150648.1	82029.7	68618.4	13411.3	22075.4	12016.1	10059.2	1956.9
2010	201722.3	107022.8	94699.5	12323.3	29740.0	15777.5	13962.5	1815.1
2011	236402.0	123240.6	113161.4	10079.2	36418.6	18983.8	17434.8	1549.0
2012	244160.2	129359.3	114801.0	14558.3	38671.2	20487.1	18184.1	2303.1
2013	258168.9	137131.4	121037.5	16094.0	41589.9	22090.0	19499.9	2590.2
2014	264241.8	143883.8	120358.0	23525.7	43015.3	23422.9	19592.4	3830.6
2015	245502.9	141166.8	104336.1	36830.7	39530.3	22734.7	16795.6	5939.0
2016	243386.5	138419.3	104967.2	33452.1	36855.6	20976.3	15879.3	5097.1
2017	278101.0	153311.2	124789.8	28521.4	41071.6	22633.7	18437.9	4195.8

Kaynak: (China Statistical Yearbook, 2018)

Çin dış ticaretini artıran faktörler

Çin'in DTÖ'ye üyeliği, dış ticaretini artıran en önemli unsurlar arasındadır. Fakat tek başına yeterli olmayan bu unsurlara ilave olarak Çin'in dış ticaret hacminin artmasında ve bugünkü seviyelere ulaşmasında etkili olan başlıca faktörler arasında (Akçıl, 2008):

- *Ekonomideki yapısal değişim*; genel itibariyle 1978 ve sonrasındaki ekonomik anlayıştaki değişiklikler ve buna uygun yapısal reformların hayata geçirilmesi,
- *Doğrudan yabancı yatırımlar*; ekonomideki yapısal reformların hem kendisi hem de sonucu olarak artan doğrudan yabancı yatırımlar sayesinde ekonomik kalkınma için ihtiyaç duyulan sermayenin temin edilmesi,
- *Tekstil kotaları ve gümrük tarifelerindeki değişiklikler*; Çin'in DTÖ'ye üyeliğiyle birlikte 1 Ocak 2005 tarihi itibariyle tekstilde kotaları kaldırması ve gümrük tarifelerini düşürmesi sayılabilir.

Çin'in serbest ticaret anlaşmaları

Avrupa Birliği (AB) ve Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması'nın (North American Free Trade Agreement, NAFTA) ticaret bölgelerine karşı avantaj sağlamak amacıyla Çin birçok ülkeyle çok sayıda Serbest Ticaret Anlaşması (STA; Free Trade Agreement, FTA) imzalamıştır. Bu anlaşmaları imzaladığı ülkeler arasında Asya Pasifikteki ASEAN ülkeleri, Singapur, Hong Kong, Şili, Kosta Rika, Pakistan, Yeni Zelanda, Peru ve Makao sayılabilir. Ayrıca değişen şartları dikkate alarak farklı ülkelerle ihtiyaca göre yeni serbest ticaret anlaşmaları hazırlıkları devam etmektedir. Aşağıda genel başlıklar halinde verilmesi gerekirse en güncel olan serbest ticaret anlaşmalarını şu şekilde sıralayabiliriz (Tosun, 2014; The Ministry of Commerce of the People's Republic of China [MOFCOM], 2018):

- Yapılmış Olan Ticaret Anlaşmaları (18 adet)*: Çin-Maldivler STA, Çin-Gürcistan STA, Çin-Avustralya STA, Çin-Kore STA, Çin-İsviçre STA, Çin-İzlanda STA, Çin-Kosta Rika STA, Çin-Peru STA, Çin-Singapur STA, Çin-Yeni Zelanda STA, Çin-Şili STA, Çin-Pakistan STA, Çin-ASEAN STA, Çin Merkez-Hong Kong Yakın Ekonomik ve Ortaklık Anlaşması, Çin Merkez-Makao Yakın Ekonomik ve Ortaklık Anlaşması, Çin-ASEAN STA Yükseltmesi, Çin-Şili STA Yükseltmesi ve Çin-Singapur STA Yükseltmesi
- Müzakere Altındaki Serbest Ticaret Anlaşmaları (14 adet)*: Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık; RCEP, Çin- Körfez İşbirliği Konseyi (Gulf

Cooperation Council, GCC) STA, Çin-Japonya-Kore STA, Çin-Sri Lanka STA, Çin-İsrail STA, Çin-Norveç STA, Çin-Pakistan STA ikinci aşaması, Çin-Yeni Zelanda STA Yükseltmesi, Çin-Mauritius STA, Çin-Moldova STA, Çin-Panama STA, Çin-Kore STA ikinci aşaması, Çin-Filistin STA ve Çin-Peru STA Yükseltmesi.

iii. *Görüşülmekte Olan Serbest Ticaret Anlaşmaları (8 adet):* Çin-Kolombiya STA Ortak Fizibilite Çalışması, Çin-Fiji STA Ortak Fizibilite Çalışması, Çin-NePal STA Ortak Fizibilite Çalışması, Çin-Papua Yeni Gine STA Ortak Fizibilite Çalışması, Çin-Kanada STA Ortak Fizibilite Çalışması, Çin-Bengal STA Ortak Fizibilite Çalışması, Çin-Moğolistan STA Ortak Fizibilite Çalışması ve Çin-İsviçre STA Ortak Fizibilite Çalışması Yükseltmesi.

iv. *İmtiyazlı Ticaret Anlaşması (1 adet):* Asya-Pasifik Ticaret Anlaşması.

1.2.3. Ekonomik büyümede yabancı sermayenin rolü

Çin'in ekonomik olarak büyümesinde ve küresel ekonomi içindeki rolünün ön plana çıkmasında doğrudan yabancı sermaye akımları önemli bir role sahiptir. 1990 sonrası yapılan ekonomik reformlar ülkeyi yabancı sermaye açısından cazip bir hale getirmiştir. İhracatın ekonomik büyümede önemli bir rolü olmakla birlikte devlet eliyle yapılan yatırımların yanında yabancı sermaye aracılığıyla da önemli miktarda yatırımlar gerçekleştirilmiştir. Yabancı sermaye, sadece finansal açıdan değil aynı zamanda teknoloji ve bilgi transferi konusunda da Çin'e büyük katkılar sağlamıştır (Atlı ve Ünay, 2014, s. 16).

2012 OECD verilerine göre doğrudan yabancı sermaye stoku Çin'de 2,16 trilyon \$ olarak gerçekleşmiştir. Bu rakamın önemi ABD'nin yabancı sermaye stokunun 3,06 trilyon \$ olduğu dikkate alınırsa miktarın büyüklüğü daha çok dikkat çekmektedir. Çünkü Çin, bu rakamla dünyada en fazla yabancı sermaye çeken ülke olarak ikinci sıradadır. Küresel kriz, sermaye hareketlerini AB ve ABD açısından olumsuz yönden etkilerken Çin için değişen bir durum olmamıştır. 2012'de dünya genelinde sınır ötesi doğrudan yatırımlardan Çin'in payı %18,2 olarak gerçekleşmiştir (Atlı ve Ünay, 2014, s. 16).

Çin ekonomisinde önemli bir role sahip olan yabancı sermayeli firmaların toplam sınai üretimindeki payı %25,9'dur. Bu firmalar ağırlıklı olarak ihracata yönelik üretim yapan firmalar içerisinde yer almakta olup pay olarak da %47,3'tür. Ayrıca yüksek teknoloji temelli ürünleri ihraç eden firmalar arasında yabancı sermayeli firmaların payı %82 ile çok yüksek bir düzeydedir. Bu duruma bir örnek vermek gerekirse ABD menşeli Apple firması, birçok ürününü maliyet avantajları nedeniyle Çin'de üreterek tüm dünyaya pazarlamaktadır. Benzer durum dünya genelinde tanınmış diğer birçok teknoloji firması için de geçerli bir durumdur. Teknoloji temeli firmaların ülkelerine baktıklarında Singapur, Japonya, Tayvan ve ABD önde gelmektedir. Bu durum, Çin ekonomisinin her geçen gün daha fazla katma değeri yüksek bir ekonomik yapıya sahip olma yolunda ilerlediğini göstermektedir (Atlı ve Ünay, 2014, s. 16).

1.2.4. Küresel ekonomi ile bütünleşme süreci

ÇHC'nin 1 Ekim 1949'da kurulmasından sonra 1950 yılında Çin, DTÖ üyeliğinden ayrılmıştır. 1978 yılına kadar Mao önderliğinde yönetilen Çin, planlı bir kalkınma anlayışı çerçevesinde ekonomik yapısını geliştirmeye çalışmış ve 1978'den sonra ise Çin tipi sosyalist piyasa ekonomisini benimseyerek kapitalist ekonomik anlayışı Çin'in şartlarına uyarlanmış ve serbest piyasa ekonomi anlayışıyla hareket etmiştir. Bu süre zarfında yani 1950-1986 yılları arasında bir yandan dış dünyanın (DTÖ üyelik şartları vb unsurlar) olumsuz etkisinden korunmak bir yandan da ekonomik yapısını küresel ekonomiye uyumlu ve hazır hale getirmek için ayrıldığı DTÖ üyeliğine tekrar başvurmuştur.

1970'lerin sonlarında başladığı ekonomik açılımlar ve küresel ekonomiyle bütünleşme sürecinde Çin, kendi gelişimine odaklanmış, çok taraflı platformlar ve uluslararası iş birliğine yönelik kurumlardan uzak durmuştur (Yenişafak, 2017).

1950'de DTÖ üyeliğinden ayrılan Çin, 1986'da tekrar üyelik için başvurmuş olup üyelik başvurusu ancak on beş yıl sonra yani 11 Aralık 2001 tarihinde kabul edilerek yeniden DTÖ üyesi olmuştur. DTÖ üyeliğinden sonra Çin, birçok taahhütte bulunarak küresel ekonomik yapıya uyum sağlama sürecinde çaba sarf etmiştir. Yerine

getirdiği taahhütlerle hem küresel ekonomiye uyum sağlamış hem de sahip olduğu ekonomik avantajlar sayesinde yüksek miktarda doğrudan yabancı sermaye çekmiştir. Her ne kadar Çin'in DTÖ üyeliği gelişmekte olan ülkeler için tehdit olarak algılansa da gelişmiş ülkeler için yeni pazar ve ucuz üretim alanları olarak görülmüştür (Aynagöz Çakmak, 2008).

DTÖ üyeliği ile birlikte Çin, özellikle 1 Ocak 2005 tarihinde tekstil kotaları ve gümrük tarifelerinde yaptığı değişiklikler ile tekstilde kotaları kaldırmış ve gümrük tarifelerini düşürmüştür. Çin'in küresel ekonomi ile bütünleşme sürecindeki en önemli adımları; (i) DTÖ üyeliğine tekrar başvurması, (ii) DTÖ üyeliği, (iii) DTÖ üyeliği sonrası taahhütlerini yerine getirmesi sayılabilir.

1.2.5. Dünya ticaret örgütü ilişkileri

Sosyalist piyasa ekonomisinin etkin olmaya başladığı 1978 sonrasında artan ekonomik reformlarla birlikte Çin, 1980'de Uluslararası Para Fonu'na (International Money Fon, IMF) ve 1986'da ise o zamanki adıyla Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) olarak bilinen bugünkü Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) üyelik başvurusunda bulunmuştur. Bu başvuruyla Çin, dünya pazarlarına eklemlemeye ve dünya ticaret alanında etkinlik kazanmayı amaçlamıştır. Ayrıca kalkınması için gerekli olan doğrudan yabancı sermaye ihtiyacını da giderme durumu söz konusuydu (Unay, 2005).

Dünya ticaretinde bölgeselliğin gelişimi

Küreleşmeyle birlikte dünya ticaretinin hacmi her geçen yıl artarak büyük seviyelere ulaşmıştır. Dünya coğrafyasında ilk olarak belli bölgelerde yoğunlaşan ekonomik canlılık ve ticaret zamanla dünyanın geri kalan bölgelerine de yayılmıştır. ABD, Batı Avrupa ve Japonya ekseninde şekillenen dünya ticareti zamanla Çin'in de katılımıyla dengeler değişmeye, dünya ticareti farklı bölgelere kaymaya başlamıştır.

Dünya ticaretinde etkin olan ülkeler kendi aralarında bölgesel ticari birliktelikler kurarak dünyanın diğer geri kalanı üzerinde rekabet üstünlüğü kazanmak istemiştir.

Örneğin ABD, Kanada ve Meksika kendi aralarında Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşmasını bilinen adıyla (North American Free Trade Agreement, NAFTA) NAFTA'yı kurarak dış ticarete avantajlı konuma ulaşmayı amaçlamışlardır. Benzer şekilde başlangıçta hem bir siyasi birlik hem de ekonomik birlik olarak kurulan Avrupa Topluluğu (AT) bugünkü bilinen adıyla Avrupa Birliği (AB), Batı Avrupa ülkeleri arasında dış ticaret kolaylığı sağlayarak diğerlerine karşı rekabet üstünlüğü sağlamışlardır.

Yukarıda sayılan bu duruma benzer birçok bölgesel ticaret birlikleri oluşturulmuştur. Dünya nüfusundaki hızlı artış, küreselleşmenin iş birliğini mecbur kılması, teknolojik gelişmeler, rekabetin kontrolsüz artması vb. birçok nedenden dolayı tüm ülkeleri kapsayacak ortak bir yapının kurulmasını zorunlu kılmıştır. Fakat bu noktaya varmadan önce birçok ülke kendi arasında dış ticaret birlikleri kurma deneyimi yaşamak zorunda kalmıştır. Aşağıdaki tabloda 1960'lı yıllarda kurulan bölgesel ticaret yapıları/birliktelikleri ve üye ülke sayıları verilmiştir.

Tablo 10: Bölgesel Ticari Örgütler ve Anlaşmalar: 1958-1995

<i>ÖRGÜT</i>	<i>Kuruluş Tarihi</i>	<i>Üye Sayısı</i>
<i>AET/Avrupa Birliği</i>	1958	15
<i>Avrupa Serbest Ticaret Birliği/ EFTA</i>	1960	7
<i>Latin Amerikan Serbest Ticaret Birliği/LAFTA</i>	1960	11
<i>Orta Amerikan Ortak Pazarı</i>	1961	5
<i>Arap Ekonomik Birliği Konseyi</i>	1964	11
<i>Orta Afrika Gümrük Birliği</i>	1966	6
<i>Güney Doğu Asya Ülkeleri Birliği</i>	1967	6
<i>Andean Paktı</i>	1969	5
<i>Güney Afrika Gümrük Birliği</i>	1969	9
<i>Batı Afrika Ekonomik Topluluğu</i>	1972	7
<i>Karayip Topluluğu ve Ortak Pazarı</i>	1973	13
<i>Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu</i>	1975	17
<i>Büyük Göller Ülkeleri Ekonomik Topluluğu</i>	1976	3
<i>Körfez İşbirliği Konseyi</i>	1981	6
<i>Orta Afrikalı Devletler Ekonomik Topluluğu</i>	1983	10
<i>Arap İşbirliği Konseyi</i>	1989	4
<i>Arap Magrip Birliği</i>	1989	5
<i>Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği Forumu</i>	1989	21
<i>Güney Koni Ortak Pazarı</i>	1991	4
<i>Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi /KEİB</i>	1992	11
<i>Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması/NAFTA</i>	1992	3
<i>Üçler Grubu</i>	1995	3
<i>Mercosul/Sur</i>	1995	4

Kaynak: (Thompson, 1998; Arıboğan, 2001)

Rekabet üstünlüğünün sürdürülebilirliği

Çin'in 1970'li yılların sonlarından itibaren bölgesinde hem siyasi bir güç hem de ekonomik bir güç olmaya başlamıştır. Bu durumun başlıca nedeni ise bölgesel örgütlenmeler içinde aktif olarak yer almasıdır. 1980 sonrasında elde ettiği yüksek büyüme rakamlarıyla dünya ortalamasının üstünde bir seviye yakalaması nedeniyle bazı ülkeler için "Çin Tehdidi" olarak dillendirilmeye başlanmıştır. Çin'in sahip olduğu avantajlarla rekabet üstünlüğünün sürdürülebilirliği böyle bir adlandırılmaya neden olmuştur (Unay, 2005).

Dış ticaretteki üstünlüğünün dünya ekonomisine etkileri

1700-2001 yılları arasında bazı ülkelerin ki bunlar arasında Çin, Hindistan, Japonya, İngiltere ve ABD yer almaktadır, dünya GSYH içindeki payı gösterilmektedir (Tablo 11). 300 yıllık süre içinde Hindistan'ın payı %24,5'den %6,2'ye düşerken Japonya'nın payı %4'den %6,8'e yükselmiştir. İngiltere'nin payı %3 ile aynı kalırken ABD'nin payı ciddi oranda artarak, kuruluş tarihinin 4 Temmuz 1776 olduğu unutulmamalıdır, %0,1'den %21,4'e yükselmiştir. Çin'in 300 yıllık süreç içindeki payı her ne kadar %22,4'den %12,3'e düşmüş gözükse de modern Çin diye tabir edeceğimiz ve kapitalist anlayışın diğer bir tabirle piyasa ekonomisi kurallarının hâkim olmaya başladığı 1978 ve sonrası yıllara bakıldığında 1970'deki %4,6 olan payı 2001'de %12,3'e yükselerek yaklaşık %268 oranında bir artış yaşanmıştır.

Tablo 11: Seçilmiş Bazı Ülkelerin Dünya GSYH içindeki Payı (%): 1700-2001

Ülke	1700	1820	1870	1900	1913	1952	1960	1970	1980	1990	2001
Çin	22.4	32.9	17.3	11.0	8.9	5.2	5.3	4.6	5.2	7.8	12.3
Hindistan	24.5	15.9	12.3	8.6	7.5	4.0	3.9	3.4	3.2	4.1	6.2
Japonya	4.0	3.0	2.3	2.6	2.7	3.4	4.4	7.3	7.8	8.6	6.8
İngiltere	3.0	5.2	9.1	9.0	8.3	6.0	5.4	4.3	3.6	3.5	3.0
ABD	0.1	1.9	0.9	15.8	19.1	27.5	24.2	22.3	21.1	21.4	21.4

*1990 ABD \$ bazında satın alma gücü paritesiyle hesaplanmıştır.

Kaynak: (Miershalijiang, 2007)

Yukarıdaki tablo ve ilgili açıklamalardan hareketle denilebilir ki Çin'in 1978 sonrası serbest piyasa ekonomisi kurallarını uygulamaya başladıktan sonra ortaya koyduğu etkinlik ve verimlikle dünya geneli GSYH içindeki payında önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Ayrıca dünya ekonomisine sağladığı bu katkıyla küresel üretkenliğe de etki etmiştir. Böyle bir durumun ortaya çıkmasındaki faktörler arasında, dış ticaretin muhakkak çok büyük etkisi bulunmaktadır. Sahip olduğu diğer üstünlükler arasında ise; ucuz işgücü, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarındaki artış, yabancı yatırımcıya sağlanan kolaylıklar, sahip olduğu büyüklük nedeniyle dünya ticaretindeki etkinliği, dünya ticaret örgütü ile olan ilişkileri ve teknoloji transferi sayılabilir.

Görüldüğü üzere çok eski bir geçmişe sahip Çin hem mevcut siyasi yapısıyla hem de benimsemiş kendine mahsus özellikleri olan ekonomik yapısıyla dünyadaki diğer ülkelerden ayrılmaktadır. Tarih boyunca sahip olduğu hem coğrafi olarak toprak büyüklüğü hem de nüfus olarak kalabalık bir nüfusa sahip olması nedeniyle dünyanın hep ilgisini çekmiştir. Birçok açıdan farklı büyüklükler kimi zaman avantaj olurken kimi zaman ise dezavantaja dönüşebilmektedir. Özellikle siyasi açıdan geniş bir coğrafyayı kontrol etmek çok kolay bir durum değildir. Ayrıca bu durum sürekli iç çekişmeleri ve mücadeleleri de beraberinde getirmektedir. Böylesine farklı, büyük bir o kadar da fırsatlarla kuşatılmış bir ülkeyle siyasi ve ekonomik ilişkilerin güçlendirilerek ülke ekonomisinin yararına olan adımlar atmak tercihten çok artık bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu nedenle Çin'i tüm yönleriyle tanıyıp gerekli adımlar atılması gerekmektedir. Türkiye'nin Çin ile olan ilişkilerinin seyri ve etkileşiminin yer aldığı aşağıdaki bölümde Türkiye ile Çin arasındaki siyasi ilişkiler değerlendirilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE VE ÇİN ARASINDAKİ SİYASAL İLİŞKİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu bölümde; Türkiye ile Çin arasındaki siyasi ilişkiler incelenecektir. Öncelikle konunun tarihsel arka planı incelenecektir. Daha sonra Çin ile olan ilk diplomatik temaslara yer verilecektir. Çin’le olan ilişkilerin seyri açıklandıktan sonra iki ülke arasında yapılan anlaşmalar; ekonomik anlaşmalar ve ikili dış ticaret anlaşmaları özelinde incelenecektir.

2.1. Tarihsel Süreç

Türkiye, 1929’da Çin’in Nanjing eyaletinde ilk diplomatik misyonunu açarak ikili ilişkileri başlatmıştır (Tosun, 2014). Fakat ilk karşılıklı diplomatik ilişkiler 1934 yılına kadar gerçekleşmemiş 1934-1945 yılları arasında ilişkiler sadece konsolosluk düzeyinde devam etmiştir. 1 Ocak 1945 tarihinden itibaren büyükelçilik düzeyine yükselen ilişkiler 1971 yılına kadar yeni kurulan Çin Halk Cumhuriyeti (1 Ekim 1949) ile ilişkiler kesilmiştir (Strateji Düşünce Enstitüsü [SDE], 2011, s. 6).

Karşılıklı büyükelçiliklerin açıldığı 1972 yılından sonra 1974’de imzalanan Ticaret Anlaşmasının üzerinden geçen yedi yıllık süreden sonra 1981’de Ekonomi, Sınai ve Teknoloji alanında iş birliği anlaşması imzalanmıştır (Karaca, 2008: 197). 1982 yılında dönemin Cumhurbaşkanı Kenan Evren Uzakdoğu gezisinde Çin’i de ziyaret etmiştir. 1984 yılında Çin Cumhurbaşkanı iade-i ziyaret yapmıştır. 1985 yılında dönemin Başbakanı Turgut Özal yoğun olarak Türk ve Müslümanların yaşadığı Çin’in Sincan bölgesini ziyaret etmiştir. Çin Dışişleri Bakanı ise 1987 yılında Türkiye’yi ziyaret etmiştir. 1995 yılında dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel Çin’e bir ziyaret gerçekleştirmiştir (Tosun, 2014).

24-29 Haziran 2009 tarihleri arasında dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül tarafından 14 yıllık aradan sonra Çin’e yapılan resmi ziyaret sonrası ertesi yıl yani 7-9 Ekim 2010 tarihleri arasında dönemin Çin Başbakanı Wen Jiabao tarafından

Türkiye'yi ziyaret etmiştir. İkili ilişkilerin yoğunluk kazandığı sonraki yıllarda dönemin Çin Devlet Başkan Yardımcısı Xi Jinping 20-22 Şubat 2012 tarihleri arasında dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün davetine icabet ederek Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Dönemin Başbakanı Abdullah Gül tarafından 27 yıllık aradan sonra ilk defa Başbakan düzeyinde 8-11 Nisan 2012 tarihleri arasında Çin'e ziyaret gerçekleştirilmiştir. Son dönemdeki siyasi ve karşılıklı ziyaretler kapsamında Dışişleri Bakanları İstişare Mekanizması'nın ilk toplantısı Ankara'da 14 Kasım 2016 tarihinde; ikinci toplantısı Pekin'de 3 Ağustos 2017 tarihinde gerçekleştirilmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı [MFA], 2019).

2.2. Türkiye ve Çin Arasındaki İlk Diplomatik Temaslar

Türkiye ile Çin arasındaki ilk diplomatik temas 1971 yılında gerçekleşmiştir. İlk diplomatik temaslardan sonra hem küresel çapta hem de iki ülkenin dışa açık politikaların yoğunluk kazanmaya başladığı 1980'li yıllardan itibaren siyasi ve ekonomik anlamda yoğunluk kazanmaya başlamıştır (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı [MFA], 2019).

2.3. Türkiye-Çin İlişkilerinin Gelişim Seyri

Çin ile yaşanan en büyük sorun; Çin'in 2001 yılında Ukrayna'dan aldığı "Varyag" isimli gemiyi ABD ve Japonya'nın itirazlarına ayrıca Çin'in 2,5 milyon turist gönderme sözüne istinaden İstanbul Boğazı'ndan geçişine Türkiye izin vermiştir. Söz konusu gemi daha sonra belirtilen amacı dışında kullanılmak üzere savaş gemisine dönüştürüldüğü açıklanmıştır. Söz konusu durum Türkiye'yi uluslararası alanda zor duruma sokmuştur (Tosun, 2014).

Aşağıdaki Tablo 12'de Türkiye'nin 1971-2001 yılları arasındaki Çin'le olan diplomatik ilişkilerin seyri gösterilmektedir. Diplomatik ilişkiler seyrek ve düzensiz bir ilerleme göstermektedir. Çünkü 1971 yapılan ilk temaslardan sonra 1989 yılına kadar herhangi bir temas olmamıştır. Yine aynı şekilde 1997 yılına kadar bu kopukluk devam etmiştir. Fakat 1997 yılından itibaren 2000 ve 2001 yılları da dahil olmak üzere karşılıklı ilişkiler sıklaşmıştır.

Tablo 12: Türkiye-ÇHC Diplomatik İlişkilerin Seyri: 1971-2001

İmzalanma Tarihi	Diplomatik İlişkinin Niteliği
04.08.1971	Türkiye'nin Paris Büyükelçisi Hasan Esat Işık ile Çin Halk Cumhuriyeti'nin Paris Büyükelçisi Huang-Chen arasında imzalanan bir protokol ile iki ülke diplomatik ilişkileri tesis edilmiştir.
06.03.1989	Konsolosluk Sözleşmesi imzalandı.
24.12.1989	Resmi Pasaport Sahiplerinin Karşılıklı Olarak Vizeden Muaf Kılınmasına Dair Anlaşma imzalandı.
13.11.1997	Dışişleri Bakanlıkları Arasında Siyasi İstişare Mekanizması Kurulmasına İlişkin Mutabakat Zaptı imzalandı.
19.04.2000	Türkiye-Çin Ortak Bildirisi beyan edildi.
14.12.2001	Türkiye Turizm Bakanlığı ile Çin Devlet Turizm İdaresi arasında Çin Vatandaşların Türkiye'ye Seyahatine ilişkin Uygulama Planı imzalandı.

Kaynak: (Strateji Düşünce Enstitüsü, 2011)

2.4. İki Ülke Arasında Yapılan Anlaşmalar

Aşağıdaki Tablo 13'te 1972 ile 2010 yılları arasında Türkiye ile Çin arasındaki başlıca anlaşma ve protokoller gösterilmektedir. İlk temas 14.09.1972 tarihinde imzalanan Sivil Havacılık Anlaşmasıyla gerçekleşmiştir. Daha sonraki yıllarda ise iki ülke arasındaki anlaşmalar arka arkaya gelmiştir. Yapılan ilk anlaşmaları genel karakteristik özelliği karşılıklı iş birliğine dayalı anlaşmalar olmasıdır. Kimi zaman iş birliği protokolleri ve anlaşmalar şeklinde ilişkiler devam etmiş olsa da ilişkiler genel itibariyle iş birliği özelinde yoğunlaşmaktadır. 1972-2010 yılları arasındaki 28 yıllık süreç içerisinde toplam 36 iş birliği, iş birliği protokolü ve anlaşma imzalanmıştır. Kimi yıllarda birden fazla anlaşma imzalanırken örneğin; 1981, 1989, 1990, 1992, 1995, 1997, 2000, 2009 ve 2010; kimi yıllarda ise sadece bir anlaşma imzalanmıştır. Örneğin; 1972, 1974, 1984, 1985, 1991, 1993, 1994, 1996, 1998, 1999, 2002 ve 2006 yılları. Fakat 2010 yılında 5 adet anlaşmayla en çok anlaşma imzalanan yıl olmuştur. Buradan hareketle denilebilir ki her geçen yıl Çin ile olan ikili ilişkiler hızlanarak devam etmiştir.

Tablo 13: Türkiye-Çin Arasındaki Başlıca Anlaşma ve Protokoller: 1972-2010

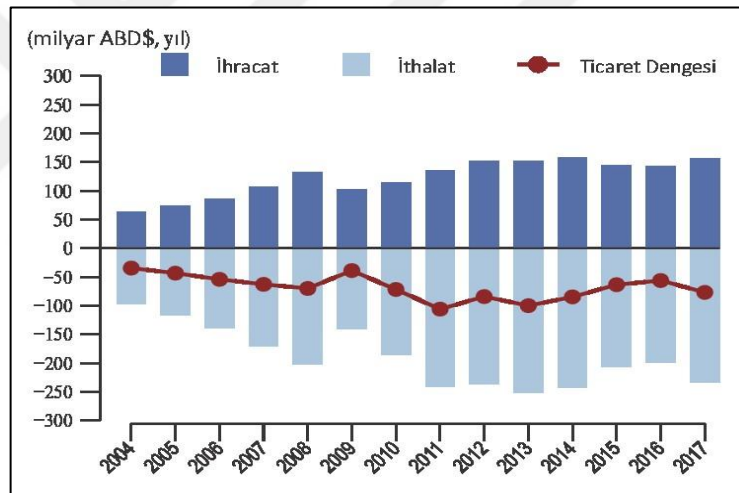
Anlaşma ve Protokoller	Tarih
Sivil Havacılık Anlaşması (Aralık 1986'da tadil edilmiştir.)	14.09.1972
Ticaret Anlaşması	16.07.1974
Standardizasyon Alanında İşbirliği Anlaşması	19.03.1981
Ekonomik, Sınai ve Teknik İşbirliği Anlaşması	19.12.1981
TRT Kurumu Genel Müdürlüğü ile ÇHC Radyo Televizyon Bakanlığı Arasındaki İşbirliği Protokolü	11.01.1984
Anadolu Ajansı ile Xinhua Haber Ajansı Arasındaki İşbirliği Protokolü	4.06.1985
Konsolosluk Sözleşmesi	6.03.1989
Resmi Pasaportlara Dair Anlaşma Karşılıklı Olarak Vizeden Muaf Kılınmasına Dair Anlaşma	24.12.1989
Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması	13.11.1990
Standardizasyon Alanında İşbirliği Anlaşması	19.03.1990
Sağlık Bakanlığı ile Çin Devlet Eczacılık İdaresi Arasında Sağlık Alanında İşbirliği Yapılmasına İlişkin Anlaşma	14.10.1990
Bilim ve Teknoloji Alanında İşbirliği Anlaşması	30.10.1990
Turizm Alanında İşbirliği Anlaşması	9.05.1991
Hukuki, Ticari ve Cezai Konularda Adli Yardımlaşma Anlaşması	28.09.1992
Denizcilik Anlaşması	23.10.1992
Kültürel İşbirliği Anlaşması	9.11.1993
Sağlık Alanında İşbirliği Anlaşması	10.11.1994
Gelir Üzerinden Alınan Vergilerde Çifte Vergilendirmeyi Önleme ve Vergi Kaçakçılığına Engel Olma Anlaşması	23.05.1995
Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması	23.05.1995
Turizm Karma Komisyonu Toplantısında İşbirliği Protokolü	16.05.1996
Su Kaynaklarının Geliştirilmesi Alanında Bilimsel ve Teknik İşbirliğini Öngören Protokol	15.04.1997
Ormancılık Alanında İşbirliğini Öngören İyi niyet Protokolü	22.10.1997
Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Çin Halk Cumhuriyeti Hong Kong Özel İdari Bölgesi Hükümeti Arasında Hava Taşımacılığı Anlaşması	2.04.1998
DTM ile MOFTEC Arasında Ticari İstişare Mekanizması Kurulması Hakkında Mutabakat Zaptı	12.03.1999
Enerji Alanında İşbirliği Çerçeve Protokolü	19.04.2000
Demiryolları Alanında İşbirliği Yapılmasına İlişkin Niyet Protokolü	7.04.2000
Enerji Sektöründe Ekonomik ve Teknik İşbirliği Yapılmasına İlişkin Çerçeve Protokol	19.04.2000
İGEME ile CCPIT Arasında İşbirliği Anlaşması	5.04.2002
Hayvan Sağlığı ve Karantina Anlaşması	24.01.2006
Türkiye-Çin 16. Dönem KEK Toplantısı Mutabakat Zaptı	27.09.2009
Altyapı, Müteahhitlik ve Teknik Müşavirlik Protokolü	27.09.2009
Dış Ticaret Müsteşarlığı İthalat Genel Müdürlüğü ile ÇHC İthalat-İhracat Ticaret Bürosu Arasında İşbirliği Sağlanmasına Yönelik Protokol	16.04.2010
Türkiye Cumhuriyeti ile Çin Halk Cumhuriyeti Arasında İkili Ticari ve Ekonomik İşbirliğinin Genişletilmesi ve Derinleştirilmesine İlişkin Çerçeve Anlaşması	8.10.2010
Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Çin Halk Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Üçüncü Ülkelerde Altyapı İnşaatı ve Teknik Müşavirlik Alanlarında İşbirliğinin Artırılmasına İlişkin Mutabakat Zaptı	8.10.2010
Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı ile Çin Halk Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı Arasında İkili Ticari ve Ekonomik İşbirliği Orta ve Uzun Dönem Kalkınma Planı İçin Ortak Araştırma Başlatılmasına Yönelik Mutabakat Zaptı	8.10.2010
Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı ile Çin Halk Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı Arasında Yeni İpek yolu Bağlantısı Ortak Çalışma Grubu Kurulmasına İlişkin Mutabakat Zaptı	8.10.2010

Kaynak: (DTM, T.C. Dış İşleri Bakanlığı ve T.C. Ekonomi Bakanlığı)

2.4.1. Ekonomik anlaşmalar

Türkiye'nin Çin ile olan ekonomik ilişkilerine değinmeden önce 2017 yılı itibariyle uluslararası kuruluşlardan (Birleşmiş Milletler, BM; United Nations, UN) elde edilen veriler ışığında konuya kısaca değinmek konunun büyük resim içinde daha rahat anlaşılmasını sağlayacaktır.

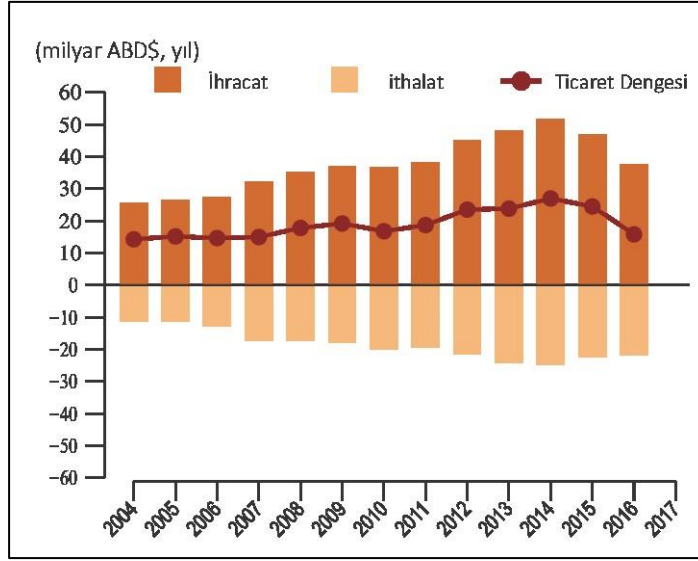
2017 yılında Türkiye'nin mal ihracatının değeri %10,2 oranında artarak 157,1 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. Mal ithalatının önemli ölçüde %17,7 oranında artarak 233,8 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. Bu durum aşağıdaki Şekil 1'de görülmektedir. Mal dış ticaret dengesi 76,7 milyar ABD doları açık vermiştir. En büyük mal ticareti dengesi açığı (-) Avrupa ile 33,9 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'nin mal ihracatı ve ithalat yaptığı ortakları çok çeşitlidir. En büyük 33 ortak, ihracatın %80'ini ve daha fazlasını oluştururken, 27 ortak da ithalatın %80'ini ve daha fazlasını oluşturmaktadır. 2016 yılında, Türkiye'nin hizmet ihracatının değeri önemli ölçüde %19,6 oranında azalarak 37,6 milyar ABD dolarına ulaşmış, hizmet ithalatı ise %2,3 oranında azalarak 21,8 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Bu durum aşağıdaki Şekil 2'de görülmektedir. Hizmet dış ticaret dengesi 15,8 milyar ABD doları fazla vermiştir (United Nations [UN], 2019, s. 346).

Şekil 1: Türkiye'nin Toplam Mal Cinsinden Dış Ticaret Hacmi: 2004-2017

Kaynak: (United Nations, 2019)

Yukarıdaki Şekil 1'de görüleceği üzere Türkiye, 2004-2017 yılları arasında gerçekleştirdiği mal cinsinden dış ticaretinde hep açık vermiştir. Bu durum da açıkça gösteriyor ki Türkiye, ekonomik yapı olarak diğer bir deyişle üretim yapısıyla dış girdi kullanan ve aynı zamanda iç piyasanın tüketim yelpazesinde ithal ürünlerin önemli bir yere sahip olduğu göstermektedir. Sürekli bir mal cinsinden dış ticaret açığı söz konusudur. Fakat bu durum aşağıdaki Şekil 2'de görüleceği üzere hizmet cinsinde tam tersi bir görünüm sergilemektedir. Çünkü 2004-2017 yılları arasında Türkiye, hizmet cinsinden dış ticarete sürekli bir dış ticaret fazlası vermiştir.

Şekil 2: Türkiye'nin Toplam Hizmet Cinsinden Dış Ticaret Hacmi: 2004-2017

Kaynak: (United Nations, 2019)

Türkiye'nin ihracat profili incelendiğinde 2017 yılında; makine ve nakliye ekipmanları %30,7; malzemeye göre sınıflandırılmış ürünler %24,7 ve çeşitli mamul ürünler %17,7 ile önde gelen ihracat mal gruplarını oluşturmaktadır. Toplam mal ihracatının %9,6 ile Almanya, %7,2 ile Birleşik Krallık ve %5,7 ile Irak en büyük paya sahiptir (UN, 2019, s. 346).

İthalat profili incelendiğinde ise 2017 yılında; makine ve nakliye ekipmanları %30,7; sınıflandırılmamış ürünler %16,1 ve malzemeye göre sınıflandırılmış ürünler %16 ile önde gelen ithalat mal gruplarını oluşturmaktadır. Toplam mal ithalatının %11,5 ile Çin, %10 ile Almanya ve %8,6 ile ve Rusya Federasyonu en büyük paya sahiptir (UN, 2019, s. 347).

Çin ile olan ilişkiler her ne kadar 1972 yılında imzalanan Sivil Havacılık Anlaşması'yla başlamış olsa da esasında ilk ticari anlaşma olan ve 16.07.1974 tarihinde imzalanan Ticaret Anlaşması'dır. Türkiye'nin Çin ile 1972-2010 arasında imzalanan başlıca Anlaşma ve Protokoller, Tablo 13'te verilmiştir. Bu anlaşma ve protokollerden ekonomik nitelikte olanları sıralamak gerekirse şunlar söylenebilir.

16.07.1974 tarihinde Ticaret Anlaşması'ndan sonra sırasıyla 19.03.1981 tarihinde *Standardizasyon Alanında İşbirliği Anlaşması*, 19.12.1981 tarihinde

Ekonomik, Sınai ve Teknik İşbirliği Anlaşması, 13.11.1990 tarihinde Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması, 30.10.1990 tarihinde Bilim ve Teknoloji Alanında İşbirliği Anlaşması, 23.10.1992 tarihinde Denizcilik Anlaşması, 23.05.1995 tarihinde Gelir Üzerinden Alınan Vergilerde Çifte Vergilendirmeyi Önleme ve Vergi Kaçakçılığına Engel Olma Anlaşması, 23.05.1995 tarihinde Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması, 15.04.1997 tarihinde Su Kaynaklarının Geliştirilmesi Alanında Bilimsel ve Teknik İşbirliğini Öngören Protokol, 22.10.1997 tarihinde Ormancılık Alanında İşbirliğini Öngören İyi niyet Protokolü, 02.04.1998 tarihinde TC Hükümeti ile ÇHC Hong Kong Özel İdari Bölgesi Hükümeti Arasında Hava Taşımacılığı Anlaşması, 12.03.1999 tarihinde DTM ile MOFTEC Arasında Ticari İstişare Mekanizması Kurulması Hakkında Mutabakat Zaptı, 19.04.2000 tarihinde Enerji Alanında İşbirliği Çerçeve Protokolü, 07.04.2000 tarihinde Demiryolları Alanında İşbirliği Yapılmasına İlişkin Niyet Protokolü, 19.04.2000 tarihinde Enerji Sektöründe Ekonomik ve Teknik İşbirliği Yapılmasına İlişkin Çerçeve Protokol, 05.04.2002 tarihinde İGEME ile CCPIT Arasında İşbirliği Anlaşması, 24.01.2006 tarihinde Hayvan Sağlığı ve Karantina Anlaşması, 27.09.2009 tarihinde Türkiye-Çin 16. Dönem KEK Toplantısı Mutabakat Zaptı, 27.09.2009 tarihinde Altyapı, Müteahhitlik ve Teknik Müşavirlik Protokolü, 16.04.2010 tarihinde Dış Ticaret Müsteşarlığı İthalat Genel Müdürlüğü ile ÇHC İthalat-İhracat Ticaret Bürosu Arasında İşbirliği Sağlanmasına Yönelik Protokol, 08.10.2010 tarihinde TC ile ÇHC Arasında İkili Ticari ve Ekonomik İşbirliğinin Genişletilmesi ve Derinleştirilmesine İlişkin Çerçeve Anlaşması, 08.10.2010 tarihinde TC Hükümeti İle ÇHC Hükümeti Arasında Üçüncü Ülkelerde Altyapı İnşaatı ve Teknik Müşavirlik Alanlarında İşbirliğinin Artırılmasına İlişkin Mutabakat Zaptı, 08.10.2010 tarihinde TC Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İle ÇHC Ticaret Bakanlığı Arasında İkili Ticari ve Ekonomik İşbirliği Orta ve Uzun Dönem Kalkınma Planı İçin Ortak Araştırma Başlatılmasına Yönelik Mutabakat Zaptı, 08.10.2010 tarihinde TC Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İle ÇHC Ticaret Bakanlığı Arasında Yeni İpek yolu Bağlantısı Ortak Çalışma Grubu Kurulmasına İlişkin Mutabakat Zaptı sayılabilir.

2.4.2. Çin ve Türkiye'nin ikili dış ticareti

Türkiye ile Çin arasındaki diplomatik ilişkiler 1 Ekim 1949 Devrimi'yle kurulan ÇHC ile 1971 yılına kadar kesilmiş olsa da ilişkilerin tekrar başlaması 1974'de imzalanan Ticaret Anlaşması yoluyla gerçekleşmiştir. Çin ile olan ticari ilişkiler özellikle 1990'dan sonra hızlanmaya başlamış, Çin'in DTÖ'ye üyeliği ile bu ticari ilişkiler artarak devam etmiştir. 2000 yılı sonrasında ise iki ülke arasındaki ticaret hacimleri önceki yıllara nazaran yüksek düzeylere ulaşmıştır (Güller, 2012).

Çin ekonomisi 1995'den itibaren hızla büyümeye başlamış ve bu durumun bir sonucu olarak da Türkiye'ye yaptığı ihracat ürünlerindeki çeşitliliği tekstil ürünlerinden ziyade mekanik ve elektronik ürünler grubuna kaydırmıştır. Bu ürün grupları Çin'in ihracatında en çok ihraç edilen mal gruplarını oluşturmuştur. Türkiye'nin Çin'e yaptığı ihracat ürünleri grubunda ise çelik, bakır ve mermer ön plana çıkmıştır. Türkiye ile Çin arasındaki dış ticaret hacminin ilk defa 1 milyar ABD dolarının üzerine çıktığı 1999 yılından bugüne iki ülke arasındaki dış ticaret sürekli artış göstermiştir (Kaweili ve Adıgüzel, 2017, s. 1; 9).

Aşağıdaki Tablo 14, Tablo 15 ve Tablo 16'da Türkiye ve Çin arasında 1993-2010 yılları arasında gerçekleşen dış ticaret hacimleri ABD \$ ve % olarak gösterilerek karşılaştırılmıştır. Dış ticaret ilişkisi ilk olarak Türkiye açısından irdelenerek Çin'e yapılan; ihracat, ithalat, dış ticaret hacmi (ihracat + ithalat) ve dış ticaret dengesi (ihracat-ithalat) verileri değerlendirilecektir (Tablo 14). Aynı değerlendirme daha sonra Çin açısından yapılacaktır (Tablo 15). Bu genel değerlendirmelerden sonra her iki ülkenin dış ticaret unsurları olan ihracat ve ithalat verileri % olarak yapmış oldukları toplam ihracat ve ithalat içindeki payları incelenecektir. Gerçekleşen %'lik değişimler ışında Türkiye ile Çin arasındaki dış ticaretten hangi ülkenin ne denli ihracatçı veya ithalat bağımsız olduğu ve bu durumun sonucu olarak dış ticaret fazlası ve dış ticaret açığı verdiği açıklanmaya çalışılacaktır.

Tablo 14: Türkiye ile Çin Arasındaki Dış Ticaret Miktarı: 1993-2010

Yıllar	Çin'e Yapılan İhracat	Çin'den Yapılan İthalat	Hacim (ihracat + ithalat)	Denge (ihracat – ithalat)
1993	511.925.725	255.211.160	767.136.885	256.714.565
1994	354.837.596	257.853.776	612.691.372	96.983.820
1995	66.957.588	539.000.960	605.958.548	-472.043.372
1996	65.076.060	551.283.584	616.359.644	-486.207.524
1997	44.368.892	787.437.376	831.806.268	-743.068.484
1998	38.036.484	846.063.616	884.100.100	-808.027.132
1999	36.637.176	894.793.850	931.431.026	-858.156.674
2000	91.336.496	1.321.621.772	1.412.958.268	-1.230.285.276
2001	199.372.814	925.619.822	1.124.992.636	-726.247.008
2002	265.532.590	1.365.933.258	1.631.465.848	-1.100.400.668
2003	504.625.797	2.610.298.044	3.114.923.841	-2.105.672.247
2004	391.585.394	4.476.077.424	4.867.662.818	-4.084.492.030
2005	549.763.633	6.885.399.526	7.435.163.159	-6.335.635.893
2006	693.037.514	9.669.110.140	10.362.147.654	-8.976.072.626
2007	1.039.523.082	13.234.091.842	14.273.614.924	-12.194.568.760
2008	1.437.203.856	15.658.200.676	17.095.404.532	-14.220.996.820
2009	1.599.136.132	12.662.636.977	14.261.773.109	-11.063.500.845
2010	2.259.784.885	17.180.806.345	19.440.591.230	-14.921.021.460

Kaynak: (UN COMTRADE; Tosun, 2014).

Yukarıdaki Tablo 14’te Türkiye ile Çin arasındaki dış ticaret ilişkisi Türkiye özelinde ele alınarak gösterilmiştir. Tabloda ilk olarak dikkat çeken unsur, 18 yıllık dış ticaret ilişkisinde Türkiye’nin sadece 1993 yılında 511.925.725 \$ ihracatına karşılık, 767.136.885 \$ ithalat yaparak 256.714.565 \$ dış ticaret fazlası ve 1994 yılında ise 354.837.596 \$ ihracatına karşılık, 257.853.776 \$ ithalat yaparak 96.983.820 \$ dış ticaret fazlası vermesidir. Çünkü sonraki hiçbir yılda; 2001’deki bir önceki yıla göre 1.230.285.276 \$ dış ticaret açığından 726.247.008 \$ dış ticaret açığına düşmeyi ve 2009 yılındaki bir önceki yıla göre 14.220.996.820 \$ dış ticaret açığından 11.063.500.845 \$ dış ticaret açığına düşme hariç tutulursa dış ticaret açığı sürekli artarak devam etmiştir. 2001 yılındaki dış ticaret açığındaki azalmanın en büyük nedeni ülkede yaşanan ekonomik krizdir. Türkiye’nin Çin ile olan 18 yıllık dış ticaret ilişkisinde dış ticaret hacmi 1993 yılında 767.136.885 \$ iken 2010 yılına gelindiğinde bu oran 19.440.591.230 \$ gibi çok büyük rakamlara ulaşmıştır. 1994, 1995 ve 2001 yılları hariç tutulursa Çin ile olan dış ticaret hacmi bir önceki yıla göre sürekli bir artış göstermiştir.

Tablo 15: Çin ile Türkiye Arasındaki Dış Ticaret Miktarı: 1993-2010

Yıllar	Türkiye'ye Yapılan İhracat	Türkiye'den Yapılan İthalat	Hacim (ihracat + ithalat)	Denge (ihracat – ithalat)
1993	165.688.264	497.547.140	663.235.404	-331.858.876
1994	184.543.367	463.832.175	648.375.542	-279.288.808
1995	430.684.993	143.883.880	574.568.873	286.801.113
1996	406.604.503	94.099.131	500.703.634	312.505.372
1997	556.780.433	64.519.439	621.299.872	492.260.994
1998	659.063.168	42.772.948	701.836.116	616.290.220
1999	636.582.025	47.300.742	683.882.767	589.281.283
2000	1.077.894.816	126.745.962	1.204.640.778	951.148.854
2001	674.006.603	230.937.591	904.944.194	443.069.012
2002	1.089.043.515	288.785.705	1.377.829.220	800.257.810
2003	2.065.139.564	532.671.835	2.597.811.399	1.532.467.729
2004	2.821.291.823	591.381.206	3.412.673.029	2.229.910.617
2005	4.253.725.596	621.744.135	4.875.469.731	3.631.981.461
2006	7.303.284.863	765.951.559	8.069.236.422	6.537.333.304
2007	10.484.265.622	1.293.801.390	11.778.067.012	9.190.464.232
2008	10.606.311.968	1.962.933.289	12.569.245.257	8.643.378.679
2009	8.333.534.857	1.745.485.488	10.079.020.345	6.588.049.369
2010	11.942.037.327	3.164.059.033	15.106.096.360	8.777.978.294

Kaynak: (UN COMTRADE; Tosun, 2014).

Yukarıdaki Tablo 15’te Çin ile Türkiye arasındaki dış ticaret ilişkisi Çin özelinde incelenmiştir. Bir önceki tabloda da olduğu gibi burada da ilk dikkat çeken husus, 18 yıllık dış ticaret ilişkisinde Çin’in sadece 1993 yılında 165.688.264 \$ ihracatına karşılık, 497.547.140 \$ ithalat yaparak 331.858.876 \$ dış ticaret açığı ve 1994 yılında ise 184.543.367 \$ ihracatına karşılık, 463.832.175 \$ ithalat yaparak 279.288.808 \$ dış ticaret açığı vermiş olmasıdır. Çünkü sonraki hiçbir yılda; 1999, 2001, 2008 ve 2009 yıllarındaki dış ticaret fazlasındaki düşüşler hariç tutulursa dış ticaret fazlası sürekli artarak devam etmiştir. 1999 ve 2001 yıllarındaki azalmanın temel nedeni küresel düzeydeki ekonomik krizin uluslararası piyasaları etkilemesidir. Çin’in Türkiye ile olan 18 yıllık dış ticaret ilişkisinde dış ticaret hacmi 1993 yılında 663.235.404 \$ iken 2010 yılına gelindiğinde bu miktar 15.106.096.360 \$ gibi büyük bir miktara ulaşmıştır. 1995 yılından itibaren 1999, 2001, 2008 ve 2009 yılları hariç tutulursa Çin’in Türkiye ile olan dış ticaret hacmi bir önceki yıla göre sürekli bir artış göstermiştir. Bu durum; Çin’in ihracatçı bir ekonomik yapısının olmasının yanın da Türkiye’nin üretim ve tüketim alanında ithalat bağımlısı bir ekonomik yapıya sahip olmasının sonucudur.

Tablo 16: Türkiye ile Çin Arasındaki Dış Ticaretinin Karşılaştırılması: 1993-2010

Yıllar	Türkiye				Çin			
	Değişim (%)		Toplam İçinde Pay (%)		Değişim (%)		Toplam İçinde Pay (%)	
	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat
1993	248,92	48,07	3,34	0,87	140,43	358,36	0,18	0,48
1994	-30,69	1,04	1,96	1,11	11,38	-6,78	0,15	0,4
1995	-81,13	109,03	0,31	1,51	133,38	-68,98	0,29	0,11
1996	-2,81	2,28	0,28	1,28	-5,59	-34,6	0,27	0,07
1997	-31,82	42,84	0,17	1,62	36,93	-31,43	0,3	0,05
1998	-14,27	7,45	0,14	1,84	18,37	-33,71	0,36	0,03
1999	-3,68	5,76	0,14	2,2	-3,41	10,59	0,33	0,03
2000	149,3	47,7	0,33	2,44	69,33	167,96	0,43	0,06
2001	118,28	-29,96	0,64	2,24	-37,47	82,21	0,25	0,09
2002	33,18	47,57	0,74	2,66	61,58	25,05	0,33	0,1
2003	90,04	91,1	1,07	3,76	89,63	84,45	0,47	0,13
2004	-22,4	71,48	0,62	4,59	36,62	11,02	0,48	0,11
2005	40,39	53,83	0,75	5,9	50,77	5,13	0,56	0,09
2006	26,06	40,43	0,81	6,93	71,69	23,19	0,75	0,1
2007	50	36,87	0,97	7,78	43,56	68,91	0,86	0,14
2008	38,26	18,32	1,09	7,75	1,16	51,72	0,74	0,17
2009	11,27	-19,13	1,57	8,99	-21,43	-11,08	0,69	0,17
2010	41,31	35,68	1,98	9,26	43,51	80,73	0,76	0,23

Kaynak: (UN COMTRADE; Tosun, 2014).

1993 ve 1994 yıllarına ilişkin Çin ve Türkiye arasındaki dış ticaret verilerindeki farklılığa yönelik açıklamalar önceki iki tabloda açıklanmaya çalışılmıştır. Türkiye'nin ihracatındaki %'lik değişim 1994-1999 yılları arasında ve 2004'de negatif iken diğer yıllarda pozitifdir. İthalatta ise sadece 2001 ve 2009 yıllarındaki %'lik değişim negatif iken diğer pozitifdir. 18 yıllık dış ticaretin ilişkisinde Çin ile olan ihracatın toplam ihracat içindeki payı %0,93 iken ithalatın toplam ithalat içindeki payı %4,04 olarak gerçekleşmiştir. Bu oranlar doğal olarak ihracatın ithalatı karşılama oranlarına yansıyor Türkiye ekonomisine dış ticaret açığı olarak yansımıştır.

Tablo 16'daki veriler ışığında benzer bir analiz de Çin açısından yapıldığında kısaca şunlar söylenebilir. Çin'in ihracatındaki %'lik değişim 1996, 1999, 2001 ve 2009 yıllarında negatif iken diğer yıllarda pozitifdir. İthalattaki durum ise 1994-1998 yılları arasında ve 2009 yıllarındaki %'lik değişim negatif iken diğer yıllardaki değişim pozitifdir. 18 yıllık dış ticaretin ilişkisinde Türkiye ile olan ihracatın toplam ihracat içindeki payı %0,45 iken ithalatın toplam ithalat içindeki payı %0,14 olarak gerçekleşmiştir. Bu oranlar doğal olarak ihracatın ithalatı karşılama oranlarına yansıyor Çin ekonomisine dış ticaret fazlası olarak yansımıştır. Yukarıdaki Tablo 16

genel olarak irdelendiğinde açıkça görüleceği üzere Türkiye-Çin dış ticaret ilişkisinde Türkiye açısından durum her geçen gün ithalat bağımlısı ve dış ticaret açığı veren bir ekonomik tablo çizerken Çin açısından ise her geçen gün ihracatı artan ve sürekli dış ticaret fazlası veren bir ekonomik tablo çizmektedir.

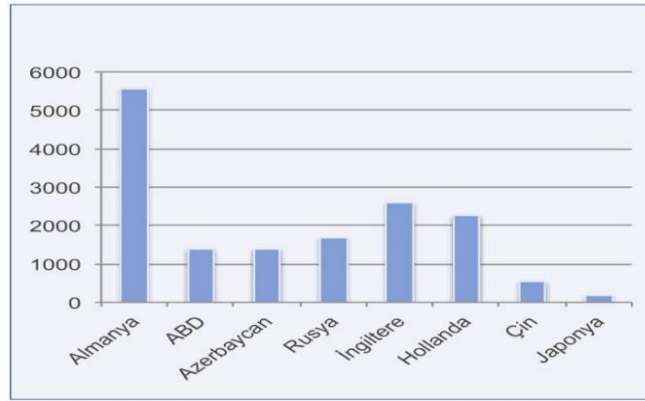
Günümüz şartlarında küreselleşmeyle birlikte dış ticaret her geçen gün serbestleşmekte ve ülkeler birbirinin ekonomik kalkınma ve büyümesinde önemli roller üstlenmektedir. Fakat yapılan ticaretin doğası gereği bu ticarettten her zaman iki taraf kazançlı çıkmamaktadır. Ürün çeşitliği, maliyet düşüklüğü, sağlanan diğer avantajlar ve büyüklüğün getirdiği avantajlar nedeniyle çoğu zaman dış ticarete bir taraf diğerine göre çok daha baskın ve kazançlı hale gelebilmektedir.

Tablo 17: Türkiye-Çin Dış Ticaretinin Son 3 yıllık Görünümü: 2016-2018

Yıllar	Türkiye'nin Çin'e Yaptığı İhracat (\$)	Türkiye'nin Çin'den Yaptığı İthalat (\$)	Dış Ticaret Hacmi (ihracat + ithalat)	Dış Ticaret Dengesi (ihracat - ithalat)
2016	2.328.044	25.441.433	27.769.477	-23.113.389
2017	2.936.262	23.370.620	26.306.882	-20.434.358
2018	2.915.131	20.719.070	23.634.201	-17.803.939

Kaynak: (Trade Map, 2019)

Son üç yıllık verilerinin yer aldığı yukarıdaki Tablo 17'de Türkiye ile Çin arasındaki dış ticaret miktarları ABD doları olarak verilmiştir. Türkiye, Çin'e gerçekleştirdiği ihracat miktarı 2018 yılında küçük bir azalış gösterse de sürekli olarak artmış ve en son yıl bazındaki değeri 2.915.131 \$ olmuştur. Çin'den yapılan ithalat verileri ise ihracatının neredeyse on katı bir düzeyde gerçekleşmiştir. Veriler yıllık bazda düşüş gösterse de miktar olarak çok fazla olup en son yıl bazında 20.719.070 \$ olarak gerçekleşmiştir. Dış ticaret açıkları ise sırasıyla; 2016 yılında 23.113.389 \$, 2017 yılında 20.434.358 \$ ve 2018 yılında ise 17.803.939 \$ olarak gerçekleşmiştir.

Şekil 3: Türkiye'deki Yabancı Sermayeli Şirket Sayısı: 2013

Kaynak: (T.C. Ekonomi Bakanlığı, 2013)

Yukarıdaki Şekil 3'te 2013 yılı itibariyle Türkiye'deki yabancı sermayeli şirket sayıları verilmektedir. T.C. Ekonomi Bakanlığı verilerine göre 2013 yılı itibariyle Türkiye'de 36.300 adet yabancı sermayeli firman ekonomik faaliyet yürütmüştür. Bu firmalar ülke gruplarına göre sıralandığında Almanya en başta yer alırken Çin en sondan ikinci sırada yer almaktadır. Çin sermayeli firma sayısı 36.300 firma arasında sadece 540 firmadır. Çin Ticaret Bakanlığı verileri dikkate alındığında Türkiye'de Çin'in toplam 406 milyon \$'lık bir yatırımı söz konusudur. Tüm bilgiler ve veriler dikkate alındığında Türkiye ekonomisinde Çin'in ağırlığı giderek artmaktadır. Fakat bu ağırlık Türkiye'nin Çin ekonomisi için söylenememektedir (Atlı ve Ünay, 2014: 25).

Türlerin Çin ile olan ikili ilişkilerinin çok eski zamanlara dayandığı anlaşılmaktadır. Bu ikili ilişkilerin özellikle ekonomik bağlamda yoğun olması da dikkat çeken başka bir husustur. 20. yüzyılda Çin'in yaşadığı siyasal değişim ve bu dönem denk gelen yeni kurulmuş Türkiye Cumhuriyeti'yle olan ilişkileri 1980'lere kadar kimi zaman kopuk kimi zaman ise yüzeysel düzeyde ilerlemiştir. Küreselleşmeyle beraber Çin'in dünyaya açılması ve dünya dış ticaretinde etkin olmaya başlamasıyla Türkiye ile olan ilişkileri de canlanmıştır. İkili siyasal ilişkilerin ilerlemesinde karşılıklı ekonomik çıkarların önemli bir unsur olduğu dikkate alınır, Çin ile olan ilişkilerin başlaması ve ilerlemesi ekonomik temelli anlaşmalar aracılığıyla gerçekleşmiştir demek mümkündür. İkili ilişkilerin hangi yönde ilerleyeceği ve daha önemlisi karşılıklı ticari ilişkilerden kim ne kadar fayda sağlayacağı önem arz eden diğer bir konudur. Bu sorunun cevabı ise bir aşağıdaki bölümde aranacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇİN'İN TÜRKİYE EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Bu bölümde; Türkiye'nin Çin ile olan ekonomik ilişkileri incelenecektir. İlk olarak iki ülke arasındaki ilişkilerin tarihsel seyri incelenecektir. Daha sonra, Türkiye'nin Çin ile olan ekonomik ilişkilerde yol haritası incelenecek olup son olarak da iki ülke arasındaki ilişkilerin boyutları ekonomik düzlemde ele alınarak; dış ticaret, karşılaşılan sorunlar ve yatırım incelenecektir.

3.1. Türkiye-Çin Ekonomik İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi

Türklerle Çinliler arasındaki ekonomik ve ticaret ilişkiler 1971 sonrası başlanmış gibi görünse de aslında ikili ticaret çok eski zamanlara dayanmakta ve Orta Asya'ya kadar uzanmaktadır. Tarihi ipek yolu Çin'de başlayıp bu yol üzerindeki Türk devletlerinden geçmekteydi. Ticaretteki ilişki belli başlı mallar üzerinde yoğunlaşmıştı. Türklerin yetiştirdiği atları Çinliler orduda kullanma ihtiyacından dolayı satın alıyorlardı. Tarihi kaynaklar göre, M.Ö.206 ile M.S.220 yılları arasında Çin'de Han Sülalesi'nin hüküm sürdüğü dönemlerde, Çin hükümdarları Kao-tsu ile Mete Han arasında ticari nitelikli bir anlaşma yapılmıştı. Bu anlaşma, bir kısım arazinin, çeşitli gıda maddeleri ve ipekli kumaşların Çinliler tarafından Türklere verilmesini içeriyordu. Ayrıca, Bilge Kağan'ın da Çin ile bir serbest ticaret pazarı anlaşması yaptığı bilinmektedir. Göktürkler döneminde Türkler, Çin'in seramik, iplik ve kumaş gibi mallarının Batı'ya nakledilmesinde önemli roller üstlenmiştir. Çin'de 618-906 yılları arasında hüküm süren Tang Sülalesi döneminde ticaret kervanları Batı ve Orta Asya'dan Çin'e adeta akın etmişlerdi. Bu dönemde el değiştirmiş olan çok miktarda lüks eşya, Göktürkler tarafından paranın yanında değişim aracı olarak kullanılmıştır (Sandıklı ve Güllü, 2005, s. 309).

Türkiye-Çin diplomatik ilişkilerinin başlangıcı ve karşılıklı elçi bulundurma Cumhuriyet'in ilk yıllarına dayansa da 1949 yılındaki devrimin ardından Türkiye elçiliği Tayvan'a taşınmış, ÇHC ile ilişkiler kesilmiştir. Diplomatik ilişkiler 1971 yılında tekrar tesis edilmiş iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin yasal çerçevesi

1974 yılında imzalanan Ticaret Anlaşması ile oluşturulmuştur. İki ülke arasındaki ticaret hacmi 1990'larda artmaya başlamış, Çin'in DTÖ üyesi olmasıyla ivme kazanmıştır. Ticaret hacminde görülen olumlu gelişme ticaret dengesine yansımamaktadır. Türkiye de diğer birçok ülke gibi Çin menşeli ürünlere karşı kota, anti dumping vergisi, koruma ve gözetim gibi önlemler almış ancak ithalat artışını engellemekte başarılı olamamıştır (Güller, 2012).

Çin- Türkiye ticari ilişkileri artmakla beraber, bu durum Türkiye'nin aleyhine gerçekleşmektedir. Çin-Türkiye arasındaki diplomatik ilişkilerin tarihi 5.8.1971'de başlamış olmasına karşın ticari-ekonomik ilişkilerin asıl hareketlenmeye başlaması 1980'li yılların başında olmuştur. Türkiye-Çin ticari ve ekonomik ilişkilerin gelişim süreci genel olarak üç döneme ayırmak mümkündür. Bu dönemlere ilişkin kısa açıklamalar aşağıda verilmiştir (Asya Pasifikte Gündem, 2007; Akçıl, 2008):

- *İrrasyonel Pragmatizm Dönemi:* Çin'in dış dünyaya açılmaya başladığı bu dönemde Türkiye de bundan etkilenmiş ve girişimlere başlamıştır. Bu dönemdeki Çin algılaması, büyük ölçüde Çin nüfusunun büyüklüğü ile bağlantılı bir pazar potansiyeli anlayışı üzerine kurulmuştur.
- *Rasyonel Pragmatizm Dönemi:* Çin pazarındaki ihracatın zorluklarına rağmen düşük maliyet avantajı sebebiyle Türkiye'de oluşan yüksek kazanç durumları 1995'den sonra Türkiye'nin ihracatı azalmaya ithalat hızla artmaya başlamıştır. Çin'in ticaret bariyerlerinin azalmaya başlaması ve 2001 yılında DTÖ'ye üye olması, Türkiye'nin ihracatından çok ithalatını tetiklemiştir. Özellikle 2002'den itibaren ithalatta önemli artışlar meydana gelmiştir.
- *Uzun Vadeli Karşılıklı Fayda Dönemi:* Çin'in artık sadece "tehdit" olarak görülmediği, sunduğu "fırsatların" ise sadece ucuz ithalat ile ve buna bağlı kısa vadeli getiriler ile kısıtlı olmadığını giderek daha iyi anlaşıldığı dönemdir.

3.1.1. Çin pazarının başlıca özellikleri

Dev bir pazar sunan Çin ekonomisinin yatırımcılar açısından ortaya çıkardığı sorunlar ve fırsatlar birlikte değerlendirildiğinde, tüm dünya ülkelerinin yarıştıkları

bu pazardan, Türkiye de pay alabilecektir. Çin hem sahip olduğu işgücü potansiyeli ve işgücünün ücretlerinin düşüklüğü açısından diğer dünya ülkeleri arasında avantajlı konumda hem de sahip olduğu kalabalık nüfusu ile tüketim için büyük bir pazar konumundadır. Çin pazarı incelendiğinde öne çıkan özellikler arasında (Unay, 2005; Çakıroğlu ve Gürsoy, 1999, s. 23):

- *Pazar Bölünmesi*: Geniş yüzölçümü, coğrafik koşullardaki farklılık ve iklim koşulları tüketici tercihlerinin de farklılaşmaktadır. Bölgelerarası dengesiz gelir dağılımı, idari yapının tabana yayılmış olması yerel yönetimlerde farklı yasal uygulamaları da ortaya çıkarması dikkate alınır sa pazar büyük bir bölünmeye uğraması hedef pazarın belirlemesini güçleştirmektedir.
- *Rekabetin Şiddetlenmesi*: Çin'in DTÖ'ne üyeliği sonrasında rekabetin daha da şiddetleneceği varsayılmaktadır.
- *Teknolojik Kapasite*: 1978'den ekonomik reformlarla dış dünyaya açılan Çin öncelikle maliyeti düşük emek yoğun ürünlerle rekabetçi atılımlarını gerçekleştirmiştir. Günümüzde emek yoğun maliyet avantajını yine elinde bulunduran Çin, buna ek olarak ileri teknolojik ürünlerde de dünya pazarını etkileyebilecek güce kavuşmuştur.
- *Uluslararası Standartlara Uyumu*: Çin'in içinde faaliyet gösteren şirketlerin uluslararası standartlara uyumu incelendiğinde, şirketlerin uluslararası standartlara uyum göstermede başarılı olmadığı fakat ileriki yıllarda uluslararası standartların önemine binaen yalnızca düşük maliyetli değil aynı zamanda kaliteli mamul üretecektir.
- *Sermaye Akımları*: Çin'deki para sermaye akımlarının dünyaya olası etkileri incelendiğinde, Çin'in uygulamış olduğu daraltıcı para politikasının etkisi ilerleyen yıllarda ihracat yaptığı ülkeleri de etkileyecektir.
- *Devletin Ekonomiye Müdahalesi*: Çin'in ekonomik olarak yara alabilme korkusu ve batı ülkelerinin egemenliğine girme tehlikesine karşın Çin'in ABD'ye ekonomik bağımlılığını önemli bir ölçüde arttırdığı görülmüştür. Çin pazarına erişimin hala devlet denetiminde olduğu düşünülürse ülkeye giren yabancı şirket veya kültür kurumlarının devlet otoritesini ve gücünü hedef

almamaya dikkat etmeleri gerekmektedir. Devletin ekonomiye müdahalesi azaldığı, özel sektör ve sivil toplum örgütlerinin payı arttığı sürece dünya ekonomisini etkileyebilecek olan Çin'in bu alanda etkinliği azalacaktır.

- *Doğal Enerji Kaynaklarının Etkinliği:* Yaşanan hızlı büyüme aynı zamanda da yoğun enerji talebi anlamına gelmektedir. Çin'in artan enerji talebi dünya petrol fiyatlarının artışının sebeplerinden biri olarak gösterilebilir. 2000-2003 arasında dünya petrol talebi %3,1 oranında artarken petrolü en çok tüketen bölge olarak bilinen Kuzey Amerika'da bu artış oranı %2 olarak gerçekleşmiştir.

Çin 1979'dan bu yana devam eden ekonomik reform çalışmaları kapsamında; mülkiyet sistemi, işletme yönetim ve finansmanı ile dış ticaretin yönetimine ilişkin çeşitli düzenlemeler önemli yer tutmaktadır. Tarife ve tarife dışı uygulamalara yer veren Çin, etkin bir şekilde dış ticaretini artırmakla birlikte teknoloji ithal etmeye devam etmektedir. Yabancı sermayenin etkin kullanımını yaygınlaştırmış, yabancı ülkelerle sözleşmeli mühendislik projeleri ve işgücü hizmetlerinin kapsamını genişletmiş ve teknoloji ihracını da artırmaya özen göstermektedir (Haskınacı, 2003).

Çin'in ithalat ve ihracat göstergeleri ekonomik gelişmeyle değişikliğe uğramıştır. Son 20 yılda dışa açılma ve teşvik politikalarının, ihracattaki büyümenin, dünya ihracatının büyüme oranını tehdit eder hale getirdiği söylenebilir. İhracat artışı 1994'de devalüasyon nedeniyle patlamış, vergi indirimleri ile 1995'de en yüksek seviyeye çıkmıştır. 1998'de Asya'daki kriz ihracatı düşürmüştü fakat yine de ihracat %6,1'lik artmıştır (Sandıklı ve Güllü, 2005, s. 299).

Son dönemde yabancı sermayeyi çekme konusunda çok başarılı olan Çin yabancı yatırımlara ayrıcalıklı muamele yerine yerli ve yabancı yatırımlara eşit muamele uygulamaya başlamıştır. Bununla birlikte altyapının zayıf olduğu batı ve iç bölgelerde özellikle uzun vadeli projeler için bazı özel teşvikler getirmiştir. İhracata ilişkin zorunlu planlama kaldırılmakla birlikte bazı ürünler üzerindeki lisans uygulaması devam etmektedir (Uludağ İhracatçı Birlikleri [UİB], 2017).

Çin'in ithalatı, sanayisindeki üretimi beslemeye yöneliktir. Yatırım yapan yabancı şirketlere, ihracat yapmaya yönelik üretimde kullanılmak üzere ithalat izni

verilmektedir. Genel olarak Çin'in ithalat rakamlarının yükselmesinde söz konusu hammaddelerin fiyat artışları da etkili olmaktadır. Çin ekonomisi demir ve çelik gibi sanayisini besleyen hammaddeler bakımından tamamıyla dışa bağımlı olmakla birlikte bu malların dış ticaretteki payı son zamanlarda azalmaktadır. İthalattaki asıl büyük artış tarıma dayalı gıda maddelerinde görülmektedir. Çin ekonomisinde tarımsal kesim ülkenin yakaladığı gelişme sürecinin dışında kalmaktadır. Tarım ürünleri miktarı yetersiz olmakla birlikte uluslararası pazarlarda rekabet gücünden uzaktır (Yiğın, 2009).

3.1.2. Türk girişimcilerin Çin pazarına giriş yöntemleri

Çin dünyada kalabalık nüfusuyla büyük bir pazar olmasının yanı sıra yarattığı tehdit ve fırsatlar açısından da göze batan bir ülke konumundadır. Yapılan araştırmalara göre nüfusun %10'unu zengin kesim oluşturmaktadır. Bu da Çin yaklaşık 130 milyon kişinin yüksek alım gücüne sahip bir pazar konumuna getirmektedir (Öğütçü, 2009, s. 40).

Çin pazarı, büyük umut veren bir pazar olmasına karşın, uygulanan politikalar ve yapısal özellikleri nedeniyle giriş şartları oldukça zordur. Dolayısıyla kullanılan kaynaklar açısından risk oluşturur. Bu nedenle pazarlama faaliyetlerine başlanmadan önce Türk firmaları, pazar araştırması yapılması ve bu araştırma sonuçlarına göre pazara giriş yöntemi belirlenmesi gereklidir. Bu doğrultuda Çin pazarına giriş yöntemlerini genel olarak iki başlık altında toplanabilir. Bunlar (Pirtini ve Melemen, 2004, s. 77; Aslaner, 2002, s. 53):

İhracata Dayalı Giriş Yöntemleri:

Günümüzde firmaların büyük çoğunluğu, uluslararası pazarlardaki faaliyetlerine ihracata yönelerek başlamaktadır. Global rekabetin her geçen gün boyutlarını yükselttiği yeni ekonomi koşullarında ülkelerin uluslararası pazarlarda uyguladıkları stratejiler çerçevesinde rekabet üstünlüğüne sahip olma ihtiyacı sürekli olarak artmaktadır. Hedef alınan pazarlarda ihracatta dünya ülkeleri ile rekabet

edebilmek ve bu pazarlarda rekabet gücüne sahip olmak, ihracat pazarlaması faaliyetlerine verilen önem ölçüsünde mümkün olmaktadır.

Sözleşmeye Dayalı Giriş Yöntemleri:

Belli bir sözleşmenin hükümlerine bağı kalarak ülke pazarında faaliyet gösterme yöntemidir. Bu iki şekilde gerçekleşmektedir. Birincisi; *lisans anlaşmalarıdır*. Lisans verme günümüzde yaygın bir şekilde uygulanmaktadır. Örneğin Japonya'da satılmakta olan ilaçların yaklaşık %50'si, Avrupa ve ABD şirketlerinin lisansı altındadır. İkincisi *Franchisingdir*. Çok satış noktalı yabancı firmalar tarafından, Çinli ortak ile beraber kurulan firmalara veya tamamen bir Çin firmasına isim hakkı vermek suretiyle uygulanmaktadır. Özellikle yabancı fast-food firmaları tarafından kullanılan bir yöntemdir.

Türk firmalar yukarıda bahsedilen iki şekilde Çin pazarına girmesi mümkün olmakla beraber daha başka sorunlarla da yüzleşmesi gerekmektedir. Çin pazarına girişte karşılaşılan bu sorunlardan bazılarını aşağıda kısaca değinilmiştir (Elmacı, 2008):

- *İthalatta Uygulanan Engeller:* İthalat vergi oranlarının yüksekliği, gümrük işlemleri sonrasında karşılaşılan tarife dışı engellemeler, farklı yerel bölgelerde karşılaşılan değişik uygulama ve onay mekanizmaları gibi sorunlar.
- *İç Pazara Giriş Hakkı Konusunda Yaşanan Sorunlar:* 1.7.2004'de yürürlüğe giren yeni Dış Ticaret Kanunu önemli bir liberalleşme sağlanmış ve ilgili kurumda kayıtlarını yaptırmaları şartıyla firmalar dış ticaret yapabilme hakkı tanınmış olmasına rağmen ortaya çıkan bu olumlu bir gelişme devam eden sıkıntıları halen bitirememiştir.
- *Ticari Bankacılık İşlemlerinde Yaratılan Sorunlar:* Çin'de dış ticaret-finans bağlantısının büyük bir bölümü Bank of China tarafından kontrol edilmekte olup DTÖ üyeliğinden sonra Çin'deki yabancı bankalar da akreditif düzenleyebilmektedir. Türk firmaları; Çin bankalarının teyitli akreditif açmaması, Çin veya diğer ülke bankaları tarafından açılan akreditiflere teyit

eklememesi ve dünya bankalarının Çin bankaları tarafından açılan akreditiflere teyit eklemesini engellemesi yaşanan başlıca sorunlardandır. İlk kez bir Türk bankasının (Garanti Bankası) Şanghay’da bir temsilcilik ofisi açması bu konuda atılan en somut ve umut vaat edici adımdır.

- *Hizmet Sektöründe Yatırım Yapmada Karşılaşılan Güçlükler:* Çin’in ticari ve ekonomik gelişimine büyük bir zıtlık oluşturan, “hizmet sektörlerinde egemenliğini sürdürmeye devam eden önemli yasal engeller ve yüksek kamu mülkiyeti düzeyi” bu sektörde yatırım yapmayı düşünen Türkiye’ye önemli bir engel teşkil etmektedir. Hizmet sektörlerindeki faaliyetler, yüksek giriş duvarları, aşırı devlet müdahalesi, ağır yasal süreç ve aşırı derecede ağır ruhsat alma ve çalışma şartlarıyla kısıtlanmaya devam etmektedir.
- *Coğrafi Uzaklık:* Ulaşım maliyetlerinin ürünün pazar fiyatı üzerindeki etkisini hesap eden Türk ihracatçıları, yatırımlarını komşu bölge pazarlarında değerlendirmeyi tercih etmektedirler.
- *Fikri Mülkiyet Haklarındaki İhlaller:* Fikri mülkiyet hakları ihlalleri ve taklitçilik, Çin’de büyük oranlarda devam etmekte ve yabancı firmaların ürünlerin piyasaya gerçeklerinden çok daha ucuz fiyatlarla sürülmesi olumsuz bir durum yaratmaktadır. Çin hükümeti bu konuyla ilgili son olarak 22 Aralık 2004 tarihinde çıkartılan kanunla fikri mülkiyet haklarını yasal koruma altına almıştır. Ancak, bir marka tescil edilse bile Çince adı tescil edilmediğinde Çinliler tarafından hemen Çince tercümesi piyasaya sürülmekte ve ilgili ürün ve firmalar mağdur olmaktadır.
- *Dış Ticaret Mevzuatının Yeterince Açık Olmaması:* Çin tarafınca uygulanan dış ticaret mevzuatının ve hukuki garanti mekanizmalarının yeterince açık olmayışı ve standardizasyonun henüz tüm alanlarda gerçekleştirilememiş olması bu ülkeye ihracatımızı olumsuz etkilemektedir. Çin’in tüm değişimlere rağmen merkezden idare edilen bir ülke olduğu unutulmamalıdır. Bürokratik kalabalık ve formaliteler sorun halinde şirketlerin mağdur olmalarına sebep olabilmektedir.

- *Mevzuat ve Bürokrasi*: Yasal düzenlemelerdeki değişiklikler firmalara zamanında ve etkin bir biçimde duyurulmamaktadır. Yasaların uygulanmasında merkezi ve yerel yönetimler arasında farklılık diğer önemli bir sorun alanıdır.
- *Standartlar*: DTÖ üyeliği çerçevesinde ticareti engelleyici unsurları kaldırmakla yükümlü olan Çin, bazı alanlarda halen standartları ve asgari teknik özellikleri ithalatı engelleyici bir unsur olarak uygulamakta, kalite onay işlemleri uzun sürmekte ve yeterince şeffaf yürütülmemektedir. Standartlar ulusal düzeyde aynı olmayıp, eyaletler bazında farklılıklar gösterebilmektedir.

3.1.3. Türkiye ile Çin ticari ilişkilerinin gelişimi

Diplomatik ilişkiler ikili ekonomik ilişkilerin gelişiminde önemli yere sahiptir. Türkiye, Çin'in 1949 yılındaki sosyalist devrimine kadar; Milliyetçi Parti yönetimi altındaki Çin hükümeti ile diplomatik ilişkiler kurmuştu. İç savaşta Çin komünist partisi Milliyetçi Partiyi mağlup edince ve Milliyetçi Parti Tayvan'a kaçmıştı. Böylece Türkiye Şanghay'daki büyük elçiliğini 1949 yılında kapatmak zorunda kaldı. Bu dönemde Türkiye, ABD ve diğer birçok Batılı ülkenin yaptığı gibi Tayvan rejimini Çin'in gerçek temsilcisi kabul ediyordu. Türkiye NATO üyeliğine kabul edilmek için Kore savaşıma asker göndermiş ve bu savaşta Çin ile karşı karşıya gelmiştir. Türkiye 5 Ağustos 1971'de Pekin'e büyük elçi atayarak ÇHC'ni tanımıştır (ETÜD, 2006).

Dönem itibariyle Türkiye-Çin ekonomik ilişkilerinin gelişimine bakılırsa, 1970 yılından 1978 yılına kadar Çin daha reformları başlatmamıştır. Bu dönemde her iki ülkenin uyguladığı ekonomik model dışı kapalı, ithal ikameci ve ekonomi kamu işletmelerince yürütülen bir ekonomik sistemdi olduğu için iki ülke arasında kayda değer bir ekonomik ilişki olmamıştır. 1978 yılında Çin reform ve dışı açılma kararı almıştır. Türkiye de 1980 yılında dışı açılmayı prensip olarak kabul etse de bu iki ülkede 1980'li yıllarda korumacılık nispeten devam etmiş ve dışı açılma sınırlı kalmıştır. Dışı açılma sayesinde, iki ülke ticari ilişkilerini geliştirmek için demir çelik, gübre, petrol gibi ürünleri içeren ticari anlaşmalar imzalaya başlamış ve bu 1980

yılından 1990 yılına kadar olan bu dönem iki ülke arasındaki ticaret temelinin atıldığı dönemdir (TÜSİAD, 2006).

3.2. Türkiye'nin Çin'le Olan Ekonomik İlişkilerindeki Yol Haritası

Türkiye-Çin ticari ve ekonomik ilişkilerinde Türkiye açısından dengesiz bir durum söz konusu olup ihracat edilen her 1\$ karşılığı 10 \$ üzerinde ithal etmektedir. Türkiye'nin dış ticaret açığı sürekli artmaktadır. Karşılıklı yatırım ve hizmet ticareti ilişkilerinde kısmi bir canlanma olsa da henüz düşük seviyelerdedir. Çin ile olan ticaret açığını kapatmak kısa ve orta vadede olası görünmemekle birlikte ikili ekonomik ilişkileri daha dengeli ve sürdürülebilir bir düzleme oturtmak mümkündür (Atlı, 2016, s. 6).

Türkiye-Çin ticaretini geliştirmeye yönelik tedbirler kapsamında dış ticaretteki dengesizliği giderebilmek amacıyla Türkiye'nin yeni politikaların varlığına ihtiyaç bulunmaktadır. Ticari ve ekonomik ilişkilerin gelişiminde bir yol haritası çizilirse bu kapsamda önerilebilecek politikalar arasında (Sandıklı ve Güllü, 2015, s. 316; Akçıl, 2008):

- Çin pazarında rekabet gücü yüksek bazı mallarla ve daha sonra da pazar payını artırarak ürün çeşitlendirmesine gidilebilir. Rekabet gücünün olmadığı mallarda Çin firmalarının iş birliği yapılarak birlikte hareket edilebilir.
- Çin pazarına yönelik üretim yapan işletmeler de devlet tarafından teşvik edilerek rekabet gücünün geliştirilmesi amacıyla enerji, hammadde, finansman, işçilik üzerindeki yüklerin azaltılmasını sağlayacak önlemler alınabilir.
- Özellikle tekstil ürünlerinde Türk firmalarının kendi markalarını geliştirmeleri ve Türkiye'deki tekstil ihracatçılarının büyük bir kısmı KOBİ'lerden oluşması nedeniyle geniş ihracatçı kesimlerinin koşullar ve ihtiyaçlarını dikkate alan farklı ve çeşitli yöntemlerin de uygulanması gereklidir.
- Üretimde bilgi ve teknoloji yoğunluklu ürünlere öncelik verilmelidir.

- Çin, ekonomik gelişme sürecinde tarım sektörünü ihmal etmiştir. Dünyanın en kalabalık nüfusuna sahip olması, gelecekte Çin'in tarım ürünleri ithalatında büyük artışlar olmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Türkiye, Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) çerçevesinde yapılacak yatırımlarla Çin'in hububat ve diğer gıda maddeleri ithalatından önemli pay alabilir.
- Türkiye'nin rekabet avantajına sahip olduğu alanlar, Çin'in ihtiyaçlarından ve değişen koşullarından kaynaklanan talepler ile karşılaştırılarak, potansiyeli yüksek ihracat kalemleri tespit edilmeli ve Türk üreticilerin bu kalemlerde Çin'e ihracat yapmaları için özel teşvik mekanizmaları geliştirilmelidir.
- Küresel ticarete Çin'in "oyunun kurallarını" değiştirdiği gerçeği karşısında Türkiye'nin Çin'i suçlamak yerine, değişen şartlara ayak uydurarak küresel çerçevede kendisini doğru konumlamaktır.
- Doğrudan yatırım, çift yönlü bir yol olmalıdır. Çin'deki Türk yatırımlarının artırılması konusunda; (i) Çin'e büyük, kurumsallaşmış, sosyal sorumluluk bilinci yüksek Türk firmalarının girmesi teşvik edilmesi; (ii) burada yatırım yapacak olan Türk firmaları, Çin'i artık sadece ucuz iş gücü ve girdi temelinde değerlendirmekten vazgeçerek Çin'in hızla artan teknolojik ve bilimsel kapasitesini de göz önünde bulundurarak planlarını buna göre yapmalıdır.
- Çin'i tek başına değil de Asya-Pasifik'in bir parçası olarak ele almak, ekonomik ve ticari açıdan bakıldığında Çin pazarının diğer bölge ülkelerine açılan bir kapı olarak kullanılması çerçevesinde anlamlı görülmektedir.
- Çin tek ve büyük bir pazar olarak algılanmamalıdır. Çin'in farklı bölgelerinde farklı kalkınmışlık seviyeleri söz konusu olduğu gibi ülkenin değişik bölgeleri arasında ekonomik açıdan büyük uçurumlar da söz konusu olabilmektedir.

3.2.1. Türkiye'nin ihracatına Çin'in etkisi

DTÖ'ye üye olduktan sonra Çin daha liberal bir pazar haline gelmiş bu durum beraberinde sadece dünyadaki diğer ülkeler için değil aynı zamanda Türkiye için de Çin'in bir pazar olma imkânı ortaya çıkmıştır. 1993'de Türkiye'nin Çin ile ticaret fazlası varken, ihracatın ithalatı karşılama oranı %201 olarak gerçekleşmiş,

ilerleyen yıllarda ise ithalat ihracattan daha hızlı artarak bir açık söz konusu olmuş ve 2006’da ihracatın ithalatı karşılama oranı %7’ye kadar düşmüştür (Akçıl, 2008).

2015’de 2,41 milyar \$ hacime sahip olan Türkiye’nin Çin’e ihracatında ilk on kalem ürün tüm ihracatın %61,1’ine karşılık gelmektedir. Ayrıca aynı aşağıdaki Tablo 18’te görüldüğü üzere, Türkiye’nin Çin’e ihracatını büyük kısmı katma değeri düşük hammaddeler olan maden ve metal cevherleri gibi ürünlerdir. Bu durum, Türkiye’nin ihracatının Çin’in hammadde talebinde ve küresel piyasalardaki emtia fiyatlarında oluşan dalgalanmalara karşı kırılgan hale getirmektedir. Dolayısıyla, ihracatın dışsal etkenlere karşı daha korunaklı bir hale getirilerek sürdürülebilir büyümeye kavuşturulabilmesi için Türkiye’nin Çin’e ihracatında yeni açılımlara gidilmesi, potansiyel taşıyan ürünlerin tespit edilerek bu ürünlerin ihracatının artırılması yönünde aktif bir şekilde çalışmalar yapılması gerekmektedir (Atlı, 2016, s. 11).

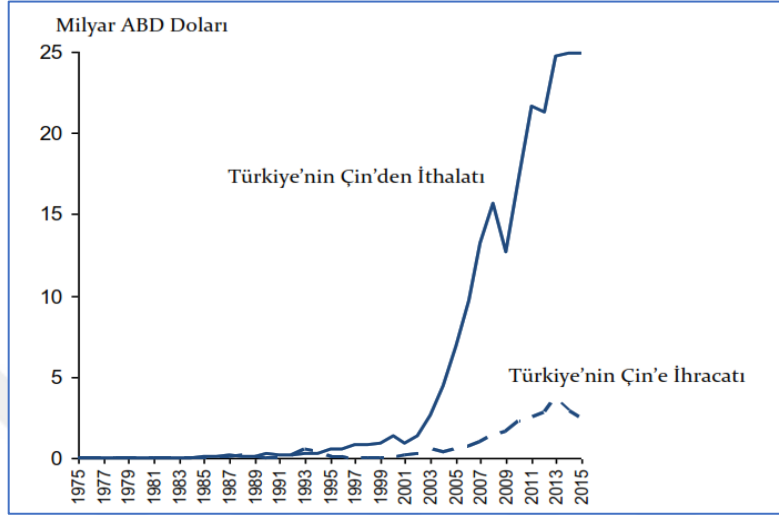
Tablo 18: Çin’e İhracat Edilen İlk 10 Kalem Ürün (2015)

	Ürün Grubu	Çin’e İhracat (‘000 \$)	Pay (%)
1.	Mermer, traverten, ekosin ve inşaata elverişli kireçli taşlar	725.974	30,1
2.	Krom cevherleri	186.003	7,7
3.	Kurşun cevherleri	117.258	4,9
4.	Kıymetli metal cevherleri	114.744	4,8
5.	Bakır cevherleri	111.212	4,6
6.	Tabii boratlar ve bunların konsantreleri, tabii borik asit	108.305	4,5
7.	Yün ve yapağı	28.442	1,2
8.	Merkezi ısıtma kazanları	28.196	1,2
9.	Dokunmuş halılar ve dokumaya elverişli maddelerden diğer yer kaplamaları	27.189	1,1
10.	Tıpta, cerrahide, dişçilikte ve veterinerlikte kullanılan alet ve cihazlar	25.697	1,0

Kaynak: (Birleşmiş Milletler COMTRADE)

Şekil 4 ve Tablo 19’da da açıkça görüldüğü üzere Türkiye’nin Çin’e ihracatı 1999’dan beri ithalat kadar hızlı olmasa da her yıl düzenli olarak artış göstermiş, bu dönem içerisinde sadece 2004, 2014 ve 2015’te bir önceki yıla göre azalma eğilimine girmiştir. Türkiye’nin Çin’e ihracatının 2014 yılındaki bir yıl öncesine göre %20,5; 2015 yılında ise yine bir yıl öncesine göre %15,6 seviyesinde azalması büyük ölçüde talep tarafındaki daralmadan kaynaklanmaktadır. Çin’deki ekonomik büyümenin son

dönemlerde hız kesmesinin neden olduğu bu durum, Türk ihracatçısının Çin’de bundan sonra daha çetin şartlarla karşı karşıya olacağına işaret etmektedir (Atlı, 2016, s. 9).

Şekil 4: Türkiye-Çin Ticareti (1975-2015)

Kaynak: (TÜİK)

Tablo 19: Türkiye-Çin Dış Ticaret Rakamları: 2005-2014 (Bin \$)

Yıl	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2005	549.763,6	6.885.399,5	7.435.163,2	-6.335.635,9
2006	693.037,5	9.669.110,1	10.362.147,7	-8.976.072,6
2007	1.039.523,1	13.234.091,8	14.273.614,9	-12.194.568,8
2008	1.437.203,9	15.658.210,4	17.095.414,3	-14.221.006,6
2009	1.600.296,2	12.676.572,8	14.276.869,0	-11.076.276,5
2010	2.269.175,5	17.180.806,4	19.449.981,9	-14.911.631,0
2011	2.466.316,1	21.693.335,5	24.159.651,6	-19.227.019,4
2012	2.833.255,3	21.295.241,8	24.128.497,1	-18.461.986,6
2013	3.600.865,3	24.685.885,3	28.286.750,7	-21.085.020,0
2014	2.861.135,8	24.918.222,7	27.779.358,5	-22.057.086,9

Kaynak: (TÜİK)

3.2.2. Çin'in ekonomik gelişiminden etkilenen sektörler

2000'li yıllar, Türkiye-Çin ekonomik ilişkilerinin yeni boyuta götüren bir dönem olmuştur. Bu dönemde, ikili ticaretin 1990'lı yıllarda ortaya çıkan ticaret dengesizliği daha da artış gösteren dönem olmuştur. Bu dönem içerisinde Çin menşeli ucuz tüketim mallarının diğer ülkelerin iç piyasalarına akın ettiği gibi Türkiye'ye de akın etmiştir. Çin'in 2001 yılında DTÖ'ne üye olmasıyla, 2005 yılındaki tekstil ve

hazır giyim ürünlerine yönelik kotaların kaldırılması; Türkiye ihracatın %30'nu oluşturan ve 2 milyon çalışan istihdam eden Türk tekstil sektörüne zarar vermiştir (Dış Ticaret Müsteşarlığı [DTM], 2006).

Pazar ve ticaret potansiyeli açısından Türkiye için fırsat ve tehditleri beraberinde getiren Çin için uzun dönemli bir strateji belirlenmelidir. Çin başta olmak üzere, iş gücü maliyeti çok düşük olan Uzak Doğu ülkelerinin düşük kaliteli ve ucuz ürünlerde sahip olacağı üstünlük dikkate alınarak, Türkiye'nin uluslararası piyasalarda tekstil ve konfeksiyon sektöründeki payının ve rekabet gücünün korunabilmesi için, sektörün yeniden yapılandırılması bir zorunluluktur. Çin ile ekonomik ilişkiler uzun vadeli olarak, karşılıklı fayda prensibine üzerine inşa edilirken, öncelikli olarak, mevcut sıkıntıları ele almak, sebeplerini net olarak tanımlamak ve bu konuda doğru ve amaca uygun çözümler üretmek gerekmektedir (Akçil, 2008).

3.2.3. Çin'in Türkiye ihracatına olumsuz etkileri

Dış ticaretin açık vermesini sadece Çin'in sahip olduğu düşük işçilik avantajıyla izah etmek mümkün olmayıp tekstil hazır giyim başta olmak üzere, birçok dalda DTÖ üyeliğinin getirdiği imkânlarla dünya pazarına girişte yeni avantajlar elde etmesi ile uyguladığı ihracatta yönelik devlet destek ve teşvikleri sayılabilir. Dış ticaretin açık vermesinin başlıca nedenleri (Sandıklı ve Güllü, 2005, s. 314-315):

- Çin izlediği dış ticaret politikasında ticaretin yapma hakkı belirli firmalara verilmekte ve bu firmaların yaptığı ithalat ve ihracat da ayrı izne tabi olmaktadır.
- Gümrük vergisinin oranlarının yüksek olması ve gümrük uygulamalarının eş güdümlü olmaması bu ülkeye ihracat için dezavantaj oluşturmaktadır.
- Çin dış ticaretinin yarısından fazlasını yürüten yabancı şirketlerin sadece üretim yapabilmek için ihracat izini alabilmeleri ithalatı sınırlamaktadır.

- Döviz kontrolü ve düşük kur politikasının uygulanması Çin'in ithalatının kısıtlamaktadır. Türkiye'deyse döviz serbestliği mevcuttur ve Türk Lirasının Çin Yuanı karşısında sürekli değerli kalması ithalatı kolaylaştırmaktadır.
- İş gücü başta olmak üzere üretim faktörlerinde Çin'in sahip olduğu avantajlar ve üretim maliyetlerinin düşüklüğü Çin mallarının rekabet gücünü artırmaktadır.
- Türkiye'de Çin'den ithalat yaparak tekrar yurtiçi ve yurtdışı piyasalara pazarlamak amacıyla kurulmuş olan yerli ve Çin sermayeli ticari firmalar bulunmaktadır. Bu tür firmalar Çin mallarının Türkiye'deki dağıtım kanallarını oluşturmakta ve ithalatın artmasına katkıda bulunmaktadırlar. Tam tersine Türk mallarının dağıtımını ve pazarlamasını yapan bu tür ticari firmalar Çin'de az bulunmaktadır.
- Türk firmalarının Çin pazarı hakkında yeterli bilgiye sahip olmamaları ve ürün çeşitliğinin sınırlı olması, Çin'e yönelik ihracatı belirli ölçüde sınırlamaktadır.

Türkiye DTÖ yükümlüklerinin yerine getirmek ve AB'ne üye olmak çabalan içerisinde, dışa açılma ve ticaretin serbestliği açısından Çin'e göre daha başarılı olmuştur. Bu da Çin'in Türkiye'ye yönelik ihracatını kolaylaştırmıştır (TÜSİAD, 2006).

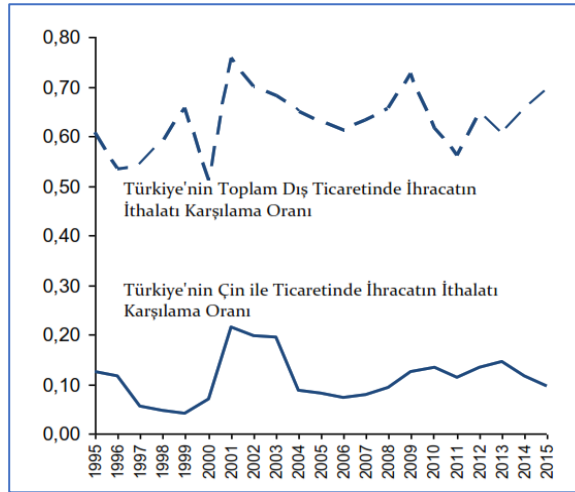
3.2.4. Türkiye dış ticaretinin yapısal durumu

Türkiye Çin ile olan dış ticaretinin yapısal durumu (Tablo 20) *A grubu ürünler*; mevcut pazar payını korumaya ve pazar payının kalıcı hale gelmesi için çalışmalar yapılması gerekir. *B grubu ürünler*; rekabet gücünü artırmaya yönelik çalışmalar yapılması gerekir. *C grubu ürünler*; katma değeri artırarak ürün çeşitlendirilmesine gidilmeli ve böylelikle pazarda yeni alanlar meydana getirilmelidir. *D grubu ürünler*; pazardaki mevcut talep yüksekliğine karşılık verilerek ticaret hacmi artırılmalıdır. *E grubu ürünler* ise pazara giriş çalışmalarına öncelik verilmelidir (Atlı, 2016, s. 2).

Tablo 20: Türkiye'nin Çin'e İhracatında Potansiyel Taşıyan Hedef Ürünler

	A Grubu	B Grubu	C Grubu	D Grubu	E Grubu
	Türkiye'nin ihracatının yüksek olduğu, yüksek ihracat potansiyeli taşıyan, Çin'in dünyadan alımlarını yüksek oranda artırdığı ürünler.	Türkiye'nin ihracatının yüksek olduğu, yüksek ihracat potansiyeli taşıyan, Çin'in dünyadan alımlarını düşük oranda artırdığı ürünler.	Türkiye'nin ihracatının yüksek olduğu, orta/düşük ihracat potansiyeli taşıyan, Çin'in dünyadan alımlarını yüksek oranda artırdığı ürünler.	Türkiye'nin ihracatının orta seviyede olduğu, çok yüksek ihracat potansiyeli taşıyan, Çin'in dünyadan alımlarını yüksek oranda artırdığı ürünler.	Türkiye'nin ihracatının düşük olduğu ya da hiç olmadığı, çok yüksek ihracat potansiyeli taşıyan, Çin'in dünyadan alımlarını yüksek oranda artırdığı ürünler.
	Üzüm, hurma, incir, çikolata, kakaolu gıdalar, zeytinyağı		Kakaosuz seker ürünleri, makarna, kuskus, reçel, jöle, marmelat.	Yumuşakçalar, kabuklu hayvanlar, üzüm şırası ve şarabı, kahve ve çay hülasesi, malt bira ve malt hülasesi, margarin, kuru baklagiller.	Şekerler ve seker şurupları, balık filetoları, peynir, kayısı, kiraz, şeftali, erik, yaprak tütün ve tütün ürünleri.
	Kürkler, pamuklu mensucat, pamuk ipliği, deri ve köseleden giyim eşyası.	Deri ve kösele, deri ve kösele hazırlanması için makineler, mensucat ve deri için kimyasal boya, dokunmamış mensucat.	Yatak çarşafı, masa örtüsü, kadın, erkek ve çocuk giyim ürünleri, tişört, fanila, atlet, kazak, hırka, külotlu çorap, kürkten giyim eşyası, dokuma halılar.	Ayakkabı, şal, eşarp, iç çamaşırı, kemer ve askılar, karde edilmiş yün iplikleri, dokuma yer kaplamaları.	Spor, kayak ve yüzme kıyafetleri.
	Motorlu taşıt parçaları, dış lastik, iç ve dış lastik için mensucat.				Emniyet camları, motorlar için ateşleme tertibatları.
	Nikel cevheri, sünger taşı, zımpara taşı.			Petrol gazları ve diğer gazlı hidrokarbonlar, külçe çelik, elektrik enerjisi üretim grupları ve rotatif elektrik konvertörleri	
	Tıbbi aletler, ev işlerinde kullanılan cihazlar, tarım makineleri, telefon ve kayıt cihazları.		Radyatör, yıkama makineleri.		
		Pompa, hortum ve borular, musluklar, valfler, elektrik transformatörleri, izole teller, santrifüjler sıvı ve gaz filtreler.		Elektronik entegre devreler, yağlama müstahzarları, yüklem boşaltma araçları, kondansatörler.	Petrol gazları ve diğer gazlı hidrokarbonlar, külçe çelik, elektrik enerjisi üretim grupları ve rotatif elektrik konvertörleri.
		Petrol yağları, propilen, akrilik polimerler, yüzeyaktif organik maddeler.			
		Mobilya		Elektrik süpürgeleri, sadık ve bavullar, aynalar, motosiklet, vurmali müzik aletleri, haşarlat öldürücü, süpürge ve fırça, güzellik ürünleri, mikrofon ve hoparör, atlı karınca ve salıncak.	
				Ağız ve diş sağlığı ürünleri, tıpta kullanılan mobilyalar, eczacılık maddeleri, ortopedik cihazlar	

Kaynak: (Ath, 2016)

Şekil 5: Türkiye'nin Dünya ve Çin ile Olan Dış Ticaretinde Denge

Kaynak: (TÜİK)

Şekil 5'de görüldüğü gibi Türkiye'nin Çin'e yaptığı ihracatın bu ülkeden yapılan ithalatı karşılama oranı da son derece düşük bir seviyededir. 2015'de Türkiye'nin toplam dış ticaretinde bu oran %69,4 olarak gerçekleşmişken, Çin ile olan

ticarete ihracatın ithalatı karşılama oranı %9,7 seviyesinde kalmıştır. Türkiye'nin yaşamakta olduğu kronik cari açık sorunu düşünüldüğünde, Çin ile olan ticaretindeki bu durumun ülke ekonomisi üzerine olumsuz yönde bir baskı oluşturduğu anlaşılmaktadır (Atlı, 2016, s. 10).

3.2.5. Türkiye'de ve Çin'de imalat sanayinin yapısı

Türkiye'de sanayileşmenin öncelikli hedef olarak belirlendiği 1950'li yılların başlarında neredeyse tamamı devlet öncülüğünde olmak üzere kayda değer bir sanayileşme atılımı gerçekleştirilmiştir. Türkiye ekonomisinin uzun dönemli gelişimi farklı dönemlere ayrıldığında (i) 1980 öncesi dışa kapalı bir sanayileşme stratejisinin izlendiği dönem, (ii) 1980'lerden itibaren Türkiye'nin dışa açık sanayileşme stratejisi izlendiği dönem, (iii) 1990'ların ortalarından itibaren ekonomik entegrasyonlara yönelik sanayileşme stratejisine geçildiği dönem olarak üçe ayrılmaktadır. Bu stratejiler çeşitli farklılıklarla da olsa birçok gelişmekte olan birçok ülkede genellikle aynı sırayla ve aynı amaçlarla uygulanmıştır. Bu dönemlere ilişkin daha ayrıntılı açıklamalar aşağıda kısaca verilmiştir (Şahin, 2015).

1980 Öncesi Dönem: İthal İkameci Sanayileşme Stratejisi

Türkiye'de 1980 öncesi dönemde ithal ikameci sanayileşme stratejisi uygulanmıştır. İthal ikameci sanayileşme stratejisi; ithal edilen sanayi ürünlerinin yüksek gümrük duvarları arkasında ülke içinde üretilmesiyle sanayileşmenin gerçekleştirilmesidir. Bu stratejinin özünde dışarıdan alınan malların ülke içinde üretilmesi bulunmaktadır. İthal ikameci sanayileşme stratejisi ile Türkiye'de dayanıklı tüketim mallarından ara mallara kadar uzanan bir sanayileşme hamlesi yaşanmıştır (Kepenek ve Yentürk, 2009, s. 414-416).

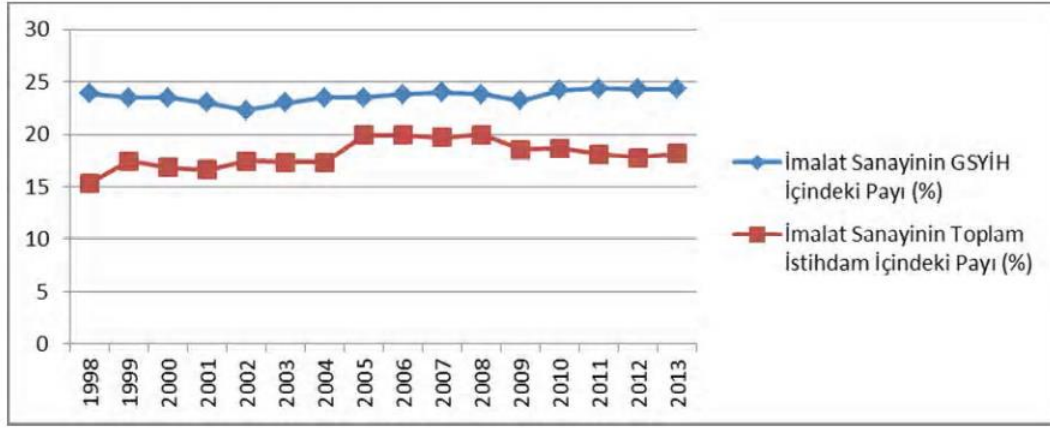
İthal ikameci sanayileşme politikalarının ülkeyi dış ödemeler sorunu ile karşı karşıya getirmesinde; kurulan bazı sanayilerde teknoloji transferinin gerektiği ölçüde yapılmamış olması, bazı sanayilerin ise girdi bakımından dışa bağımlı olarak kurulması ve ithal ikameci sanayileşmenin önemli ölçüde montaj sanayine kayması neden olarak sıralanabilir (Akiş, 2008). 1970'lerin ikinci yarısında yaşanan çalkantılı dönemi izleyen,

1980’li yıllarda ekonomi politikalarında önemli yapısal dönüşümler gerçekleşmiştir. İthal ikameci politikalardan vazgeçilmesi bu dönemin sanayi politikalarındaki temel dönüşüm olmuştur. Ayrıca finansal ve ticari serbestleşme de bu dönemde başlamış ve merkezi müdahalelerle yürütülen iç talebe yönelik ithal ikameci sanayileşme modeli terk edilerek serbest piyasa güçlerine duyarlı ve rekabete açık ihracata yönelik kalkınma stratejisi benimsenmiştir (Doğruel ve Doğruel, 2008, s. 36).

1980 Sonrası Dönem: İhracata Dayalı Sanayileşme Stratejisi

Bu dönemde ithal ikameci politikalardan vazgeçilerek dış ticarete ve sermaye piyasasında önemli serbestleşmelere gidilmiş, yerli ve yabancı sermaye teşvik edilmiş ve ekonomi yeniden yapılandırılmıştır. Türkiye’de 1980 yılından sonra uygulanmaya başlayan sanayileşme politikalarının dayandığı uygulamaları gümrük duvarlarının indirilmesi, devalüasyonlarla paranın değerinin düşürülmesi, iç talebin ve işgücü maliyetlerinin düşürülmesi ve dışsarıma doğrudan parasal destekler olarak özetlemek mümkündür (Kepenek ve Yentürk, 2009, s. 318).

Bu stratejiler doğrultusunda daha çok imalat sanayi ihracatının artırılmasına odaklanılmış ve çeşitli teşvik ve yatırımlar uygulamaya konulmuştur. Böylelikle sanayi ürünleri ihracatı sürekli artmış ve sanayi sektörünün GSMH içindeki payı giderek artış göstermiş ve tarım ürünleri ağırlıklı olarak gerçekleştirilen ihracattan, katma değeri yüksek sanayi ürünleri ağırlıklı ihracata geçilmiştir. Dışa açılma stratejisi ile uluslararası rekabet gücüne sahip bir sanayi yapısına ulaşmak hedeflenmiş ve ekonomide dinamik karşılaştırmalı üstünlüğe sahip ürünlerin üretilerek ihraç edilmesine öncelik verilmiştir. Türkiye’de imalat sanayinin genel yapısına bakıldığında sanayi sektörü içinde en büyük paya sahip olan alt sektör imalat sanayidir. İmalat sanayi istihdam ve üretimde önemli bir paya sahip olması nedeniyle ekonomiyi diğer sektörlerden daha iyi temsil etmektedir. Türkiye’de 1980 kararlarının alınmasıyla birlikte sanayileşme yolunda uygulanan politikalar, esasında sanayi sektörü içerisinde imalat sanayinin payının artırılmasına yöneliktir. Türkiye ekonomisinde yaşanan yapısal dönüşümün her döneminde en temel ve dinamik unsur olan imalat sanayi ekonomik göstergeler açısından ortaya koymuş olduğu performans nedeniyle büyük önem arz etmektedir (Şahin, 2015).

Şekil 6: Türkiye’de İmalat Sanayinin Ekonomideki Yeri: 1998-2013

Kaynak: (TÜİK)

İmalat sanayinin ekonomik büyümeye katkısı, GSYH’den aldığı pay ve imalat sanayinin toplam istihdam içindeki payı ile değerlendirilmektedir. Şekil 6’da imalat sanayinin ekonomideki yeri görülmektedir. İmalat sanayinin GSYH içindeki payı 1998 yılında %23,9 toplam istihdam içindeki payı %15,36 iken, 2000 yılında imalat sanayinin GSYH içindeki payı %23,5 ve toplam istihdam içindeki payı %16,85 olarak gerçekleşmiş ve 2013 yılına gelindiğinde bu oranlar %24,3 ve %18,14 olmuştur (Şahin, 2015).

Çin’de Sanayileşme Süreci incelendiğinde Çin Halk Cumhuriyeti’nin kuruluşundan itibaren sanayileşme süreci devlet öncülüğünde gerçekleştirilmiştir. Çin’de gerçekleşen sanayileşme sürecini iki farklı dönem halinde ele almak mümkündür. Bunlardan *ilki* Çin’in 1978 öncesi dışa kapalı bir sanayileşme stratejisi izlediği dönem, *ikincisi* 1978 sonrası ekonominin dışa açılması ile birlikte izlenen dışa açık sanayileşme stratejisinin izlendiği dönemdir. Bu dönemlerde izlenen stratejiler çeşitli farklılıklara sahip olmakla birlikte aşağıda detaylı biçimde açıklanmıştır.

1978 Ekonomik Reform Öncesi: Mao Dönemi

Çin Halk Cumhuriyeti 1949 yılında Komünist Devriminin ardından Çin Komünist Partisince Mao Zedong liderliğinde kurulmuş ve otuz yıllık süre boyunca dışa kapalı komünist bir sistemle idare edilmiştir (Ekinci, 2005, s. 64). O dönem ekonomik çıktı, kaynak dağılımı ve fiyatlar devletin kontrolünde bulunmakla

birlikte, Çin hükümetinin esas amacı Çin ekonomisinin kendi kendine yeterliliğini sağlamak olmuştur (Morrison, 2014). Çin’de 1950’li yıllarında diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi ağır sanayinin hızlı gelişmesine dayalı bir strateji izlenmiştir. Sermaye ve teknoloji yoğun ağır sanayiye geliştirme stratejisi, o zamanki sermaye kıtlığı ve emek yoğun faktör donanımına sahip ekonomik yapı ile uyum sağlayamamıştır. Piyasa mekanizmasının bu strateji ile çalışması mümkün olmadığı için Çin’de ağır sanayi sürecinde merkezi plan önemli rol oynamıştır (Chen ve Demurger, 2002).

Tablo 21’de ekonomik reformlar öncesi, Çin’de yapılan yatırımların sermaye yapıları içinde ağır sanayinin payının yüksek olduğu görülmektedir. Ağır sanayiye dayanan kalkınma stratejisinde, girdi ve çıktı fiyatları merkezi yönetim tarafından belirlendiğinden dolayı, firmalar serbest üretimden yoksun kalmış ve verimlilik azalarak endüstriyel çıktı düşmüştür. Ağır sanayinin sermaye yoğun ara malı ithalini gerektirmesi, Çin’de ağır sanayi için yeterli miktarda döviz bulunması ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Çin’in ihracatının az olması ve ihracatının doğal kaynak temelli ve düşük katma değerli tarımsal ürünlerden oluşması döviz ihtiyacının karşılanmasına yardımcı olamamıştır. Çin hükümeti ara malı ithalatının maliyetini düşürmek amacıyla kendi parasını dolar karşısında devalüe etmiştir. Girdi maliyetlerini azaltmanın yanı sıra kentte çalışan işçilerin nominal ücretleri düşük seviyede tutulmuştur. Ağır sanayiye öncelik veren yaklaşım, sistemin bozukluğundan dolayı başarılı olamamıştır (Şahin, 2015).

Tablo 21: Çin’de Yatırımların Sermaye Yapısı: 1953-1978 Dönemi (%)

Yıl	Tarım	Hafif Sanayi	Ağır Sanayi	Diğer Sektörler
1953-1957	2.7	6.3	35.2	55.9
1958-1962	4.4	6.1	53.8	35.7
1963-1965	8.1	3.9	46.0	42.1
1966-1970	3.7	4.4	51.1	40.8
1971-1974	4.3	5.9	49.2	40.6
1975-1978	3.3	5.9	50.0	40.8

Kaynak: (Chen ve Demurger, 2002).

Ekonomik Reform Sonrası: Deng Xiaopong ve Sonrası Dönem

Çin'in 1949'da kuruluşundan beri uyguladığı planlı ekonomi belirli bir zamandan sonra etkinliğini kaybederek ekonomide canlılığa ve gelişime engel olmaya başlamıştır. Bu gerekçelerle 1970'li yılların sonundan itibaren Çin'de planlı ekonomi sistemini değiştirmeye yönelik reformlar başlatılmıştır. Hükümet politikalarındaki değişiklikler özel sektörün önemli rol oynadığı piyasa odaklı ekonominin ortaya çıkmasına yardımcı olmuştur. Serbest piyasa ekonomisi ve dışa açık ticaret modeli sayesinde ekonomik büyüme ve yaşam standardının yükseleceği ümit edilmiştir. Ekonomik reformları, Doğu Avrupa ülkelerindeki reformlara benzemesine rağmen, Çin'deki ekonomik reformların bazı ayırıcı özellikleri bulunmaktadır. Birincisi, Sovyetler Birliği'nin aksine Çin siyasi sistem değişikliği yapmamış ve siyasi istikrarı korumayı başarmıştır. İkincisi, Çin'de reform sürecinin bir planı olmamakla birlikte her adım önceki aşamada elde edilen deneyim sonucunda gerçekleştirilmiştir. Üçüncüsü, sanayi girişimi ve devletin ekonomideki rolü konusunda reform yapan diğer Sosyalist ülkelerin aksine, Çin ekonomik reformlara kırsal alanda başlamıştır. Çin'in reform stratejisi iki raylı yaklaşım olarak adlandırılmaktadır. Bu yaklaşımın temeli, ekonominin mevcut planlı bölümünün yanı sıra piyasaya dayanan bir ekonomik alan oluşturması ve bu alanın öneminin zaman içinde artırılması olmuştur (Yılmaz, 2012, s.3-4).

Reform süreci aşamalı fakat piyasa merkezli bir ekonomiye doğru ilerlemiştir. Hükümet bir programı ülke bazında uygulamadan önce farklı bölgelerde politikalar denemiştir. Kısa zamanda Çin ekonomik yapısını planlı ekonomiden piyasa ekonomisine, düşük verimlilikteki geleneksel tarımsal ekonomiden daha yüksek verimliliğe sahip olan sanayi sektörüne yönlendirerek endüstriyel ekonomik gelişimini sağlamıştır (Şahin, 2015).

2015 yılında Dünya Ekonomi Forum'u tarafından hazırlanan Küresel Rekabet Edebilirlik Raporu'nda da belirtildiği gibi Çin'de üretim maliyetleri giderek artmaktadır. Özellikle işgücü maliyetlerinin artması üretim maliyetlerini artırmakta ve emek yoğun sektörlerin Çin dışında arayışa girmesine sebep olmaktadır. İşçilik maliyetleri yanında Çin'de yüksek vasıflı teknik personel sayısı da yetersiz

kalmaktadır. Ayrıca, işgücünün geliştirilmesi kapsamında çocuk işçiliğini ve istihdam ayrımcılığını yasaklayan sözleşmeler onaylanmasına rağmen Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (UÇÖ; International Labour Organization, ILO) bazı temel sözleşmeleri henüz onaylanmamıştır (Gelir, 2017).

Çin'de imalat sanayinin genel yapısı incelendiğinde Çin'in endüstriyel yükselmesi ve başarılı yapısal dönüşümü gerçekleştirmesi, Çin'in kapalı ve tarıma dayalı ekonomisini dünya piyasası ile rekabet edecek düzeyde açık hale getirmesi ve karşılaştırmalı üstünlüğü takip eden bir kalkınma stratejisini benimsemesi ile gerçekleşmiştir. Çin'de endüstriyel büyüme dört aşamada gerçekleşmiştir (Yu, 2012):

- i. *İlk aşama (1978-1985):* Çin benzin ve petrol gibi doğal kaynak esaslı malların üretim ve ihracatını gerçekleştirmiştir.
- ii. *İkinci aşama (1986-1995):* Çin emek-yoğun mal ihracatını artırarak hızlı büyüme sürecine girmiştir.
- iii. *Üçüncü aşama (1996-2000):* Çin'in ana ihracatı elektrikli makine ve ulaşım ekipmanları olmuştur. Aynı zamanda bu dönemde Çin büyük bir makine ithalatçısı haline gelmiştir.
- iv. *Dördüncü aşama (2001- Günümüz):* Bilimsel ekipmanlar gibi yüksek teknoloji ürünlerin ihracatının olduğu aşamadır

Çin'in yatırım ortamı, yatırım ortamındaki en önemli araçlardan biri olan teşvikler kapsamında incelendiğinde, yabancı yatırımların, özel ekonomik bölgeler, geliştirme bölgeleri ve bilim parkları dahil olmak üzere birçok bölgede gelir vergisinden, kaynak ve arazi kullanım ücretlerinden ve ithalat-ihracat vergilerinde değişik indirimlerden faydalanabildiği görülmektedir. Bunlara ek olarak, Çin'de temel altyapı hizmetlerinde, izin ve onay süreçlerinde ve finansman desteğinde yabancı yatırımlara öncelik verilmektedir (Gelir, 2017).

Çin şimdilerde işletmelerin durumunda bazı değişiklikler yapmak için çalışmaktadır. Çin, sanayi zincirinin son noktasına doğru ulaşmak için olumlu çabalar sarf etmiştir. Yurtdışındaki birleşmeler ve satın almalar yoluyla ileri

teknolojiler ve markalar elde eden artan sayıda Çinli şirket vardır. Çin'in tedarik zincirindeki gücü giderek artmaktadır. Bununla birlikte, Çin malı markaların değerini önemli ölçüde artırmak için Çinli üreticiler, emek yoğun teknolojiden sanayi yoğun geçişi gerçekleştirmek için teknoloji, yönetim ve pazarlama gibi alanlarda rekabet edebilirliklerini geliştirmektedir. Parça imalatından bütün makinelerin imalatına kadar değişikliklerin yanı sıra ve tek bir işletmenin küreselleşmesinden, sanayi dönüşümlerini ve yükseltmelerini teşvik edecek olan birden fazla işletmenin küreselleşmesi adına Orijinal Tasarım Üreticisi ve Orijinal Marka Üreticisi uygulamalarını hayata geçirmiştir. Ayrıca "Made in China" ibareli ürünlerin dünyanın her yerinde ihraç edilmekte ve Çin ekonomisi ticaret fazlası vermeye devam etmektedir (Deloitte. 2011).

"Çin uyuyan bir devdir. Çin uyandığında dünyayı sarsacak." 1800'lü yıllar civarında diğer bir deyişle iki yüz yıl önce Napoleon Bonaparte tarafından söylenen bu söz yani Napolyon'un aforizması bugünlerde en azından makine endüstrisi (imalat sanayi) için doğruluğunu teyit etmektedir. Birkaç yıl içinde Çin, dünyanın en büyük makine üreticisi ve tüketicisi olmuştur. 2012 yılında, dünya çapındaki makine hacminin yaklaşık üçte biri Çin'de üretilirken, ülke küresel makine üretiminin yaklaşık dörtte birini satın almıştır. Dahası, Çin'in küresel makine endüstrisindeki öneminin daha da artacağı tahmin edilmektedir. Özellikle Çin'in daha karmaşık makineler üretme yetenekleri, tüm endüstrinin gelişimi için çok önemli olacaktır. Bu nedenle, Çin'in makine endüstrisindeki kilit rolü günümüzde tartışılmaz ve gelişimi önde gelen sanayi ülkeleri tarafından yakından izlenmektedir (Chrobot, 2014).

Çin'de şirketlere uygulanan vergiler arasında en başta şirket gelir vergisi yer almaktadır. Söz konusu vergi %25 olarak uygulanmaktadır. Belirlenen bazı yatırımlar için bu oran ileri teknoloji yatırımı olup olmamasına, firma büyüklüğü, bölge ve sektöre göre değişmektedir. Bu düzenlemeler yanında firmalara 3 yıl vergi indirim hakkı, 2 yıl ise vergi muafiyeti hakkı tanınmaktadır (Gelir, 2017).

Çin ve diğer Asya ülkelerindeki imalat sanayinin rekabet analizine dayanarak, rekabet gücü yüksek faktörlerin doğasında var olan ivmenin, her bir ekonomide rekabet gücü yüksek sektörler büyüdükçe ve daha az rekabetçi sektörler küçüldükçe,

sürdürülebilirliği arttırdığı sonucuna varılabilir. Çin hükümeti, 2010 yılının sonunda, yetersizliklerin hala mevcut olduğu yerleşik sektörleri güçlendirmeyi ve iyileştirmeyi ve enerji ve teknoloji alanlarını içeren yedi yeni stratejik sektörün hızlı gelişimini teşvik etmeyi amaçlayan 2010 yılı sonunda 12 inci Beş Yıllık Planını yayınlamıştır (Chrobot, 2014).

3.3. Türkiye-Çin İkili İlişkilerinin Boyutları

Çin'in 1978 sonunda, Türkiye'nin 1980 başında aldıkları radikal değişim kararlarıyla ekonomide dışa açılma politikasını benimsemişlerdir. Ancak her iki ülkede de önceki döneme kıyasla önemli değişiklikler olmasına karşın, 1980'lerde korumacılık sürmüş, dışa açılım sınırlı kalmış, Çin'deki reformlar Türkiye'ye oranla daha yavaş ve kısıtlı yapılmıştır. 1990'lı yıllarda, Türkiye'nin DTÖ ve Avrupa Birliği (AB) ile arasındaki anlaşmalardan doğan yükümlülüklerini yerine getirmesiyle dışa açılım süreci hızlanmış, dış rekabet, sektörler üzerinde etkili olmaya başlamıştır. Aynı şekilde Çin'de başlatılmış olan reformlar anayasada yapılan değişiklikler ile hızlandırılmış ve Çin, dış ekonomik ilişkiler ve ticaret açısından önemli gelişmeler kaydetmiştir. Bu çerçevede iki ülke arasındaki ekonomik ve ticari ilişkiler de gelişmiş, ticaret hacminde artış olmuş, birçok ticari temas ve anlaşma yapılmıştır (Yiğın, 2009).

3.3.1. Türkiye-Çin dış ticaretini etkileyen faktörler

Çin'in Türkiye ekonomisine yönelik başlıca olumsuz etkileri sıralamak gerekirse birbirinden farklı birçok faktöre değinmek gerekmektedir. Her bir faktör Türkiye ile Çin arasındaki dış ticareti etkileme konusunda farklı bir açıdan tesiri söz konusudur. Söz konusu faktöre ilişkin açıklamalar aşağıda kısaca verilmiştir (Tosun, 2014).

- *Dış Ticaret Dengelerini Bozucu Etkileri:*

Çin'in sahip olduğu düşük maliyetler (işçilik, enerji, kira vb.) ve katı ithalat politikası, Çin'e ihracat yapmaya çalışan şirketlerimizi zorlamaktadır. Bu nedenle, ucuz ürünler üreterek piyasaya giren Çin, korumacı politikalar uygulayarak özellikle son yıllarda dış ticaret dengesinin bozulmasında önemli bir aktör haline gelmiştir.

• *İhracat Performansına Olumsuz Etkileri:*

Çin Türkiye'nin potansiyel ihracat pazarlarında en büyük rakibidir. Çin Türkiye'nin ihracat pazarlarını ele geçirerek ve pazar fiyatlarını düşürerek, Türk ihracat firmalarının performansını olumsuz etkilemektedir.

• *Tüketim Malı İthalatını Artırıcı Etkiler:*

Çin'in düşük maliyetli tüketim mallarını iç piyasaya sokması ve bu malların artan oranda iç piyasadan talep görmesi, Türkiye'nin tüketim malı ithalatlarını artırıcı etki yaratmaktadır. TÜİK verilerine göre; Türkiye'nin Çin'den tüketim malı ithalatı, 2001'de 232,44 milyon dolar iken, bu rakam 2011'de 10 yıllık bir süreçten sonra yaklaşık 22 kat artışla 5.135,69 milyon dolar olmuştur.

• *Ara Mal İthalatını Artırıcı Etkiler:*

Çin'in özellikle son yıllarda teknolojik üretimde etkinleşmesine de bağlı olarak, Türk ihracat sektörleri artan oranda Çin'den makine-teçhizat, haberleşme, elektronik cihazlar, radyo televizyon, optik aletler 149 ve ana metal ara mal ithalatı yapmaktadır. Türkiye'de Dahilde İşleme Rejiminin de etkisiyle, giderek Asya'dan al Avrupa'ya sat "Asyalılaştırma Olgusunun" oluşması Türkiye'de üretimi zayıflatmakta, yerli girdiler ile ihracat yapma noktasında sıkıntılar doğurmaktadır. Türkiye Merkez Bankası'nın, 2010 yılında yayınladığı "Türkiye İmalât Sanayisi'nin İthalat Yapısı" adlı çalışmada 1994 yılında 100 olarak belirlenen ara mal ithalat endeksi 2008 yılında 250'nin üzerine çıkmıştır. TÜİK verilerine göre; Türkiye'nin Çin'den ara malı ithalatı, 2001'de 488,71 milyon dolar iken, bu rakam 2011'de 10 yıllık bir süreçten sonra 19 kattan fazla artışla 9.423,92 milyon dolar olmuştur.

• *Fiyat Baskısı:*

Çin'in düşük maliyetli ürün üretmesi ve ihracat için devletten yüksek oranlı teşvik ve hibeler alması uluslararası pazardaki fiyatlara yansımaktadır. Çin'in verdiği düşük fiyatlar Türk firmalarının ihraç ürünleri fiyatlarına yansımakta, bu durum Türk firmalarının kârlılıklarını ve ihracatını olumsuz etkilemekte ve aynı zamanda ülkemizin dış ticaret hadler oranını geriletmektedir.

- *Kayıt Dışı İthalat:*

Küçük ve orta ölçekli firmalar tarafından yapılan ithalatta düşük fatura kullanımı, açıktan ödeme, vb. yöntemler nedeniyle gerçek ithalat rakamının resmi rakamların çok daha üzerinde olduğu tahmin edilmektedir.

- *Doğrudan Yabancı Yatırımlarda Azalma:*

Çin'in giderek yüksek oranlı Doğrudan Yabancı Yatırım çekmesi ve bölgedeki diğer Asya ülkeleri ile Çin'in ekonomik entegrasyonu (Hong Kong, Güney Kore, Tayvan, Singapur Endonezya ve Malezya) yabancı yatırımların başta Çin olmak üzere bu ülkelere kaymasının ülkemiz ekonomisine olumsuz etkileri mevcuttur.

- *Ödemeler Dengesinde Bozulma ve Artan "Sıcak Para" İhtiyacı:*

Çin'in rekabet üstünlüğüne bağlı olarak ihracatımıza yarattığı olumsuz etki ve Çin kaynaklı devasa dış ticaret açığı, Çin'in Türk turizmine desteği olmaması, bunun yanında Çin'in inşaat sektöründe Türkiye'nin potansiyel pazarlarındaki tehdidi Çin kaynaklı kayıt dışı ithalat nedeniyle açıktan ödemeler Türkiye'den Çin kaynaklı çıkan ve temin edilemeyen devasa döviz ortaya çıkartmaktadır. Bu durum cari işlemlerde ödemeler dengesine olumsuz olarak yansımakta ve ülkeyi faiz giderlerine katlanılmış dış fonlara daha açık hale getiren önemli faktörlerden biri olmaktadır. 2001 yılında 3,8 milyar dolar olan cari denge, 2005 yılında -22,10 milyar dolar'a gerilemiş, 2008 yılında ise -41,70 milyar dolar olmuştur. Dolayısıyla son yıllarda döviz gelirleri dış borç servisini karşılamada yetersiz kalmaktadır. Bu durum doğal olarak Türkiye'ye döviz girişinin artışıyla birlikte, yabancı yatırımlar için Türkiye'yi daha kırılgan bir hale getirmektedir. Ayrıca bu kırılganlık Türkiye'de dış borçlar açısından tehlikeli etkilere sahiptir.

- *İstihdama Olan Zarar:*

Bir ülkenin dengesiz bir şekilde yüksek miktarda ithalat yapması; ülke içerisindeki işgücünün yeterince finanse edilememesine, ülke üretiminin olumsuz etkilenmesine, işsizliğin artmasına ve bu durumlara bağlı olarak ülke içerisinde huzursuzluklara neden olmaktadır. 2011 yılında Çin'in yol açtığı dış ticaret açığı

19,22 milyar dolardır. Türkiye’de söz konusu olan son zamanlardaki maliyet odaklı ithalatlar ve Çin’in ihracat hacmine olumsuz etki potansiyeli, Türkiye’nin istihdamını olumsuz etkilemekte ve işsizliğe yol açmaktadır.

• *İhracat Karması Ürünleri En Yakın Rekabetçi Alternatif Üretim Karmasına Sahip Ülke Olması:*

Çin’de konumlanmış sektörler çok güçlüdür. Çin’de birçok sektörde kaliteye göre, düşük fiyatlı veya ikame, özel isteğe göre üretim yapan ve rekabetçi fiyat teklifleri sunan birçok firma vardır. Bu sektörler hem ileri teknoloji üretirken hem de geniş ölçekte emek yoğun üretim yapabilmektedir, dolayısıyla Çin’in elindeki ekonomik sektörler Türkiye’nin elindeki birçok sektörün hemen hemen alternatifine sahiptir.

• *Bilgi Teknolojisi Ekipmanlarının İthal Edilmesi:*

Türkiye’nin bilgisayar ve donanımları-cep telefonu-kamera-fotoğraf makineleri, akıllı elektronik cihazlar, elektronikli makineler ve ekipmanları vb. ürünleri yüksek oranlı ve sürekli olarak Çin’den ithalatı bu ürünlerin üretiminde ülkemizi ihtisaslaşmadan uzak tutmaktadır.

3.3.2. Ticari ve ekonomik ilişkilerde karşılaşılan başlıca sorunlar

Türkiye’nin Çin Halk Cumhuriyeti ile ticari ve ekonomik ilişkilerinde Türkiye aleyhine büyümeye devam eden bir ticaret açığı bulunmaktadır. Türkiye’den Çin’e 2015 yılında toplam 2,4 milyar dolarlık ihracat yapılırken aynı önemde Çin’den yapılan ithalat 24,9 milyar dolara çıkmıştır. Türkiye halen Çin’e yaptığı her bir dolarlık ihracata karşılık bu ülkeden on doların üzerinde ithalat yapmaktadır. Bu eğilimin devam etmesi durumunda, 2010 yılında iki ülke hükümetleri tarafından açıklanmış olan, 2020 yılına kadar 100 milyar dolarlık ticaret hacmi hedefine ulaşırsa Türkiye’nin cari açığı üzerinde yılda 80 milyar doların üzerinde bir yük oluşmuş olacaktır (Atlı, 2016: 7).

Tablo 22’de görüldüğü üzere Türkiye’deki Çin sermayeli firmaların büyük bir çoğunluğu toptan ve perakende ticaret alanında faaliyet göstermektedir. Bu firmaların

tamamına yakını tüketici ürünlerinin Çin'den Türkiye'ye ithal edilmesi ve Türkiye pazarındaki dağıtımına yönelik çalışmaktadır. Tablo 22'deki sıralamada üçüncü sırada yer alan lokantalar ve oteller kalemi, ülkemizde son dönemlerde sayısı artan Çin restoranlarına işaret etmektedir. Tabloda dördüncü sırada yer alan taş ocakçılığı ve madencilik alanı ise firma sayısı nispeten az olsa da Çin'in ülkemizdeki en geniş çaplı yatırımlarına konu olmaktadır. Aynı zamanda bu alan Türkiye'deki Çin yatırımlarıyla bağıntısını da ortaya net bir şekilde koymaktadır. Örneğin son dört-beş yıl içerisinde Antalya, Burdur ve Isparta'da yer alan blok mermer ocağı işletmeleri Çin şirketleri tarafından satın alınmıştır ve halen buralarda yapılan üretim Türkiye'nin Çin'e ihracatında hacim açısından ilk sırada yer alan kalemi oluşturmaktadır (Atlı, 2016, s. 34).

Tablo 22: Türkiye'deki Çin Sermayeli Şirketlerin Sektörel Dağılımı

	Sektör	Şirket Sayısı		Sektör	Şirket Sayısı
1.	Toptan ticaret ve ticaret komisyonculuğu*	352	11.	Bilgisayar ve ilgili faaliyetler	11
2.	Perakende ticaret ve komisyonculuğu*	129	12.	Tekstil ürünleri imalatı	11
3.	Lokantalar ve oteller	36	13.	Posta ve telekomünikasyon	10
4.	Destekleyici ulaştırma faaliyetleri, seyahat acenteleri	33	14.	Motorlu taşıt ve diğer ulaşım aracı imalatı	8
5.	Taşocakçılığı ve diğer madencilik	29	15.	Sağlık işleri ve sosyal hizmetler	7
6.	Elektrik, gaz, buhar ve sıcak su üretimi ve dağıtımı	27	16.	Kara, hava, su ve boru hattı taşımacılığı	7
7.	Diğer iş faaliyetleri	22	17.	Derinin işlenmesi ve deriden ürün ve diğer giyim ürünü imalatı	6
8.	İnşaat	20	18.	Gayrimenkul faaliyetleri	6
9.	Makine ve teçhizat imalatı **	18	19.	Eğlence, dinlenme, kültür ve sporla ilgili faaliyetler	5
10.	Finans, eğitim, tarım hizmetleri ve diğer hizmet faaliyetleri	14	20.	Diğer	35

* Motorlu taşıt ve motosikletlerin ticareti hariç.

** Radyo, televizyon, diğer haberleşme cihazları dâhil.

Kaynak: (T.C. Ekonomi Bakanlığı)

3.3.3. Türkiye ile Çin arasındaki yatırım ilişkileri

Türk iş insanlarının Çin'deki yatırımları incelendiğinde Çin'in yurtdışı doğrudan yatırımları son on yıldır hızlı bir artış göstermektedir. Tablo 23'de görüldüğü üzere 2015 yılında Çin firmaları tüm dünyada toplam 127,6 milyar dolarlık doğrudan yatırım yapmıştır. Bu alanda Çin ile küresel ekonominin başat yatırımcı ülkeleri ABD ile Japonya arasındaki fark giderek azalmaktadır. Önümüzdeki dönemde Çin'in yurtdışı yatırımlarının her yıl ortalama %10 oranında artması beklenmektedir. 2013 yılında Çin Ulusal Kalkınma ve Reform Komisyonu ile Ticaret Bakanlığı'nın almış olduğu yurtdışı yatırımlarda devlet izni şartının birçok sektör için kaldırılmasına yönelik kararın Çin firmalarının yurtdışı yatırımlarına hız kazandırması beklenmektedir (Atlı, 2016, s. 33).

Tablo 23: Karşılaştırmalı Yurtdışı Doğrudan Yatırım Miktarları

Yıl	Dünya	ABD	Japonya	Çin	Türkiye
1990	244 882,2	30 982,0	50 774,9	830,0	- 16,0
1991	198 857,1	32 696,0	31 638,3	913,0	27,0
1992	203 792,9	42 647,0	17 304,2	4 000,0	65,0
1993	236 281,2	77 247,0	13 913,0	4 400,0	14,0
1994	285 356,4	73 252,0	18 120,9	2 000,0	49,0
1995	356 627,0	92 074,0	22 630,3	2 000,0	113,0
1996	392 344,5	84 426,0	23 427,8	2 114,0	110,0
1997	467 429,4	95 769,0	25 993,1	2 562,5	251,0
1998	681 036,1	131 004,0	24 152,1	2 633,8	367,0
1999	1 075 124,6	209 391,0	22 743,0	1 774,3	645,0
2000	1 163 063,7	142 626,0	31 557,4	915,8	870,0
2001	583 373,8	124 873,0	38 332,9	6 885,4	497,0
2002	497 471,0	134 946,0	32 280,8	2 518,4	143,0
2003	528 568,9	129 352,0	28 800,5	2 854,7	480,0
2004	897 609,5	294 905,0	30 951,4	5 498,0	780,0
2005	818 690,4	15 369,0	45 781,2	12 261,2	1 064,0
2006	1 351 952,1	224 220,0	50 265,9	17 634,0	924,0
2007	2 165 190,8	393 518,0	73 548,8	26 506,1	2 106,0
2008	1 703 662,7	308 296,0	128 019,5	55 907,2	2 549,0
2009	1 098 824,3	287 901,0	74 698,7	56 529,0	1 553,0
2010	1 391 917,8	277 779,0	56 263,4	68 811,3	1 469,0
2011	1 557 640,4	396 569,0	107 599,1	74 654,0	2 330,0
2012	1 308 819,8	318 197,0	122 548,7	87 803,5	4 105,0
2013	1 310 617,8	307 927,0	135 748,8	107 843,7	3 527,0
2014	1 318 470,0	316 549,0	113 594,8	123 119,9	6 658,0
2015	1 474 242,2	299 969,0	128 653,8	127 560,0	4 778,0

*Milyon \$

Kaynak: (UNCTAD) FDI/MNE veri tabanı (www.unctad.org/fdistatistics).

Türkiye ile Çin arasındaki yatırım ilişkilerinde de benzer bir durum söz konusudur. Çin'deki Türk yatırımları halen oldukça sınırlı seviyededir. T.C. Merkez Bankası verilerine göre 2016 Ekim ayı itibariyle Çin'deki toplam Türk sermayesi 173 milyon dolar tutarındadır. Türkiye'deki Çin sermayesi de yeterli düzeyde değildir. T.C. Ekonomi Bakanlığı verilerine göre 30 Haziran 2016 itibariyle Türkiye'de yerleşik 49.933 yabancı sermayeli firma arasında Çin sermayeli 786 firma bulunmaktadır. Çin Ticaret Bakanlığı verilerine göre ise Türkiye'deki Çin yatırımı son yıllarda artmış olmakla beraber 642,3 milyon dolar seviyesindedir. Son yıllarda iki ülke arasındaki hizmet ticareti artmakta, Çin firmaları ülkemizde altyapı projeleri üstlenmekte, turizm gelirlerinde de yavaş da olsa bir artış söz konusu olmaktadır. Ancak tüm parametreler birlikte ele alındığında, Türkiye'nin Çin ile ekonomik ilişkilerini dengelemesi gerektiği gerçeği karşımıza çıkmaktadır. Ticaret açığının kısa ve orta vadede kapatılması gerçekçi bir hedef değildir (Atlı, 2016, s. 7).

Türkiye'nin en büyük bankalarından Garanti Bankası ve Türkiye İş Bankası'nın Çin'in finans merkezi olan Şangay'da temsilcilikleri bulunmaktadır. 1999 yılında açılmış olan Garanti Bankası'nın ve 2006 yılında açılmış olan Türkiye İş Bankası temsilciliğinin amacı ise Çin'deki firma, kurum ve kuruluşlara İş Bankası'nı tanıtmak, Türkiye ile Çin Halk Cumhuriyeti ve diğer ülkeler arasında ticaret yapan yerli ve yabancı firmalarla bağlantı kurarak ve ticari işlemlerin İş Bankası'na yönelmesini sağlamak, Türkiye'de veya Çin'de yatırım yapmak isteyen firmalara danışmanlık hizmeti sağlamaktır (Miershalijiang, 2007).

Çin'deki Türk yatırımları incelendiğinde Çin'in 1970'lerin sonlarından beri sürdürmekte olduğu yüksek büyüme sürecinin itici güçlerinden birisi de ülkeye gelen yabancı yatırımlar olmuştur. Çin yabancı sermaye açısından cazip bir ülke olmaya devam etmektedir ve Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) verilerine göre 2015 yılında ülkeye 135,6 milyar dolarlık doğrudan yabancı yatırım girmiştir. Ancak Türk şirketlerinin Çin'deki yatırım imkânlarından henüz yeterince faydalanabildiği söylenemez. T.C. Merkez Bankası verilerine göre 2016 Ekim ayı sonu itibariyle Çin'deki toplam Türk yatırımı sadece 173 milyon dolar tutarındadır (Atlı, 2016, s. 39).

İşgücü maliyetleri bu konuda güzel bir örnek teşkil etmektedir. 1990'larda ve 2000'lerin başında yabancı sermaye Çin'e ucuz işgücünden faydalanmak için gelirken, zamanla Çin, işgücünün kalkınmakta olan Asya'da en pahalı olduğu ülke haline gelmiştir. Son on yıl içerisinde Çin'de ortalama işgücü maliyetinin dört katı arttığı bilinmektedir. Bu nedenle emek yoğun sektörlerde yabancı sermayenin Çin yerine Güney ve Güneydoğu Asya ülkelerine yöneldiği bir dönem başlamıştır. Elektrik, su, vs gibi diğer girdi maliyetlerinde de benzer bir durum söz konusudur. Diğer yandan Türkiye'nin yatırımcı olarak Çin'e geç ve düşük hacimle girmiş olması, bu ülkede bir Türk yatırımcı ağının oluşmamasına yol açmıştır; bu da bundan sonra pazara girmek isteyecek olan Türk yatırımcılar için bir güçlük yaratmaktadır (Atlı, 2016, s. 41).

Küreselleşmenin etkisiyle dünyaya daha çok açılan Türkiye, dış ticarete fırsatlar ülkesi olarak da kabul edilen Çin pazarından yararlanmak için harekete geçmiştir. Başlarda yapılan dış ticaretten kazançlı çıkan Türkiye zamanla aleyhine dönen bir tabloyla karşı karşıya kalmıştır. Hem Çin ekonomisinin değişim ve dönüşümü hem kendine has ekonomik sistemiyle daha çok kazanç odaklı dış ticaret anlayışı nedeniyle Türkiye giderek daha çok kayıp yaşamıştır. Zaman içerisinde ucuz Çin mallarının etkin olduğu bir piyasaya dönüşen Türk ekonomisi bu durum karşısında yüksek cari açıklar verir hale gelmiştir. Bu durum günümüzde bırakın düzelmeyi veya mevcut haliyle aynı kalmayı daha da Türkiye aleyhine kötüleşmektedir. Dış dünyaya kapanmanın imkânsız olduğu günümüzde ülke ekonomileri dış ticarete üstün geleceği alanları araştırarak avantaj elde etmeye çalışmaktadır. Türkiye de benzer şekilde Çin malları için pazar olmaktan ziyade tüm dünyanın dikkatini çeken Çin pazarının avantajlarından yararlanmak için gerekli adımları en kısa zamanda atmak zorundadır.

SONUÇ

Türkler ile Çinliler arasındaki ekonomik ve siyasi ilişkiler çok eski tarihlere dayanmaktadır. Bunun en canlı örneği devri için çok önemli bir ekonomik ve siyasi konuma sahip İpek Yolu'dur.

Dünyanın en kalabalık nüfusu ayrıca en büyük altın ekonomisinden biri olan Çin her geçen gün attığı hızlı atılımlarla küresel ekonomiye etkileriyle tüm dünyanın ilgisini çekmektedir. Dünya ekonomi tarihi incelendiğinde daha önce başka hiçbir ülkenin Çin'in sahip ekonomi büyüme ve yaşam standardında sağladığı ilerlemeyi gösterememiştir.

Dev bir pazar sunan Çin ekonomisinin yatırımcılar açısından ortaya çıkardığı sorunlar ve fırsatlar birlikte değerlendirildiğinde, tüm dünya ülkelerinin yarıştıkları bu pazardan, Türkiye de pay alabilecektir.

Çin'in son 20 yıldır izlediği ekonomi politikalarıyla dünyadaki diğer ülkelerin dış ticaretini tehdit eder bir konuma geldiği aşikardır. Çin'in ithalatı, sanayisindeki üretimi beslemeye yönelik olup tarım sektörü ihmal edilmiştir. Dolayısıyla sanayide yakaladığı gelişmeyi tarım sektöründe yakalayamamıştır. Bu durum tarım ürünleri açısından verimli topraklara sahip Türkiye yönüyle bir fırsat alanı olarak değerlendirilebilir. Çünkü Çin uluslararası pazarda tarım sektöründe rekabet gücü yönüyle zayıftır. Ayrıca Çin dünyada kalabalık nüfusuyla büyük bir pazar olmasının yanı sıra yarattığı tehdit ve fırsatlar açısından da göze batan bir ülke konumundadır.

Çin, ekonomik gelişme sürecinde tarım sektörünü ihmal etmiştir. Dünyanın en kalabalık nüfusuna sahip olması, gelecekte Çin'in tarım ürünleri ithalatında büyük artışlar olmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Türkiye, GAP çerçevesinde yapılacak yatırımlarla Çin'in hububat ve diğer gıda maddeleri ithalatından önemli pay alabilir.

Türkiye'nin Çin ile olan dış ticaretinde ülke ekonomisi olumsuz etkileri genel olarak; dış ticaret dengelerini bozucu, ihracat performansına olumsuz etkileri, tüketim malı ithalatını artırıcı, ara mal ithalatını artırıcı, fiyat baskısı, kayıt dışı ithalat,

doğrudan yabancı yatırımları azaltıcı, ödemeler dengesini bozması ve sıcak para ihtiyacının artırıcı, istihdamı azaltıcı, ihracat karması ürünlere en yakın rakip olması, bilgi teknolojileri ekipmanlarının başlıca ihracatçısı olması sayılabilecek olumsuz etkilerindedir.

Türkiye'nin uzun dönemli bir strateji ekseninde Çin pazarının ortaya çıkardığı fırsat ve tehditleri bir bütün halinde ele alarak irdelemeli ve ona göre politikalar oluşturmalıdır. Örneğin; Çin'in ucuz işgücü ve bu durumun sağladığı düşük maliyet nedeniyle tekstil sektöründe yaşadığı iç pazar problemlerini dünya markaları oluşturarak avantaja dönüştürebilmesi mümkündür. Ayrıca Çin pazarı uzun vadeli plan ve programlar ile dezavantajlar avantajlara dönüştürülerek daha kazançlı bir konuma sahip olunabilir.

Küresel ekonomik yapı içerisinde var olabilmenin önemli şartlarından biri de azar hakkında bilgiye sahip olmaktır. Bilginin her alanda güç kabul edildiği günümüz koşullarında Çin pazarını en iyi şekilde tanıyabilmek için her türlü imkân ve yol denenmeli sadece ekonomik eksenli konular değil aynı zamanda kültürel ve tarihi yönü de incelenerek ikili ilişkiler üst düzeyde tutulmalıdır. Çünkü sağlam ve sağlıklı siyasi ilişkiler beraberinde ekonomik ilişkileri geliştirerek güçlendirmektedir.

Çin; diğer Asya ülkelerindeki imalat sanayinin rekabet analizine dayanarak, rekabet gücü yüksek faktörleri dikkate alıp ekonomik büyümede sürdürülebilirliğin arttırdığı sonucuna varılmıştır. Bu doğrultuda yetersizliklerin hala mevcut olduğu yerleşik sektörleri güçlendirmeyi ve iyileştirmeyi, enerji ve teknoloji alanlarını içeren yedi yeni stratejik sektörün hızlı gelişimini teşvik etmeyi amaçlayan 2010 yılı sonunda 12 inci Beş Yıllık Planını yayınlamıştır. Görüleceği üzere benzer planların yapılmasında ve hayata geçirilmesinde bu faktörler dikkate alınmalıdır.

Stratejik sektörler, başarılı bir şekilde geliştirilirse, iç piyasaya ve küresel pazarlara enerji, iklim, gıda ve diğer kaynak zorluklarını ele alan konularda avantaj sağlanabilir. Şirketler yerel çevrenin ötesine geçerek küresel bir yaklaşım kazanmalıdır. Değişken küresel ekonomi, endüstrilerin yapısal uyum ve ekonomik

büyümenin dönüşümüne yönelik fırsatlar değerlendirilerek Çin pazarında kalıcılık kazanılabilir.

Dünyanın dört bir yanındaki ülkeler arasında artan sayıda serbest ticaret anlaşmasıyla Çinli şirketlerin daha fazla pazar girmesine izin verilmekte ve ürünleri daha geniş ağlar üzerinden dağıtılmaktadır. Bu durum Çin'in rekabetçiliğini sürdürmede ve bir sonraki aşamada küresel değer zincirine katılımını daha da derinleştirmeye yardımcı olmaktadır. Çin'in imalat endüstrisinin gelecekteki gelişimi, imalatçı işletmelere yeni fırsatlar ve zorluklar getirmiştir. Uzun vadeli bir vizyona sahip olmalı, gelecekteki olası gelişmelerin etkileri analiz etmeli, ilgili stratejiler formüle etmeli ve mevcut sorunla bir an önce çözümlenmelidir. Uzun vadeli bir bakış açısına göre, bu strateji ve politikalar sayesinde hem işletmeler hem de devlet için servet yaratmada temel kaynaklar olacaktır.

Küresel rekabet gücü yüksek makine endüstri pazarı ve gelişmiş ekonomilerdeki sahte büyüme, Avrupalı makine endüstri firmalarının başka büyüme fırsatları aramasını gerektirmektedir. En büyük makine endüstri firmaları büyüme potansiyeli olan gelişmekte olan ülkelere, özellikle de Çin'den doğacak fırsatları incelemektedir. Türkiye de benzer şekilde hareket ederek Avrupalı firmaların gördüğü bu fırsatı kendine uyarlayarak değerlendirebilir.

Dış pazarlara açılmada devlet desteği çok önemli bir itici faktördür. Bunu en iyi şekilde uygulayan ve sürekli bir politika haline getiren Çin en canlı örneğidir. İhracat firmalarının ağırlıklı çoğunluğu KOBİ'ler olduğu dikkate alınırsa Türkiye'nin Çin pazarına girmesi, girdiği bu pazarda yer edinebilmesi ve kalıcı olmasında devlete büyük görevler düşmektedir. Özellikle Çin'e ihracat yapan firmalara çeşitli kolaylıklar sağlanmalı ve teşviklerle desteklenmelidir.

KAYNAKÇA

- Akçil, K. (2008). *Çin ekonomisi ve Türkiye ile Çin'in ekonomik ilişkilerinin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkileri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Akiş, E. (2008). *Küreselleşme Sürecinde Türkiye'nin Uluslararası Rekabet Gücü: Türk Beyaz Eşya Sanayi İçin Bir Uygulama*. (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Arıboğan, D.Ü. (2001). "Asya-Pasifikte Örgütlenme Çabalarına Bir Örnek: APEC". Deniz Ülke Arıboğan (Ed.). *Çin'in Gölgesinde Uzakdoğu Asya*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Aslaner, B. (2002). *ÇHC Ticaret ve Yatırım Rehberi*. T.C Pekin Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Ankara
- Asya Pasifikte Gündem, (2007). *Türkiye Çin Ekonomik İlişkileri İçin Bir Yol Haritası*, Sayı 7.
- Atlı, A. (2016). *Asya Yüzyılında Ejder & Hilâl: Türkiye-Çin Ekonomik İlişkilerinin Geliştirilmesi İçin Bir Yol Haritası*. Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, DEİK, İstanbul.
- Atlı, A. ve Ünay, S. (2014). *Küreselleşme Sürecinde Türkiye-Çin Ekonomik İlişkileri*. Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı [SETA]. Ankara: SETA Yayınları.
- Aynagöz Çakmak, Ö. (2008). Çin'in Dünya Ekonomisi ile Bütünleşme Süreci ve Türk Sanayisi Açısından Bir Değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13 (1), 253-268.
- Bulut, R. (2017). ÇHC Ekonomisi ve Türkiye ile İlişkileri. *Ayrıntı*, 56 (20), 17-22.
- Celil, R. (2002). Çin'de Ekonomik Kalkınma Girişimleri ve Ekonomik Reformlar. *KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 1, 265-283.
- Chen, Y. and S. Demurger. (2002). *Foreign Direct Investment and Manufacturing Productivity in China*. 15 Şubat 2019 tarihinde <https://zdoc.site/foreign-direct-investment-and-manufacturing-productivity-in.html> adresinden erişildi.

- China Population. (2018). *World Population Review*. 10 Aralık 2018 tarihinde <http://worldpopulationreview.com/countries/china-population/> adresinden erişildi.
- Chrobot, P. (2014). *European Mechanical Engineering Industry in China: Perceptions and Reality*. (Master Thesis) Graduate School of Business, Economics, Law and Social Sciences, St. Gallen, Switzerland.
- Çakıroğlu, D. ve Gürsoy, E. (1999). *Çin ve Hong Kong Ülke Raporu*. Ankara.
- Deloitte. (2011). Where is China's Manufacturing Industry Going? *China Manufacturing Competitiveness Study*. Deloitte China Research and Insight Centre, London.
- Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu. (2003). *Türkiye-Çin Ticari ve Ekonomik İlişkiler Raporu*. Ankara: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, [DEİK]. 20 Aralık 2018 tarihinde <http://www.deik.org.tr/bultenler/200312011145cin-ulkebulteni-ocak2003.pdf> adresinden erişildi.
- Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu. (2014). *Çin Ülke Bülteni, Türk-Çin İş Konseyi*. Ankara: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, [DEİK]. 20 Kasım 2018 tarihinde <https://www.deik.org.tr/uploads/cin-ulke-bulteni-2014.pdf> adresinden erişildi.
- Dış Ticaret Müsteşarlığı, (DTM), (2006). *Çin Halk Cumhuriyeti Ülke Profili*, 05 Kasım 2018 tarihinde www.foreigntrade.gov.tr/anl/raporlar/ASYA_AVUST/CHC.doc adresinden erişildi.
- Doğruel, S.ve F. Doğruel. (2008). *Türk Sanayine Sektörel Bakış*. TÜSİAD, Yayın No TÜSİAD-T/2008-05/466, İstanbul.
- Ekinci, A. (2005). *Çin Yabancı Sermaye Türkiye*. Turhan Kitapevi, Ankara.
- ETÜD Araştırma Merkezi, (2006). *Çin Halk Cumhuriyeti Ülke Raporu*, Konya Ticaret Odası ETÜD Araştırma Servisi, 20 Nisan 2019 tarihinde http://www.turkishpaper.org/Eklenti/49,cinraporpdf.pdf?0&_tag1=E7890219A76F2C67EFDCBAD8119B567B2DD24315&crefer=31670533CFB807AD4B75D29635BB512E77987B48C57ABE6C114B73642EB87585 adresinden erişildi.

- Gelir, U. (2017). *Türk İmalat Sanayiinde Yatırım Ortamı Sorunlarının Sektör, Firma Büyüklüğü ve Bölge Bazında Değerlendirilmesi*. (Planlama Uzmanlığı Tezi), Kalkınma Bakanlığı, Ankara.
- Güller, A. (2012). *Çin ekonomisinin gelişimi ve Türkiye'nin dış ticaretine etkisi*. (Yayımlanmamış doktora tezi) Sakarya Üniversitesi, Eskişehir.
- Haskınacı Ş., (2003). *Çin Halk Cumhuriyeti Ülke Raporu*, İstanbul Ticaret Odası Dış Ticaret Araştırma Servisi, İstanbul.
- Karaca, R.K. (2003). *Dünyadaki Yeni Güç Çin: Tek Kutuptan Çift Kutuba*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Karaca, R.K. (2008). *Güç Olma Stratejisi Çin- Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Çin İlişkileri*. IQ Kültür ve Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Kaweili, P. ve Adıgüzel, M. (2017). *Türkiye Çin Dış Ticaretinin İncelenmesi*. Tartışma Metinleri. WPS No: 67. İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü, İstanbul.
- Kepenek, Y. ve N. Yentürk. (2009). *Türkiye Ekonomisi*. Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Miershalijiang, A. (2007). *Çin ekonomisinin kalkınma kaynakları, sorunları ve Türkiye-Çin ekonomik ilişkileri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Morrison, W. (2014). *China's Economic Rise: History, Trends, Challenges, and Implications for the United States*. Congressional Research Service, 1-37.
- National Bureau of Statistics of China. (2018). *China Statistical Yearbook 2018*. Beijing: National Bureau of Statistics of China. [NBS]. 15 Aralık 2018 tarihinde <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2018/indexeh.htm> adresinden erişildi.
- Ok, S.T. ve İlyas, A.İ. (1998). *ÇHC Tüketim Malları İhracat Pazar Araştırması*. İstanbul: İTO Yayınları.
- Öğütçü, M. (2000). *Geleceğimiz Asya Damı, Yaralı Asya Çin ve Türkiye*, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- Pirtini S. ve Melemen, M. (2004). *İhracat Uygulamaları Pazarlama Yönlü Bir Yaklaşım*. Türkmen Kitapevi, İstanbul.

- Sandıklı, A. ve Güllü, İ. (2005). *Geleceğin Süper Gücü Çin*. Tasam Yayınları, İstanbul.
- Sarısoy, E., Bayar, G. ve Soranlar, B. (2004). Asya'nın Devi: Çin Halk Cumhuriyeti. *Dış Ticaret Dergisi*, 32, 1-42.
- Shi, Q. (1997). *Çin*. İstanbul: Yeni Yıldız Yayınevi.
- Strateji Düşünce Enstitüsü. (2011). *Türkiye-Çin İlişkilerinin 40. Yılı (1971-2011): Türkiye Çin İlişkileri*, SDE Raporları. Strateji Düşünce Enstitüsü, [SDE], Ankara.
- Şahin, D. (2015). *Türkiye'de İmalat Sanayinin Yapısal Dönüşümü ve Rekabet Gücündeki Değişim: Çin Ekonomisi ile Karşılaştırma*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Şanlıurfa Ticaret ve Sanayi Odası. (2018). *ÇHC Pazar Araştırması*. Şanlıurfa: Şanlıurfa Ticaret ve Sanayi Odası, [SUTSO]. 10 Aralık 2018 tarihinde www.sutso.org.tr/uploads/.../disticaret/cin/2018%20cin%20pazar%20arastirmasi.docx adresinden erişildi.
- T.C. Dış İşleri Bakanlığı. (2019). “*Türkiye- ÇHC Siyasi İlişkileri*”. Ankara: TC Dış İşleri Bakanlığı, [Rep. of Turkey Ministry of Foreign Affairs MFA]. 8 Mart 2019 tarihinde <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-cin-halk-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri.tr.mfa> adresinden erişildi.
- Tekiner, B.A. (2017). *Çin'de karar alma mekanizmaları: Deng Xiaoping örneği*. (Yayımlanmamış dönem projesi) Galatasaray Üniversitesi, İstanbul.
- The Ministry of Commerce of the People's Republic of China. (2018). *China FTA Network*. Beijing: The Ministry of Commerce of the People's Republic of China, [MOFCOM]. 5 Aralık 2018 tarihinde <http://fta.mofcom.gov.cn/english/index.shtml> adresinden erişildi.
- The World Bank. (2017). *World Development Indicators: Size of the economy*. NW Washington: The World Bank, [WB]. 15 Aralık 2018 tarihinde <http://wdi.worldbank.org/table/WV.1#> adresinden erişildi.
- The World Bank. (2018). *Foreign Direct Investment, Net Inflows (BoP, current US \$)*. 9 Kasım 2018 tarihinde <https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD> adresinden erişildi.

- Thompson, G. (1998). *Economic Dynamism in the Asia-Pacific: The Growth of Integration and Competitiveness*. Pacific Studies. New York: Routledge.
- Tosun, T.T. (2014). *Çin ekonomisinin gelişiminin incelenmesi ve Çin ekonomisinin Türk dış ticaretine başlıca etkileri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) Okan Üniversitesi, Bursa.
- Trade Map. (2019). *Bilateral trade between Turkey and China*. Trade Map. 5 Mart 2019 tarihinde https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm= adresinden erişildi.
- Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD), (2006). *Yükselen Güç Çin ve Türkiye'ye Etkileri*, Boğaziçi Üniversitesi-TÜSİAD Dış Politika Forumu. 25 Nisan 2019 tarihinde http://www.tusiad.org/tr/tum/item/download/557_a040b08d1beb49ced7a48a76b8a527ba adresinden erişildi.
- Uludağ İhracatçı Birlikleri (UİB), (2017). *Çin Halk Cumhuriyeti Ülke Raporu: Meyve Sebze Mamulleri Sektörü Açısından*. Uludağ İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği ARGE Şubesi, Bursa.
- Unay, İ. (2005). *Çin ekonomisinde rekabet avantajı sağlayan etkenler ve rekabetin sürdürülebilirliği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- United National International Trade Statistics Database. (2019). *United National International Trade Statistics Database [UN COMTRADE]* 15 Şubat 2019 tarihinde <https://comtrade.un.org/> adresinden erişildi.
- United Nations. (2019). *International Trade Statistics Yearbook: Volume I, 2017*. Department of Economic and Social Affairs Statistics Division, United Nations [UN]. New York: United Nations.
- Vogel, E.F. (2011). *Deng Xiaoping and The Transformation of China*. United States of America: The Belknap Press Of Harvard University Press.
- Yenişafak, (2017). *Çin dünyanın yeni süper gücü mü?* 17 Şubat 2017 tarihli haber. 12 Aralık 2018 tarihinde <https://www.yenisafak.com/hayat/cin-dunyanin-yeni-super-gucu-mu-2614412> adresinden erişildi.

- Yıldırım, S. (2001). “Çin’in Kalkınma Stratejisi ve Global Ekonomiye Entegrasyonu”. Deniz Ülke Arıboğan (Ed.). *Çin’in Gölgesinde Uzakdoğu Asya*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Yılmaz, İ. (2012). *Çin Ekonomisinde Büyümenin Dinamikleri*. Türkiye Ekonomi Kurumu, Tartışma Metni, 1-17, Ankara.
- Yılmaz, R. ve Koyuncu, C. (2005). *Çin: Dragon Ekonomisinin Önlenebilir Yükselişi*. Bursa: Ekin Yayınları.
- Yiğın, S. (2009). *Çin Ekonomisi ve Dış Ticaret İlişkileri*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Yu, M. (2012). *Industrial Structural Upgrading and Poverty Reduction in China*. China Center for Economic Research (CCER), Peking University, 10 Mart 2019 tarihinde <http://workspace.unpan.org/sites/Internet/Documents/G2CN12%20Industrial%20Structural.pdf> adresinden erişildi.

ÖZGEÇMİŞ**Adı ve Soyadı:** Çağrı Ceren ŞATANA**Doğum Yeri ve Tarihi:** İZMİT 03/07/1991**Öğrenim Durumu:**

Derece	Alan	Üniversite	Yıl
Lisans	Televizyon Haberciliği ve Programcılığı	Beykent Üniversitesi	2017
Yüksek Lisans	Kamu Yönetimi ve Siyaset Anabilim Dalı	Atılım Üniversitesi	2019

İş Deneyimi:

Çalıştığı Yer	Görev	Yıl
Çin Büyükelçiliği	Basın Danışmanı	2019

Yabancı Diller: Yayınlar: İngilizce, Çince

% **17**

BENZERLIK ENDEKSI

% **14**

İNTERNET
KAYNAKLARI

% **2**

YAYINLAR

% **11**

ÖĞRENCİ ÖDEVLERİ

BİRİNCİL KAYNAKLAR

1	www.sarkekspresi.com	İnternet Kaynağı	%1
2	Submitted to Atilim University	Öğrenci Ödevi	%1
3	library.cu.edu.tr	İnternet Kaynağı	%1
4	www.asosjournal.com	İnternet Kaynağı	%1
5	www.kobilersizinicin.com	İnternet Kaynağı	%1
6	Submitted to Istanbul University	Öğrenci Ödevi	%1
7	www.mulkiyedergi.org	İnternet Kaynağı	<%1
8	issuu.com	İnternet Kaynağı	<%1
9	www.bhaberajansi.com	İnternet Kaynağı	<%1